

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Engelhardt, Conrad.; af Conrad Engelhardt ; med nogle Kemityper og Plader med Afbildninger, raderede fra Kobber af J. Magn. Petersen.

Titel | Title:

Thorsbjerg Mosefund : Beskrivelse af de Oldsager, som i Aarene 1858-61 ere udgravede af Thorsbjerg Mose ved Sønder-Brarup i Angel : et samlet Fund henhørende til den ældre Jernalder og...

Udgivet år og sted | Publication time and place: Köbenhavn : Gad i Komm., 1863
Fysiske størrelse | Physical extent: 84 s., 18 tav. :

DK

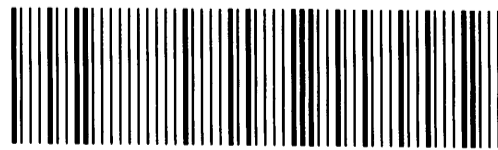
Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

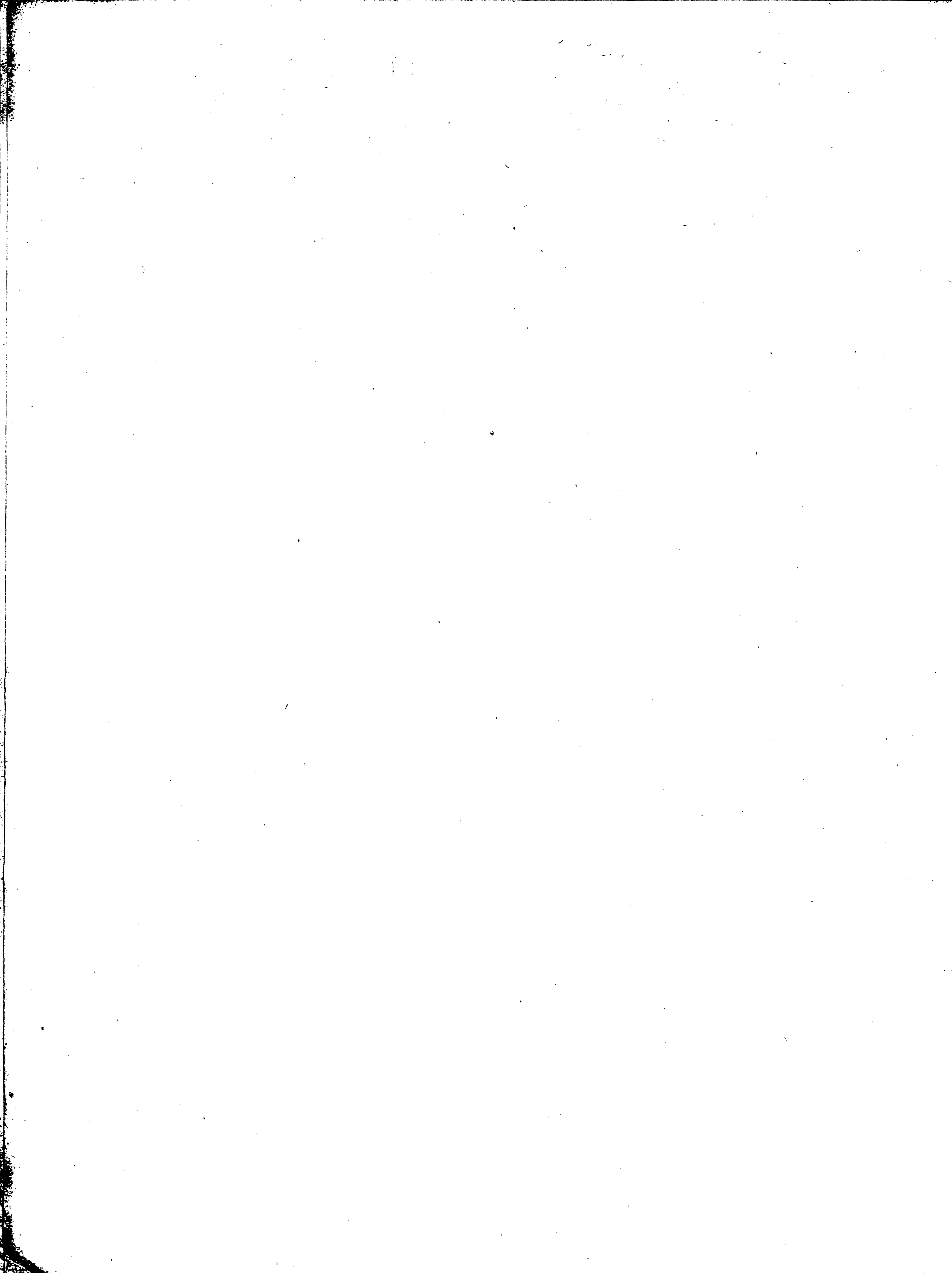
The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130021439224

SØNDERJYDSKE MOSEFUND.

I.

THORSBJERG FUNDET.

THORSBJERG MOSEFUND.

BESKRIVELSE AF DE OLDSAGER,

SOM I AARENE 1858—61 ERE UDGRAVEDE AF

THORSBJERG MOSE VED SØNDER-BRARUP I ANGEL;

ET SAMLET FUND, HENHØRENDE TIL DEN ÆLDRE JERNALDER

OG BEVARET I

DEN KONGELIGE SAMLING AF NORDISKE OLDSAGER I FLENSBORG.

AF

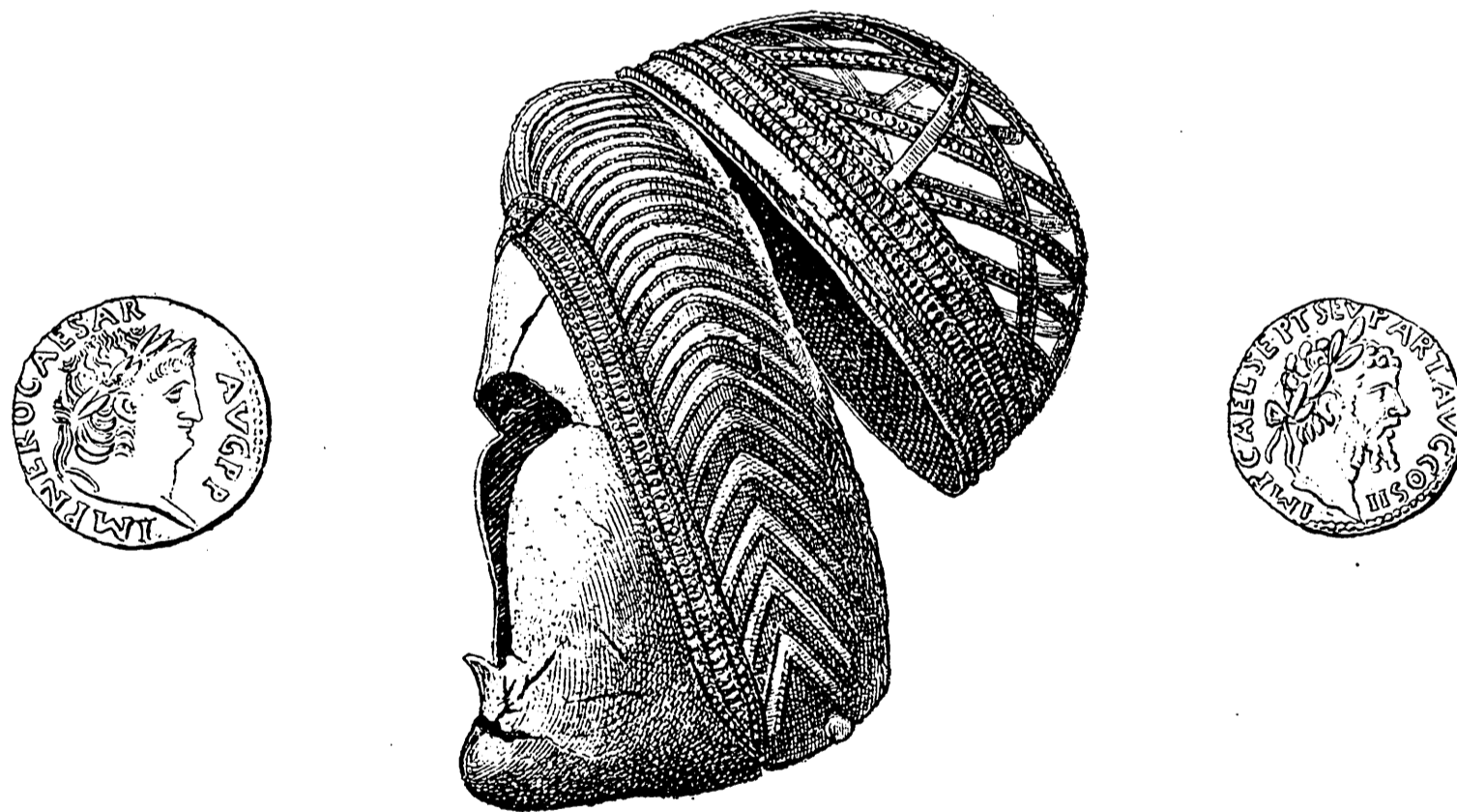
CONR. ENGELHARDT,

SAMLINGENS BESTYRER.

MED NOGLE KEMITYPIER OG 18 PLADER MED AFBILDNINGER,

RADEREDE PAA KOBBER AF J. MAGN. PETERSEN.

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF DET KONGELIGE MINISTERIUM FOR HERTUGDØMMET SLESVIG.

KJÖBENHAVN.

PLADERNE TRYKTE AF G. KLINGSEY, TEXTEN I THIELES BOGTRYKKERI.

I COMMISSION HOS G. E. C. GAD.

1863.

1771

1771

1771

1771

1771

1771

1771

1771

HANS MAJESTÆT

KONG FREDERIK DEN SYVENDE,

som oftere har ledet og overværet de i Thorsbjerg Mose foretagne Udgravninger, og som paa mange Maader har viist særdeles Interesse for Fundets Fremkomst og for Bevarelsen af det vundne Udbytte

allerunderdanigst tilegnet.

INDHOLD.

I.

Indledning. S. 1. De ældste skriftlige Efterretninger om Norden. S. 2. Vort Lands Mindesmærker fra Oldtiden. Steenalder, Broncealder og Jernalder. S. 3. Gravstederne og deres Indhold. S. 4. Spørgsmaalet om en organisk Udvikling mellem de forskellige Kulturtrin. Underafdelinger. S. 6. Den ældre Jernalder; hvad der er betegnende for den; Brugen af Jernet, Hesten og Bogstavskriften; Gravstederne og deres Indhold, Jordfund, Mosefund. S. 9. Tidsbestemmelse.

II.

S. 10. Fundets Historie. S. 11. Beskrivelse af Thorsbjerg Mose og Omgivelser. S. 14. Beviser for, at Fundet er nedlagt. Sagernes Conservation; ved deres Nedlægning vare de fleste Sager i en ubrugbar Tilstand, mange endog forsætlig ødelagte. S. 16. Jernsagerne Conservation. Spor af en heftig Kamp. Spor af Ildens Virkning; Kulbrokker. Udbredinger fra Oldtiden. S. 17. Grunden til Sagerne Nedlægning.

III.

Beskrivelse af de fundne Gjenstande.

1. Klædedragt. S. 18. Kapper, Kjortel og Beenklæder af vævet, uldent Tøj; Sandaler af Læder.
2. Smykker, Toiletgjenstande, m. m. S. 20. Fibulaer. Armbaand. Fingerringe. Hængesmykke. Berlok. Perler. Niptænger. En Tærning af Rav.
3. A. Dækvaaben. S. 23. Hjelme. S. 26. Ringbrynjer. S. 31. Træskjolde. Skjoldets Form, Træsørt og Sættelse. S. 32. Haandtag. Metalbuler. En Bule af Træ og en Bastfletning som indre Beklædninger. En latinsk Indskrift og en nordisk Indskrift. S. 34. Sølvbule med Dyreskikkelser. S. 35. Randbeslag. Istandsættelser fra Oldtiden. Restaurationsbeslag. S. 36. Hvorledes Skjoldet brugtes.
B. Angrebsvaaben. S. 38. Sværd. Brudstykker af Jernklinger. Et Træsærd. S. 39. Haandfang af Træ og Metal. S. 41. Træskeder og Metalbeslag dertil. S. 43. Runeindskrifter. S. 44. Skulderremme og Livbelter og Metalbeslag dertil. S. 45. Buget Plade med Dyreskikkelser. S. 47. Øxer (have formodentlig blot tjent som Arbejdsredskaber). S. 48. Kastespyd. Spydblade af Jern. Et Spydblad af Træ. Stager og Beslag. Prydelser paa disse. S. 49. Syle. Buer og Pile. S. 51. Hvæssestene.
4. Leirpæle, Palissadestænger eller Teltpæle. S. 52.
5. Ride og Kjøretøj. S. 52. Fuldstændigt Hovedtøj til en Ridehest. Metaltøiler. Bidsler. Trendestænger. Snudebeslag. S. 54. Skaalformede, runde, toppede Metalbeslag til Ridetøj. Frithængende Prydelser. Spore af Bronze. S. 56. Kjøretømme. Hjul, Hammel og Vognstænger.
6. Jordbrugsredskaber. S. 57. Harver og River. S. 58. Køller og Kiler af Træ. Tøirepæle.
7. Gjenstande til husligt Brug. S. 58. Brændtleers Kar, Trækar og en Æske af Træ. Øxer. S. 60. Knive og Skeer. Svovlkies til at slaae Ild af. Tougværk, Snore og Fletninger af Bast. Væverstol og Væverpinde. Smeltedigel og Støbeknold. S. 61. Slagterpinde og krogede Kjæppe.
8. Dyreknogler og Hesteskeletter. S. 61.
9. Betalingsmidler og Pengeringe; Probeerstene. S. 61.
10. Romerske Sølvmonter. S. 62.
11. Gjenstande af Metal og Træ af ubekjendt Bestemmelse. S. 62.

IV.

Omtrentlig samtidige Fund i Danmark fra den ældre Jernalder. a. Mosefund. S. 63. b. Jordfund. S. 67. c. Gravfund (ved brændte Liig og ved Skeletter). S. 68.

V.

Tilbageblik og Resultater. S. 71.

VI.

Forklaring af Afbildningerne. S. 80.

I.

Af skriftlige Efterretninger fra Tiden før og ved vor Tidsregnings Begyndelse tør man ikke vente sig Oplysninger om nordiske Lande. Deres Beliggenhed og Kulturforhold vare saagodtsom ubekjendte for græske og latinske Skribenter og indhyllede i et fabelagtigt Mørke, som ingen reent historisk Lysstraale gennemtrænger. En oplyst og bereist Forfatter fra det andet Aarhundrede f. C. F. siger, at »hvad der ligger Nord for Landet mellem Tanais og Narbo er ganske ubekjendt, og hvem der skriver eller fortæller Noget om de Egne er enten ikke rigtig underrettet eller vil fortælle Historier.« *) Af Strabo, omtrent paa Christi Tid, erklæredes Alt Nord for Elben mod Oceanet for aldeles ubekjendt (VII, 2).

Dog vide vi med Vished, at Danmarks Beboere allerede da havde tilbagelagt flere Kulturstadier; men de stode uden for al regelmæssig eller dog directe Forbindelse med Verdens mere civiliserede Folkefærd. Græske Mønter og Oldsager ere aldrig fundne i Danmark eller noget af de andre skandinaviske Lande, og yderst sjelden findes romerske Mønter fra Tiden før C. F.

Noget bedre blev det vel i Keisertiden, da Handelsforbindelser opkom og udvidedes som Følge af Romernes Erobringstog mod Nord, og da Romerne kom i nærmere Berøring med de omkringboende Barbarer, da de trængte op til Elben, og da deres Flaader seilede paa Nordsøen. Geografen Pomponius Mela, den naturkyndige Plinius og Ptolemæus give for de to første christelige Aarhundreders Vedkommende noget mere detaillerede Efterretninger om Norden. Navnene paa de Folkefærd, de omtale som boende i Skandinavien, ere imidlertid nu for største Delen ukjendelige, og det er ikke forunderligt, om de ere forvanskede, dels ved, i det heldigste Tilfælde paa anden Haand, at overføres fra det fremmede Sprog paa Forfatternes Modersmaal, dels ved Textens Forandring af senere Afskrivere. Naar det engang lykkes at bringe en rimelig Fortolkning tilveie af den Uoverensstemmelse, der hersker mellem disse Forfatteres Angivelser, eller en Udtydning af Texten, der uden at gjøre Vold paa denne viser os bekjendte Folkeslag i de

*) Polyb, II, 37.

anførte Navne, ville disse Forfattere blive af særdeles Vigtighed ved Spørgsmaalet om de Folkefærd, der have levet i Norden. Nogen nærmere Beskrivelse af Sæder og Skikke give de imidlertid ikke.

Inden det endnu begynder at dages i vor nordiske Sagnhistorie ved de bevarede Eddadigte, havde græske og latinske Forfattere fra det sjette christelige Aarhundrede behandlet nordiske Folks Historie, nemlig Cassiodor, Procop og Jordanis. Den Førstes Værk i 12 Bøger om Goternes Oprindelse og Historie er desværre ikke bevaret og haves kun hos den gotiske Munk Jordanis i et Uddrag,^{*)} hvis Paalidelighed er meget omtvistet. Procop endelig behandler gotiske Folkefærds senere Historie udførligere i sine Værker om den gotiske og vandalske Krig, men omtaler kun i Forbigaaende deres Udvandring fra Skandinavien og deres Omtumlen ved det sorte Havs Kyster, inden de optræde kraftigen paa Histofiens Skueplads ved deres Krige med det østromerske Keiserrige og deres Toge til Italien og det vestlige Europa.

En Tidsbestemmelse for den af disse Forfattere anførte Udvandring lader sig end ikke tilnærmelsesviis vinde af deres Beretninger, og fra de tre Aarhundreder, som ligge mellem Geografen Ptolemæus og de sidstnævnte Skribenter, haves ingen skriftlige Beretninger om Norden.

De ældste nordiske skrevne Kilder til Kundskab om vort Lands Historie findes paa Runestenene, af hvilke imidlertid kun meget faa omtale historiske Begivenheder, og navnlig i »den ældre Edda«, en Samling af Sange og Sagn af mythisk og historisk Indhold, som efter et blandt Islænderne gængs Sagn tilskrives Sæmund kaldet Frode eller den Lærde. »Den ældre Edda« skal først være nedskreven samlet omtrent ved Begyndelsen af det 12te Aarhundrede; men de deri omtalte Begivenheder falde sikkert nok i Jernalderens Tid, og mange af dem vel endog i den Tid, vi her nærmest have for Øie, nemlig den ældre Jernalder, om end Forestillinger fra Nedskrivningstiden kunne have indsneget sig i Fremstillingen.

En Sammenstilling af hvad der af Oldsager er levnet fra den ældre Jernalder med de i disse Digte beskrevne Vaaben og Dragter er endnu ikke foretagen og ligger tildeels udenfor denne Beskrivelses Omraade.

Kan der saaledes efter fremmede og egne skriftlige Kilder ikke gives nogen sikker og sammenhængende Fremstilling af nordiske Kulturforhold i Oldtiden, er det saameget glædeligere, at vi i Oldsagerne have en paalidelig og uforvansket Historie, der for den fjerneste Oldtid er vor eneste Veiledning og for senere Tider træder oplysende og undertiden berigtigende ved Siden af de nedskrevne Efterretninger.

Vort Fædreland er rigt paa slige Mindesmærker. Paa Mark og i Skov staae Kæmpehøie og konstigt opkastede mindre Jordhøie, og i dem og ved Arbeide paa Markerne og i Moserne findes Redskaber, Vaaben og Smykker, der dels i en naiv Tro paa et Liv hiinsides Graven, i hvilket Jordlivets Sysler fortsattes, ere nedlagte ved den Afdødes

^{*)} De Rebus Geticis.

jordiske Levninger, deels ere tabte eller gjemte i Jorden og saaledes ere blevne bevarede gennem Aartusinder.

Disse Sager og Gravstederne ere vor eneste Historie fra den fjerne Oldtid, og skjøndt den ikke er skreven med de sædvanlige Bogstaver, er den derfor ikke desto mindre lærerig og tiltalende. Ved vor Kundskab om uciviliserede Folkefærd, som endnu den Dag idag bruge lignende Vaaben og Redskaber som de Oldsager, der findes i Danmark, kunne vi af Datidens Levemaade og Forhold danne os et Billede, som vel maa modificeres noget efter Klima og stedlige Forhold, men som dog i de væsentlige Træk vil vise sig at være rigtigt. *)

Og for de Tider, som kun i Forbigaaende ere berørte af fremmede Skribenter, hvis Skrifter tilmed ofte ere komne forvanskede til os, ere Oldsagerne en sikker og paa-lidelig Veiledning; thi om Forvanskninger i Hovedtrækkene af denne Kilde til historisk Sandhed kan der ikke være Tale.

Studiet af vore egne Oldsager er imidlertid ikke mange Aarti gammelt; men det gjorde tidligt et meget vigtigt Skridt fremad ved (Conferentsraad) C. J. Thomsens berømte Tredeling i Steen-, Bronze- og Jernalder som tre særskilte og efter hinanden følgende Tidsaldere, **) en Inddeling, hvis Rigtighed alle senere Iagttagelser og Undersøgelser have bestyrket, og som nu er bleven lagt til Grund for Ordningen af næsten alle europæiske Oldsagsamlinger i Lande, hvor Kulturen viser sig at have fulgt omtrent samme Udvikling som hos os.

Stofferne, efter hvilke disse tre store Perioder hver for sig ere benævnte, spille i hver af dem, om ikke den udelukkende, saa dog den betydeligste Rolle for Folkets Udvikling, og ere betegnende for meget forskellige Kulturtrin.

Ogsaa Gravstedernes Ydre og Indre blev nu mere paaagtet end tidligere, og dette maa navnlig tilskrives (Professor) Worsaaes Fortjeneste ***). Man fandt, at de store Runddysser, Langdysser og Jættestuer, som endnu hyppig sees navnlig ved Kysterne, medens de ere sjeldnere inde i Landet, indeholdt Sager fra Steenalderen i deres regelmæssigt byggede Steenkamre. Disse ere de ældste Gravsteder; thi hvor Gjenstande af Steen og Bronze findes i samme Høi, er Graven med Steensager altid den, der indtager Høiens Midte paa Bunden; Begravelsen fra Bronzealderen er derimod over denne og altsaa fra en senere Tid. I denne den ældste Tids store steenbygte Kamre findes Redskaber af Steen og Been, Ravperler og Gravkar af Leer ved Skeletter, der ofte tyde paa, at Ligene have været hensatte i en siddende Stilling. Det Eiendommelige ved disse Gravsteder er først deres overraskende Størrelse, de store Steenblokke, der ere anvendte til Gravkammerets Bygning, og dettes meget regelmæssige og nøiagtige Indretning, der viser, hvor høi Priis man i Steenalderen har sat paa et anseeligt Gravmæle, dernæst det,

*) S. Nilsson: Skandinaviska Nordens Ur-Invånare. Lund 1838—43.

**) Fremstillet i »Ledetraad for Nordisk Oldkyndighed«, Kbhvn. 1836. See det Nærmere herom i T. Hindenburgs Bidrag til den danske Archæologis Historie. Kbhvn. 1859.

***) J. J. A. Worsaaes »Danmarks Oldtid«. Kjøbenhavn 1843, S. 62—92.

at Ligene ere nedlagte i Jorden uden at være blevne brændte, og endelig, hvad det den Døde Medgivne angaaer, at Metalsager i Reglen aldeles mangle og hidtil kun i ganske enkelte Grave ere fundne ved ubrændte Lig sammen med Steensager.

Begravelser fra Bronzealderen findes ligeledes i konstigt opkastede, runde Jordhøie, der, skjøndt meget anseelige, i Reglen ere noget mindre end Steenalderens Kæmpehøie; men, medens disse sidste alle synes at have været Æthøie, der have været til Brug for hele Familier, er der derimod sædvanlig kun eet oprindeligt Gravsted i en Bronzealders Høi; men til Gjengjæld staae som oftest flere større og mindre Høie ved Siden af hverandre, undertiden f. Ex. een stor i Midten, omgiven af flere mindre. I Høiens Midte finder man sædvanlig en Dynge af større og mindre Stene, satte i en regelmæssig Figur, en Fiirkant eller en Oval, og omsluttende en Urne, hvori den Dødes brændte Been ere nedlagte og mellem disse som oftest en eller anden lille Gjenstand af Bronze.

En sædvanlig Begravelsesmaade fra Bronzealderen er fremdeles den, at man paa Høiens Bund, i lige Linie med det omgivende Jordsmon, træffer en langagtigt fiirkantet Kiste, bygget af større og mindre Haandstene, og som indeholder et Bronze Sværd, en Dolk eller et Spyd, men ingen Levninger af Lig. De brændte Been af den Mand, til hvis Ære Høien er opkastet, maa da formodentlig findes i en af de Urner, man træffer i Udkanten af samme Høi.

Det hører derimod til Sjeldenhederne at finde Skeletter i ubrændt Tilstand fra denne Periode henlagte i Kister, dannede af Steen, eller i store Trækister af udhulede Egestammer.

Det Eiendommelige ved disse Graves Indhold er altsaa, at Ligbrand sees at have været i almindelig Brug, og at man kun har anvendt to Metaller, nemlig Bronze og Guld; men dette udelukker selvfølgelig ikke, at man ogsaa kan have benyttet saadanne Redskaber af Steen som f. Ex. Hammere, der vanskelig lode sig erstatte ved lignende af Bronze.

Den tidligere Jernalders Gravsteder findes hyppig i smaae konstigt opkastede Jordhøie og i naturlige Jordhøininger og Sandbanker, eller endelig paa flad Mark uden noget ydre Tegn til, at der findes Grave under Jordsmonnet. I disse Grave findes saavel Urner med Levninger af brændte Lig og mellem Beenstumperne mindre Jerngjenstande som Tænger, Knive, Saxe, Fibulaer m. m., som ogsaa Menneskeskeletter, ofte flere ved Siden af hinanden, og uden nogen anden Omgivelse end Moderjorden. Ved Skeletter fra denne Periode findes hyppig kostbare Sager.

Eftersom Civilisationen tiltager blive altsaa Gravstederne mindre anseelige og deres indre Bygning mindre og mindre omhyggelig. Indholdet derimod, det, der medgaves den Døde, bliver rigere og kostbarere med den fremskridende Kultur, som naturligt, da man uden Tvivl til enhver Tid i Oldtiden medgav den Døde Noget af det Bedste, han havde eiet af rørligt Gods.

Forholdet mellem disse Kulturtrin kan enten tænkes saaledes, at det ene organisk er udviklet af det andet, at Steenalderen altsaa lidt efter lidt er gaaet over til en

Broncealder, og denne atter, navnlig vel som en Virkning af jevnlig Handelsforbindelser med mere civiliserede Folkefærd, har udviklet sig til en Jernalder, — eller den høiere Kultur kan være kommen ind i Landet ved pludselige Omvæltninger og dets Erobring af Folkefærd, der vare udrustede med bedre Vaaben og en høiere Dannelse. Da Fund fra en Overgangstid eller Mellemtid, hvor to Kulturer staae jevnside, — og den maa nødvendigviis have existeret, hvis den mere fremmelige Kultur ad fredelig Vei og gjennem en længere Aarrække har udviklet sig, — hidtil kun sjelden ere fundne, maa man antage, at de paaviste store Fremskridt i Civilisation hidrøre fra Erobring og en deraf følgende Underkuelse eller Fordrivelse af det overvundne Folk. Hvad der for Broncetidens Vedkommende taler for, at denne Kultur ved en Erobring er indført i Danmark, er den Omstændighed, at den Tids Grave i Reglen vise, at Ligbrand har været i almindelig Brug, og en saa afvigende Begravelsesskik kan man neppe tænke sig fremkommen som Virkning af Handelsforbindelser. Heller ikke fra Broncealderen til en Jernalder er nogen gradviis Overgang endnu paaviselig. De enkelte Fund, der muligen kunde tyde paa en Tid, der ligger forud for den navnlig ved de store og mange Mosefund betegnede Kulturperiode, ere endnu for faa til at bevise en saadan. *) Hvis en organisk Udvikling af Broncealderen til en Jernalder havde fundet Sted, maatte man finde Broncealderens Former og Prydelser i Sagerne fra vor ældste Jernalder med de Modificationer naturligviis, som nye Stoffer og en ny Behandling af de tidligere anvendte Stoffer medførte. Men deels ere Sagerne fra Broncealderen, baade hvad Former og Prydelser og tildeels ogsaa hvad de anvendte Stoffer angaaer, saa afvigende fra Gjenstandene fra den ældre Jernalder, at en organisk Udvikling mellem disse saa høist forskellige Civilisationer kun vanskeligt lader sig tænke, deels maatte man da vente at finde Høidepunktet i teknisk og konstnerisk Henseende ikke ved Periodens Begyndelse, saaledes som det netop er Tilfældet, men derimod efter at den nye Kultur i længere Tid havde udviklet sig. Sagen forholder sig imidlertid saaledes, at de Oldsager, som nu antages at henhøre til Jernets første Optraeden her i Norden, ere de, som vise en høiere teknisk Færdighed, smukkere Former og Prydelser af en ædlere og renere Smag, end hvad der er bevaret os fra den ældre Jernalders Slutning og fra den yngre Jernalder. Det er imidlertid langt fra, at dette vigtige Spørgsmaal endnu har fundet sin endelige Afgjørelse, og mange og vigtige Oplysninger kunne ventes ved en systematisk Undersøgelse af Landets mange Gravhøie og andre Findesteder.

Ogsaa indenfor de vide Grændser, som drages af de i de tre Hoved-Kulturperioder anvendte væsentlige Stoffer, er der en rig Mark for Forskning og Undersøgelse. Der er iagttaget mange Forskjelligheder i Begravelsesmaaden og det den Døde Medgivne, og, skjøndt enkelte af disse, f. Ex. Ligenes Nedlægning i udhulede Træstammer, efter de hidtil gjorte Fund **), maa betragtes som stedlige Eiendommeligheder i Begravelsesskikke, turde

*) Her maa navnlig erindres om det af Cancelliraad Mecklenburg i 9ter Bericht der Schleswig-Holstein-Lauenburg. Gesellschaft, Kiel 1844, beskrevne Fund fra Siversted, som nu er i Flensborgs Oldsamling.

***) Udhulede Træstammer med ubrændte Lig og Gjenstande fra Broncealderen ere kun fundne i Gravhøie i den nordlige Deel af Sønderjylland og den sydlige Deel af Nørrejylland.

dog maaskee andre Forskjelligheder lede til at skjelne mellem en ældre og yngre Periode i Steenalderen og Broncealderen. *)

For Jernalderens Vedkommende have mangfoldige Fund og deriblandt de betydeligste, som ere gjorte her i Landet, godtgjort Berettigelsen til at skjelne mellem en ældre og en yngre Afdeling af denne Kulturperiode, der i antiquarisk Henseende afsluttes med Christendommens Indførelse i Danmark, men som, hvad Stoffets Betydning for Civilisationen angaaer, strækker sig langt videre. Denne Deling, der bragte Kundskaben om vor Oldtid et vigtigt Skridt fremad, blev første Gang fremsat af Professor Worsaae i Texten til »Afbildninger«, 1854. **)

Det er til denne ældre Periode af Jernalderen, at det Fund hører, hvis Beskrivelse følger i disse Blade, og vi skulle derfor lidt nærmere omtale, hvad man efter de hidtil gjorte Fund er berettiget til at betragte som eiendommeligt eller dog betegnende for den.

Eiendommelig for denne Tid er da først og fremmest Jernets Benyttelse til en Mangfoldighed af Gjenstande: Vaaben og skærende Redskaber, Spænder, Smykker og Ridetøi. Bronze er hyppigt anvendt, dog ikke, saaledes som i Broncealderen, til Sværd og skærende Redskaber. Dens Hovedbestanddele ere Kobber og Zink; men at dømme efter Sagernes Ydre er der ikke blevet iagttaget noget bestemt Forhold i Blandingen; thi Farven varierer fra den røde Kobberfarve til en hvidlig Farve, som næsten ligner Sølvets. Guld er rigeligt anvendt. Et Stof til, som foruden Jernet var ubekjendt i en tidligere Periode, er Sølv, som ligeledes bliver stærkt benyttet. Glas, Elfenbeen og Agat forekomme vel noget sjeldnere, men synes ligeledes at være blevne bekjendte omtrent samtidigt med Jernet, da Gjenstande af disse Stoffer ingensinde ere fundne sammen med Broncesager.

Med Jernet som Hovedstof indtræder en aldeles ny Behandlingsmaade af Metallerne. I Broncealderen bleve Metalgjenstande i Reglen støbte, og det væsentlige Arbejde, hvad Form og tildeels hvad Prydelser angaaer, var saaledes i dens Hænder, der dannede Støbeformen; men nu optræder ved Siden af Støbningen Smedekonsten, der giver den individuelle Lyst til Forandring af Form og Udsmykning større Spillerum og saaledes er en væsentlig Betingelse for den store Afvexling i Form og Prydelser, som den ældre Jernalder frembyder. I Stedet for Broncealderens indskrænkede Anvendelse af Guld, navnlig til massive Ringe af forskjellig Slags, anvendes Metallet nu, udhamret til meget tynde Plader, til at pryde en Mængde sølvpletterede Bronzebeslag. Man beholdt saaledes det haarde og hensigtsmæssigere Metal som Underlag, men gav Gjenstanden et prægtigt Udseende ved de paalagte eller paaloddede Plader af ædle Metaller. Dog vare massive Guldsager ingenlunde fremmede for denne Tid. ***)

*) De herhen hørende kritiske Undersøgelser ere anstillede af J. J. A. Worsaae: »Om en ny Deling af Steen- og Broncealderen,« med hvilken dog maa sammenholdes Professor Jap. Steenstrups Modbemærkninger; begge i »Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger, 1859 og 60.«

**) Den er yderligere begrundet i samme Forfatters Skrift: »Om Jernalderen i Danmark«, Kbhvn. 1858.

***) See V. Boyes »Oplysende Fortegnelse« Nr. 219-261

En større Frihed viser sig ogsaa i Prydelserne. Bronzealderens stive, geometriske Ornamentter afløses af Slangehoveder, Fuglehoveder, Stjerner, Perler og mangfoldige andre Prydelser, der synes at danne en Overgang til den paafølgende Tids mere phantastiske og overlæssede, men mindre ædle og rene Ornamentik.

Denne smagfulde Anvendelse af ædle Metaller, den rene og ædle Udsmykningsmaade i Forbindelse med Former, der i mange Tilfælde oien synlig tilhøre et høit civiliseret Folk, gjøre den ældre Jernalder, navnlig da saaledes som den fremtræder i Thorsbjerg Mosefund, til den skjønneste og rigeste Periode af vor Oldtid.

Det maa fremdeles betragtes som et ingenlunde uvigtigt Fremskridt, at Hesten er bleven indført i Danmark med denne Civilisation. At slutte efter hvad der hidtil er fundet i Grave fra Bronzealderen, synes dette vigtige Huusdyr ikke at have været kjendt dengang. *)

Men hvad der dog stærkest af Alt viser denne Periodes overlegne Kultur er, at der samtidig med Jernets første Optræden ogsaa findes de ældste bekjendte nordiske Skriftegn. Paa Sager, som tilhøre Bronzealderen, er der aldrig fundet Spor til, at man har kjendt Bogstaver. Den ældste nordiske Runerække har flere Skriftegn forskjellige fra de i Hedenskabets Slutning brugte, der ere velbekjendte fra de mange større Steenmindesmærker, der ere fundne i Landets forskjellige Egne indtil Syd for Slien. Slige større Runestene kjendes ikke fra den ældre Jernalder for det nuværende Danmarks Vedkommende; Runetegnene ere fundne indridsede paa mindre Gjenstande, blandt hvilke navnlig maa erindres om det ved Landsbyen Gallehuus i Grevskabet Schackenborg, Møgel-tønder Birk, fundne og senere stjaalne Guldhorn. I den Kjøbenhavnske Samling findes korte Indskrifter med dette Slags Runer paa en Hovedring af Guld fra en Gravhøi ved Staarup i Haderslev Amt, paa et lille Sølvbeslag til en Sværdskede, funden i Allesø Mose paa Fyen, og paa en Sølvfibula fra Himlingøie i Vallo Stift paa Sjælland. **) Iblant Sagerne fra Thorsbjerg Mose have en Skjoldbue (Pl. 8 Nr. 16) og en Broncedopsko (Pl. 10 fig. 41) Indskrifter med disse Bogstaver. Store Runestene med dette Slags Skriftegn findes derimod i Sydsverige indtil Egnene om Mälaren, paa Østsiden, navnlig da i Bleking, og paa Vestsiden i det sydligste Norge, hvor Holden Sogn er det vestligste Sted, hvor Runestene med de ældre Bogstaver ere fundne. Mod Syd derimod synes Danmarks gamle Grændse ogsaa at danne Grændsen for Runernes Brug i Norden. P. A. Munch, som har beskrevet og tydet et af de herhen hørende Mindesmærker, Runestenen fra Tune (Christiania 1857), antager Sproget for at være det Gotiske, det Sprog, om hvilket den tyske Sprogforsker Grimm siger, at det mere end noget andet »tydsk« Oldsprog stemmer med det Nordiske.

Hovedmængden af Oldsagerne fra denne Periode vise os en eiendommelig Kultur, formodentlig af østerlandsk Oprindelse, og som ikke viser tydelige Spor af nogen romersk

*) See nærmere herom i Afsnittet om Ridetøi.

**) Afbildede i Worsaaes »Nordiske Oldsager« Nr. 331, 366 og 384.

eller græsk Paavirkning. Men blandet derimellem findes en Deel Gjenstande, hvis romerske Oprindelse er uomtvistelig: Mønter, Kasseroller, Skjoldbuler og Jernsværd med latinske Indskrifter.

Det vil allerede af de her fremsatte Antydninger være indlysende, hvilke mægtige Hjælpemidler til en høiere Kultur det indvandrede ældre Jernalders Folkefærd har bragt med sig. Hesten, Jernet og Bogstavskriften ere saa vigtige, de første ikke blot i krigersk Henseende, men ogsaa til at befordre Jordens bedre Dyrkelse, Jernet til bedre Vaabens, Værktøis og Redskabers Forarbeidelse, og Skriften som en nødvendig Betingelse for Opnaaelsen af en høiere Kultur, at disses første Fremtræden alene maatte være tilstrækkelig til at betegne et ganske nyt og fremmeligt Kulturtrin.

Blandt Broncealderens Oldsager hersker der en indbyrdes Overeensstemmelse, noget Typisk, som gjør, at man let skjælnes denne Periode fra den ældre Jernalder, hvor Eensformethed ikke finder Sted. Vilde man fra den klassiske Oldtid søge et lignende Forhold, turde man maaskee finde det ved en Sammenligning mellem den ægyptiske og gammelgræske Kunst; thi med alt det, at Broncealderens Former ere ædle og Prydelserne paa disse omhyggeligt anbragte, ere de dog typiske og eensformede mod Gjenstande fra den ældre Jernalder, hvor neppe to Stykker af samme Bestemmelse ere hinanden lige. Der møder os her kraftige og udviklede Former og en velgjørende Friskhed og Frihed i den anvendte Ornamentik.

Man er neppe endnu paa det Rene med Hensyn til den ældre Jernalders Grave. Mosefundene med deres, man kan vist gjerne sige, Tusinder af forskellige Vaaben synes at tyde paa store Folkebevægelser og Indvandring af en fremmed Folkestamme gennem hele Jylland og tildeels paa de danske Øer i Tiden ved det tredie Aarhundrede af vor Tidsregning. Man skulde derfor vente hyppigen at finde Gravsteder med lignende Sager som de i Moserne fundne; men det er ikke Tilfældet. Af de forholdsviis faa Gravsteder, man kjender, synes det at fremgaae, at der i denne Periode har hersket forskellige Begravelsesskikke.

Man finder saaledes smaa, runde, konstigt opkastede Jordhøie, hvori Urner med brændte Been, mellem hvilke mindre Gjenstande af Jern findes, ere hensatte.

Man træffer Gravkar af Leer, som ere fyldte med brændte Been, hensatte (undertiden paa flade Stene) nogle faa Fod under Jordens Overflade, men uden nogen Jordhøi eller andet ydre Tegn paa et Gravsted. Mellem de brændte Been findes undertiden mindre Redskaber af Bronze og Jern; men oftere findes der ikke Spor af Metalgjenstande i Urnerne.

Endelig har man i flere store, naturlige Jordhøininge, Sandbanker og Gruusgrave fundet ubrændte Lig uden nogen anden Omgivelse end Jorden, men ved disse i Reglen kostbare Sager, ofte af romersk Oprindelse. *)

*) Nærmere om disse Begravelsesmaader i Afsnittet om Gravfund.

Disse Gravsteders Tal er imidlertid endnu kun ringe, og om end det let fortærede Stofs Opløsning i Jorden kan forklare, at mange Grave ikke blive paaagtede og bekjendte, maatte man dog vente at have truffet paa flere, end de hidtil bekjendte.

Hyppigere end i Gravsteder findes Gjenstande fra denne Tid ligefrem henlagte i Jorden, indesluttede i Trææsker eller dækkede med store, flade Stene. *)

Men det rigeste Udbytte afgive dog nogle af vore Moser, hvor der findes Jernvaaben og mangfoldige andre Gjenstande, henhørende til den krigerske Udrustning, til Ridetøj m. m., i stor Mængde. Da Tørvemassen i Reglen har den gode Egenskab at bevare de forskellige Stoffer fortræffeligt, staaer det Udbytte, Moserne give, i Fuldstændighed og Rigdom som oftest langt over Grav- og Jordfundenes. **)

De Moser, som have leveret det største og interessanteste Udbytte ere: Viemose ved Allesø paa Fyen og to sønderjydske Moser, Thorsbjerg ved Sønder-Brarup i Angel og Nydam ved Øster-Sottrup i Sundeved.

Fra Viemosen paa Fyen er der siden 1845 næsten aarligt til den oldnordiske Samling i Kjøbenhavn kommen større Sendelser af Oldsager, som tilfældigt bleve fundne ved Tørvegravning. ***) En planmæssig Undersøgelse af et Stykke af Mosen foretoges i 1859 af Kammerraad Herbst i Kjøbenhavn og gav et stort Udbytte, der bevares i den Kjøbenhavnske Samling.

I de to sønderjydske Moser er der paa den Flensborgske Oldsagsamlings Vegne anstillet Undersøgelser og Udgravninger af Oldsager i Somrene 1858 til 1862, og en Beskrivelse af det største og i flere Henseender vigtigste af disse Fund følger paa disse Blade.

Fundet fra den tredie af de nysnævnte Moser, Nydam Engmose, er navnlig vigtigt paa Grund af den store Mængde udmærkede og velbevarede Jernvaaben og romerske Mønter, som fandtes der; men Undersøgelsen er endnu ikke fuldendt. †)

Det synes noksom at fremgaae af den store Mængde Oldsager, som Jorden yder, at hver af de tre omhandlede Kulturperioder, Steen-, Bronze- og Jernalderen, har indesluttet i sig en lang Række af Menneskeslægter; men hvormange Aarhundreder vi skulle gaae tilbage for at træffe Bronzealderens Begyndelse, er endnu ikke oplyst, og Spørgsmaalet vil neppe lade sig besvare ad den historiske Vei, da Mønter, der ere saa godt som de eneste Oldsager, der lade sig datere med fuldkommen Bestemthed, aldeles mangle i Fund fra hiin fjerne Tid. Af den Orden, hvori Begravelserne fra de forskellige Perioder træffes i en og samme Høi, vindes kun den relative Tidsbestemmelse med megen

*) Nærmere herom i Afsnittet om Jordfund.

**) See Afsnittet om Mosefund.

***) Antiqu. Tidsskr. 1846-48, S. 203, og 1849-51, S. 44.

†) Dette vigtige Fund vil oftere blive omtalt i denne Beskrivelse, men jeg kan ikke lade være at gribe denne Leilighed til offentlig at takke Eieren af det hidtil undersøgte Omraade, Stænderdeputeret, Sognefoged Jørgen Hanssen paa Ravnskobbøl, for den Forekommenhed, hvormed han tillod, at Undersøgelsen maatte finde Sted, og den redbonne Hjælp, han og hans Nærmeste ydede mig.

Sikkerhed, at de tre Kulturperioder ere fulgte efter hinanden og ikke ere samtidige. Derimod turde Spørgsmaalet muligen engang finde sin Løsning ved Geologiens Hjelp. *)

Med Hensyn til Jernalderen ere vi noget bedre stillede. Ad den konsthistoriske Vei og navnlig ved Hjelp af de romerske Mønter, der ere fundne deels enkeltviis i Jorden, deels og fornemmelig i begge de sønderjydske Mosefund, kan man med Sikkerhed sige, at den ældre Jernalder har havt sin skønneste Tid og største Udbredelse her i Danmark i Tiden ved det andet og tredie Aarhundrede efter C. F.

Alt tyder paa, at den directe Paavirkning af Moderkulturen og den directe Forbindelse med romerske Provindser mod Syd enten er aldeles ophørt eller dog har lidt en lang Standsning omtrent fra Begyndelsen af det tredie christelige Aarhundrede. Enkelte Fund, som henføres til Periodens Slutning, vise en kjendelig Tilbagegang i Smag, **) og den yngre Jernalder staaer i teknisk og konstnerisk Henseende meget tilbage for den navnlig ved de store Mosefund betegnede Periode.

II.

Der skal i Fortiden oftere være fundet endog værdifulde Oldsager i Thorsbjerg Mose; ingen af dem ere komne Videnskaben tilgode. Solgte til Bissekræmmere og Guldsmede i de nærmeste Byer, navnlig Slesvig og Kappel, ere de formodentlig vandrede i Smeltediglen, i ethvert Tilfælde adsplittede og ubeskrevne.

I August Maaned 1856 erhvervede nu afdøde Cancelliraad, Apotheker M. R. Mechlenburg i Flensborg, en omhyggelig Samler, der ved flere Leiligheder har viist Interesse for Bevarelsen af vore Oldsager, sig et Fund, som ved Tørvegravning var gjort i ovennævnte Mose, og som indeholdt flere interessante Gjenstande. Han skjænkede dette Fund til Oldsamlingen i Flensborg; men der hengik længere Tid, inden det blev bekjendt, hvor Mosen var, og inden en systematisk Undersøgelse, der efter det allerede gjorte Fund lovede et godt Udbytte, kunde foretages. Først i Pintseugen 1858 fandt en Udgravning Sted, der gav et saa rigt Udbytte, at det slesvigske Ministerium med særdeles Velvillie og sin bekjendte Interesse for videnskabelige Oiemeds Fremme bevilgede de nødvendige Pengemidler til Foretagendets videre Fremme, og omfattende Gravninger og Undersøgelser bleve nu foretagne paa Samlingens Vegne i Sommerens Løb, naar Tid og

*) A. Morlot har i sin »Leçon d'Ouverture«, Lausanne 1861, givet et Exempel paa Muligheden af at faae bestemte Tidsangivelser paa denne Maade.

**) F. Ex. Aarslev Fundet, omtalt i Afsnittet om Gravfund

Leilighed gaves. En kort, foreløbig Beretning om dette Fund findes i »Slesvigske Provindsialefterretninger,» 1 Bind, 3die Hefte (med en Planche).

Det var imidlertid første Gang, at en Udgravning af Oldsager i en Mose foretoges, og der viste sig snart, jo mere Arbeidet skred frem, flere og flere stedlige Vanskeligheder, der besværliggjorde en planmæssig Fortsættelse af de begyndte Undersøgelser. Den store Dybde, hvori Sagerne laae, og den stærke Tilstrømning af Vand gjorde Arbeidet vanskeligt, og en fuldstændig Undersøgelse af et større Omraade var umulig, da der maatte lades Sidebænke mellem Gravene uundersøgte. I Efteraaret 1859 blev derfor under Skovrider Møllers Ledelse det overflødige Vand afledet fra Mosen, og da saaledes den største Hindring var ryddet af Veien, kunde Udgravningen af Oldsagerne foretages i Juni og August 1860 uden videre Standsning end den, som den meget regnfulde Sommer foraarsagede. Endelig foretoges i Sommeren 1861 en kortvarig Undersøgelse af Oldsagslagets Grændser, og dermed vare Udgravningerne sluttede*).

Thorsbjerg**) Mose, tæt nord for den af sit store aarlige Marked bekjendte Landsby Sønder-Brarup i det sydlige Angel og syd for Flensborg, ligger i Slies Herred i Gottorp Amt. Det er en Skovmose paa omtrent 8 Tønder Land, paa alle Sider omgivet af bakkede Høidedrag, væsentlig bestaaende af Rullesteenssand og mod Øst paa enkelte Steder af Leerlag. Den nærmeste Omegn er saaledes ikke meget frugtbar, og Jorderne høre til de daarligste i Angel.

Fra Sønder-Brarup udgaaer i vestlig Retning et fladt sandet Jordstrøg, som staaer i Forbindelse med Sandryggen i Midten af Landet. Parallelt med dette Jordstrøg gaaer der en snever, sumpet Dal, som udsender en sydlig Arm ud til Slien. Denne Dal er omtrent 600 Alen nord for Mosen og adskilt fra samme ved et sandet Høidedrag. I Dalen løber en Aa, som under forskjellige Navne: Oxebæk eller Søndermølle Aa, Løit Aa og Fysing Aa, flyder ud i Slien, og som muligen i ældre Tider kan have været seilbar***). Forbindelsen med denne Aa har i Oldtiden været let iværksat fra Mosen, der forøvrigt er fuldstændigt indesluttet af Høidedrag uden nogen Lavning. Mod Syd er der fra Mosen ned til Slien i lige Linie omtrent $\frac{3}{4}$ Miil.

Paa Bakkestroget vestlig og sydlig for Mosen ligger der to og tyve Gravhøie, af hvilke de fleste ere smaae, runde Jordhøie med et Par større imellem. Kun faa af disse ere nu urørte tilbage. Den Gravhøi, som paa Kortet er betegnet med E, undersøgte i 1861 og indeholdt paa Bunden en lille Steenkiste med brændte Menneskebeen og en simpel lille Broncenaal; udenfor Kisten laae i udstrakt Stilling et ubrændt

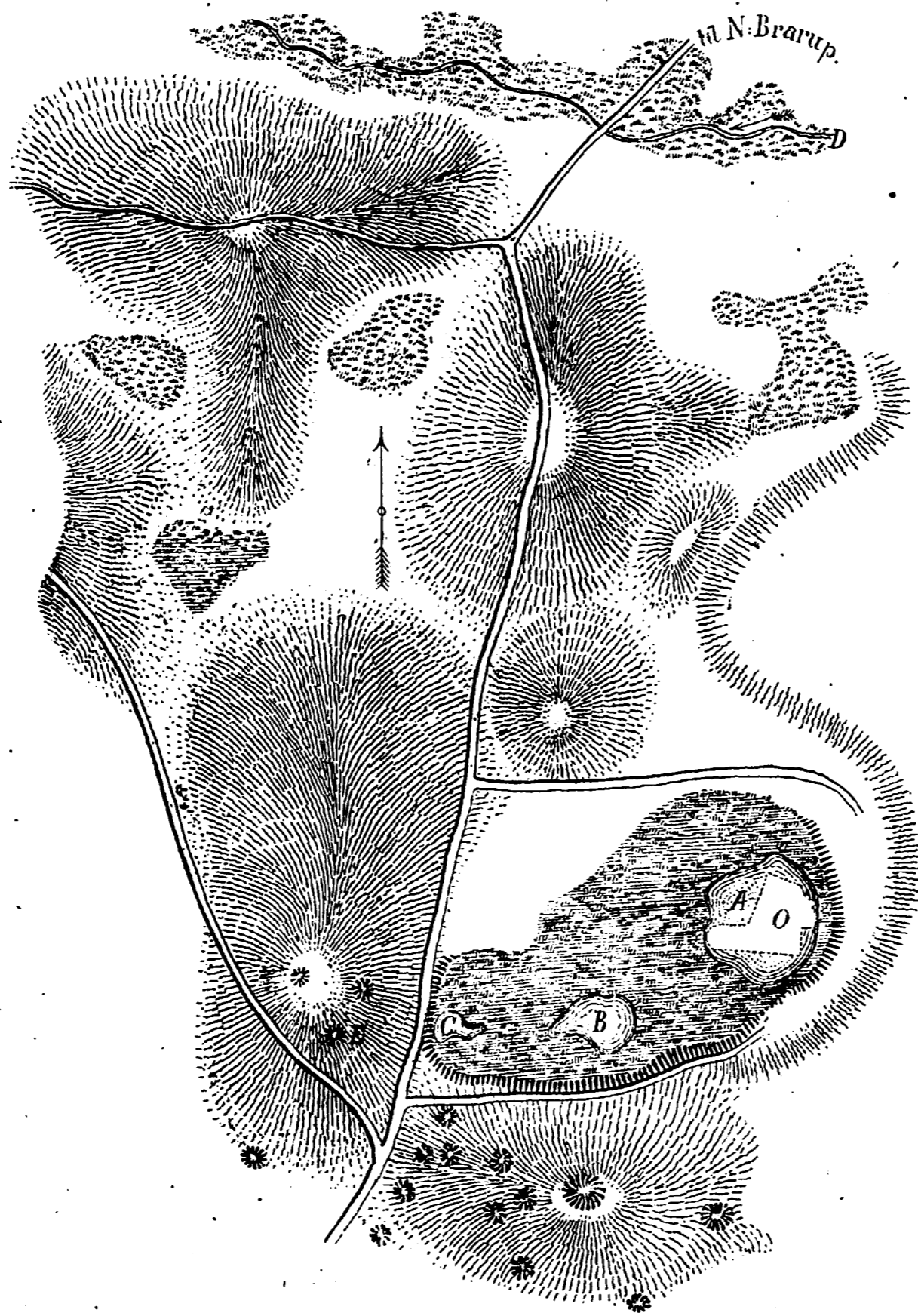
*) Ved de i 1860 og 61 foretagne Arbeider har jeg haft en væsentlig Nytte af Cand. philos. V. Boyes Hjelp.

**) I alle senere Documenter findes Navnet skrevet »Taschberg»; men Beboerne udtale det Torsborg, eller sjeldnere Tarsborg, og der er saaledes neppe Tvivl om, at det rigtige Navn er Thorsbjerg. Det er eet Exempel til paa de mange curiøse Fordreielser af Stednavne, som Sønderjyllands Fortydskning har medført til liden Baade for Navnenes Forstaaelighed. Thorsbjerg er Navnet paa en høitliggende Løkke umiddelbart syd for Mosen ind ad Landsbyen til.

***) Den er historisk mærkværdig, da den nemlig paa et Stykke danner Grændsen mellem de blandede og reent tydske Sprogdistricter. — Da Ledningsrørene bleve nedlagte i det sandede Høidedrag, bemærkedes under et omtrent 13 Fod tykt Flyvesandslag nogle fine Lag Mosejord, der syntes at være flydte derhen fra Mosen.

Menneskeskelet. Steenkisten i Midten var omgivet af to større Steenkredse, mellem hvilke en stor Offersteen var opreist*). Den tilhører saaledes Bronzealderen og er ældre end Mosefundet. I Siden af en anden af disse Høie, som for et Par Aar siden blev sløifet, fandtes et Par Jern-Stigbøiler og et Heste-Mundbid af Jern, tilhørende den yngre Jernalder, altsaa en senere Tid end Mosefundet. Flere af de andre Høies Indhold er tildeels bekjendt fra tidligere Udgravninger, og der synes derefter ikke at være nogen Samtidighed mellem Mosefundet og Høiene og deres Indhold. Det samlede Høidedrag, som mod Syd skiller Mosen fra Landsbyen eller rettere sagt fra en højere liggende Engmose indad Landsbyen til, er rig paa stærke Kilder, som stadigen forsyne Mosen og navnlig da de tre sydlige Bækkener (A, B, C) med Vand.

Efter at have gjort opmærksom paa Hovedtrækkene i Omgivelsernes Beskaffenhed, vende vi nu tilbage til Thorsbjerg Mose og skulle forsøge paa at beskrive den og navnlig den lille Bækken, hvori Oldsagerne fandtes nedlagte, og (tildeels efter Meddelelser fra Skovrider Møller i Hytten) at fremsætte de iagttagelser, som under Gravningerne efter Oldsager (og ved Tørveskær) ere gjorte med Hensyn til de forskjellige Lags Forhold til hinanden.

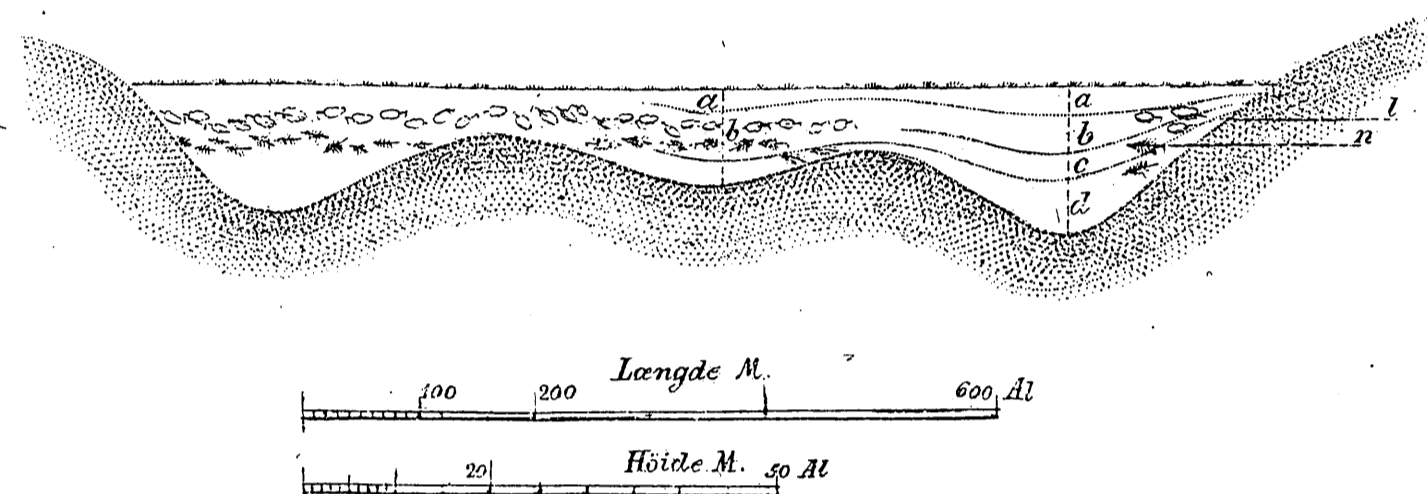

Det er en lille Mose paa 7—8 Tønder Lands Størrelse, henhørende til Skovmosernes Gruppe. Da den ligger i en Kjedel, som paa alle Sider er omgivet af Høidedrag, har den nu intet Afløb og har vel heller ikke i gamle Dage havt noget. Et Blik paa hosstaaende Kort vil vise, at Kjedelens Form er uregelmæssig; Randene have i Oldtiden været bevoxede med Skov; thi man finder ved disse større og mindre Træstammer af Fyr og Eg og ved den østlige og sydøstlige Rand tillige Elletræer. Disse Stammers Stilling er den i Skovmoserne sædvanlig iagttagne, idet Roden vender mod Randen, Kronen derimod indad mod Mosen Midte. Imellem Træerne findes inde ved Land en Mængde Buske, navnlig El og Birk.

Hele Mosebunden er bølgende; det omgivende Lands Dal- og Bakkeforhold gjentage sig der i det Mindre, og der er i Mosen sydlige Deel yderligere fremkommen tre større Sænkninger eller Bækkener,

*) see: »To Gravhøie fra Bronzealderen» i slesvigske Provindsialefterretninger, 1862, X Hefte.

(paa Kortet betegnede med A, B, og C; see ogsaa Profiltegningen). I det østligste og største af disse, A, var det, at Oldsagerne fandtes paa det med O betegnede Omraade af tresidet Form og omtrent 7700 Kvadratfods Størrelse eller mellem $\frac{1}{8}$ og $\frac{1}{7}$ Tønde Land. Hovedmassen af Oldsagerne ligger ufravigelig i et aldeles bestemt Lag af Mosen, i Overfladen nemlig af den egentlige, sorte Tørvemasse; men Dybden, regnet fra Overfladen, er noget forskjellig efter de overliggende Lags Tykkelse. Lagene følge paa hinanden i følgende Orden. Øverst er et Lag (a, b) paa omtrent 11 Fods Tykkelse af langtrævlet Mos og Sumpvæxter, omtrent eensartet i hele Tykkelsen, i Dybden naturligviis mere sammenpresset. Det er en Masse, der for sig alene er mindre vel brugelig til Tørv. Mod Kjeldens Rande aftager dette Lag i Tykkelse og her

kommer man altsaa hurtigere til den egentlige Tørvejord, ligesom ogsaa Bunden hurtigere kommer tilsyne. I en Dybde af 5 Fod findes inde ved Landet Stammer af Løvtræer, navnlig af Egetræer, de største af omtrent 5 $\frac{1}{2}$ Fods Tværmaal ved Roden. I den nederste Deel af dette Lag begyndte Oldsagerne at vise sig; der fandtes enkelte Skjoldbræder og andre Oldsager baade af Træ, Læder, Tøi og Metal, som vel oprindeligt maa være nedlagte lidt høiere end den øvrige store Mængde lignende Gjenstande, thi Oldsagernes indbyrdes Leieforhold kan ikke have forandret sig, skjøndt hele Laget vel kan være sunket ved de øvre Lags Tryk. De her forefundne Oldsager bare ogsaa Spor af i længere Tid at have været udsatte for Luftens Paavirkning, inden de dækkedes af et Moslag; Træsagerne vare saaledes mørke og sortladne paa den Side, der vendte opad; Insecters Boringer og Gnavninger og Ormegange vare tydelige. Undersiden derimod var lys og glat, saaledes som det ogsaa er Tilfældet med de dybereliggende Træsager, der med Hensyn til Farve og Glathed see ud, som om de vare ganske nye. Jernsagerne, der fandtes her, vare lidt mindre angrebne af Rust eller rettere sagt mindre fortærede end de dybere liggende, der som oftest kun havde efterladt en Stribe eller Klump af en endnu sortere Farve end den omgivende Tørvemasses.

Det derpaa følgende Lag, c, der er af omtrent 5 Fods Tykkelse, dannes af den sorte og fuldmodne, egentlige Tørvemasse, en blød Muddermasse, der blandes med umodne Moselag ved Tilberedelsen af Tørv. I Kjeldens Midte er Laget dybest under Overfladen, det hæver sig derpaa henimod Randene, og her findes i den Dybde, som Stregen n paa Profilkortet angiver, Stammer af omstyrkede Naaletræer, der have staaet nærmere udad mod Kjeldens Midte end Egetræerne. Det indeholder (i sine 4 øverste

Fod) Hovedmængden af Oldsagerne; undtagelsesviis findes, som alt berørt, enkelte Gjenstande over dette Lag; enkeltviis findes Gjenstande ogsaa noget dybere; dette var navnlig regelmæssigt Tilfældet med Leerkarrene, som ofte vare nedsænkede med Haandsteen af indtil 14 Punds Vægt.

At Laget i Midten er nogle Fod under Naaletræernes Leie maa vel naturligst forklares ved de svære øvre Lags Tryk, hvis Virkninger ere større, jo høiere det bløde og eftergivende Lag ligger over den faste Bund. Oldsagerne turde derfor oprindeligt have været nedlagte omtrent i lige Linie med Fyrretræerne ved Kjedlens Rand.

De to beskrevne Lag have altsaa kun Spor af tidligere Skovvegetationer lige inde ved det faste Land paa Østsiden og selv der navnlig Kronetræ.

Det underste Lag, d, er i Midten af Bækkenet og paa det Dybeste omtrent 12 Fod i lodret Dybde. Det bestaaer væsentligt af Løvfald af Skovtræer og Vandplanter samt Sumpvæxter, der danne en Masse, der er ubrugelig til Tørv.

Paa et Sted ved den vestlige Grændse af Oldsagslaget, hvor Bækkenets Rand formodentlig har været meget blød, fandtes et regelmæssigt Slags Bro eller Overgangssted, dannet af nedrammede Pæle, over hvilke andre Pæle vare lagte paa tværs, og det Hele derpaa dækket med Buske og Kvas; disse Pæle vare, med enkelte Undtagelser, af El, Birk og Nøddetræ.

I Bækkenerne B og C, vestlig for Oldsag-Bækkenet, findes overalt omstyrtede Træstammer; i de nedre Lag meest Naaletræer, blandede med enkelte blødere Træsarter, (El, Poppel og Piel), i den øvre Region svære Egetræer og ganske enkelte Bøge. Blandede med disse findes mange Levninger af blødere Træsarter, der ogsaa efter Ege-væxtens Ophør i længere Tid have leveret deres Løvfald til Mosen.

Mosebunden er kun seet paa enkelte Steder inde ved Randen; der bestaaer den af en grovkornet Sandjord, hvori der er blandet mange smaae hvide Snegleskaller.

Hvor Bækkenet A er dybest, laae Oldsagerne tættest og i størst Mængde. Fra dette Midtepunkt aftog Mængde og Tæthed mod alle Sider, og de hørte tilsidst næsten aldeles op i Yderkanterne af Bækkenet, efterat der kun hist og her, med store Mellemrum, var fundet en enkelt Gjenstand, aldrig i Dybden, men kun lidt oppe i Moslaget. Udenfor den nu undersøgte Fordybning er der hidtil ikke fundet Oldsager, og da Mosen i mange Aar og saagodtsom i sin hele Udstrækning har været under Behandling til Tørvegravning, er der ingen Rimelighed for, at de findes udenfor dette Omraade. Dybere nede i Mosen kan der heller ikke ventes Oldsager, da det har viist sig, at Sagerne laae i lige Linie med hinanden over hele det undersøgte Omraade, og da svære Metalsager i Reglen laae høiere end de lette Træsager, medens mange Leerkar ved Hjælp af Stene paa indtil 14 Punds Størrelse vare nedsænkede omtrent et Par Fod under Oldsagslaget.

Man har forklaret Mosefundene ved Formodninger om en paa Isen stedfunden Kamp, under hvilken Isen skulde være bristet under de Kæmpende, og disse saaledes have ladet deres Liv. Planmæssige Undersøgelser have imidlertid viist, at Sagerne i denne Mose ere nedlagte og det tildeels i en vis Orden. Dette sidste sees ved en Deel af

Træsagerne, som fandtes samlede i større Bunker, et Bundt Pile, flere Lag af Skjoldbræder, det ene over det andet og undertiden gjennemborede paa tværs af et Spyd som for at holde dem samlede. Der var saaledes een Strækning, hvor næsten alle Skjoldbulerne fandtes ikke langt fra hinanden; i en anden Region fandtes de fleste af Guldsagerne tæt samlede; Mønterne fandtes ligeledes paa et lille Omraade, men dog enkeltviis; medens der laae 9 Stykker samlede ved en Ansigtmaské (Plade 5, Nr. 3). Noget lignende var Tilfælde med Ringbrynierne, — og Leerkarrene stode i Reglen dybest i Mosen, hvori de vare nedsænkede ved smaa Haandstene; i Hankene bemærkedes oftere Levninger af Bastsnore.

Ogsaa paa en anden Maade bemærkedes en vis Plan ved Sagernes Nedlægning. Metalsager fandtes samlede i en Klump, og undertiden synes de at have hørt til et og samme Ridetøi eller som Beslagstykker til et og samme Sværdbelte. Etsteds fandtes en Klump Jernsager lidt oppe i Moslaget, og undertiden vare Spydspidser, Brudstykker af Sværdklinger og Skjoldbuler — af Jern — indsvøbte i Ringbrynier.

Disse Exempler, hvis Tal betydeligt kunde forøges, i Forbindelse med den Kjendsgjerning, at man endnu aldrig ved nogen af de foretagne Undersøgelser har truffet Spor af Menneskelig, ville vistnok være tilstrækkelige Beviser for at Sagerne ere nedlagte i Mosen, der altsaa er et Gjæmmested eller Skjulested fra Oldtiden.

En lille Mose, omgivet af Høidedrag og uveisomme Skove og neppe 500 Skridt borte fra en seilbar Aa, der gennem Slien staaer i Forbindelse med Havet, maatte i Oldtiden afgive et fortrinligt Skjulested, og, som det senere vil blive viist ved Mosefundenes geografiske Fordeling, ligge de i antikvarisk Henseende bekjendte Moser netop altid i Nærheden af Kysten og gjerne ved et Vandløb, saaledes at der haves en nær og let Forbindelse med Havet.

Dog maa det bemærkes, at der paa mange Steder ikke var nogen Orden at iagttage i Gjenstandenes Nedlægning. Det Sædvanlige var, at Sagerne laae paa kryds og tværs mellem hverandre; Skjoldbræder, Landsestager og mangfoldige andre Træsager fandtes i de forskjelligste Stillinger mellem Metalsager, Sandaler og Klædningsstykker. Det er rimeligt, at Sagerne ere nedlagte i denne Uorden; thi Oldsagerne have neppe i det Væsentlige forandret deres oprindelige Leieforhold til hinanden, hvilket kan sees deraf, at svære Gjenstande fandtes mellem Haandstene temmelig høit oppe, medens derimod lettere Gjenstande ofte ere fundne dybere nede; Oldsagerens Alder bestemmer altsaa Tallet af de Aarhundreder, der ere medgaaede til at danne de Moselag, der nu dække dem. De nedlagdes uden Tvivl lige i den daværende Sumps Overflade, saaledes at de blot dækkedes af Planterne, som dengang voxede der.

Det er endvidere en mærkelig Omstændighed, at alt det Fundne, med enkelte Undtagelser, er nedlagt i en ubrugbar Tilstand, og at flere Gjenstande forsætlig ere ødelagte og sammenbøiede, inden de nedlagdes. Flere Broncebuler ere saaledes i den Grad forhuggede og sammenbøiede, at deres Tilstand umuligt lader sig forklare blot som en Virkning af selv den vildeste Kamp; en Træskede er hugget midt over, og den ene

Halvdeel lagt ovenpaa den anden; flere massive Metalbøiler ere huggede i mange Stykker med Øxslag, en af Ringbrynierne er flænget midt over, og hver Halvdeel henlagt i sit Leerkar, saaledes at en Deel af sammenhørende Beslag fandtes i eet og en anden Deel i det andet af Karrene, som stode temmelig langt fra hinanden. En forsættlig Ødelæggelse navnlig ved Sammenbøining viser sig paa mange andre Gjenstande.

Den ubrugbare Tilstand, hvori Sagerne have været ved Nedlægningen, sees ikke blot af mange ufuldstændige Vaaben, overhuggede Landsestager og itubrudte Buer, men ogsaa paa Klædningsstykker: paa et Par Beenklæder manglede et Stykke af det ene Been, paa en Kjortel var det ene Ærme revet af, og en vævet Kappe havde mange Huller og Flænger. Det er overhovedet kun faa fuldstændige Gjenstande eller Ting, som vare tjenlige i den Tilstand, hvori de ere nedlagte, der findes paa dette Gjemmested. Til brugbare og fuldstændige Ting maa regnes: nogle Pile, en Deel Leerkar og fremfor Alt Guldstykker, der have tjent som Betalingsmidler, samt romerske Mønter.

Der er een Eiendommelighed ved Thorsbjerg Mose, som noget forklarer det Ufuldstændige ved mange af de fundne Gjenstande, uden at dog derved den Kjendsgjerning svækkes, at Meget er nedlagt ufuldstændigt. Alt Jern er nemlig for største Delen for-tæret, og det lidet, der er tilbage, er i en meget angreben Tilstand. De Jernsager, der vare nogenlunde bevarede, fandtes enten noget oppe i Moslaget eller indsvøbte i Ringbrynier, som da atter vare nedlagte i Leerkar. Da Jernsagerne i dette Fund saaledes ere fragmentariske, lades der Meget uoplyst om Sværdenes Form, om Jernspidser til Landser, Kastespyd og Pile og hvad Andet der har været forarbejdet af Jern*).

Paa den anden Side have mange Sager tydelige Spor af at have været brugte i en heftig Kamp. Mærker af Hug med Sværd og Øxer og af Skud med Kastespyd og Pile ere talrige, navnlig paa mange Buler og Haandtag til Skjolde, — flere Landsestager ere spaltede og mange overhuggede med skarpe Snit.

Mange Gjenstande med Spor til at have været i Ild fandtes spredte over hele det undersøgte Omraade og i selve Oldsagslaget. Dette gjelder saavel om en Deel Metalsager, — Beslag til Ridetøi, Tøiler, Skjolde-Randbeslag og Mønter — som om mange Træsager. Pæle og Stokke, der vare stærkt forkullede i Spidserne, vare ikke sjeldne; i en af Gravene fandtes et større Stykke Træ, der var ligesom udhulet ved Hjælp af Ild; en Stump Landsestage var stærkt forkullet, og paa flere Skjoldbræder fandtes svedne Pletter, ligesom ogsaa Kulbrokker vare hyppige, ofte endog samlede i større Mængde.

Paa flere Gjenstande findes Restaurationer fra Oldtiden. En Piilstage er omtrent paa Midten omviklet med begede Snore for at styrke et svagt Sted, og en Træbue har en lignende Bevikling over en lang Spalte. I mange Skjoldbræder findes der indsat runde, flade Træproppe af omtrent en Tomme eller halvandens Tværmaal; de ere uidentivl

*) Denne Mangel er heldigviis for den Flensborgske Samlings Vedkommende bleven afhjulpen ved, at der fire Mill nord for Flensborg, i Nydam Moseeng ved Øster-Sottrup i Sundeved, er gjort et betydeligt og omtrent jevnaldrende Fund af udmærkede Jernvaaben. Begge Fund have stor Overeensstemmelse og supplere hinanden paa en særdeles heldig Maade.

Udbedringer efter Skud af Pile og Kastespyd. Paa Undersiden af mange Skjoldbuler ere Broncelapper til at dække Huller og Rifler efter Stød og Hug. Enkelte Landsestager ere forsynede med tynde Bronzebeslag og Sølvbaand til at styrke et svagt Sted med.

Spor af længere Tids Brug og Slid sees paa mange af de udgravede Oldsager, navnlig paa Broncetøilerne og Beltespænderne, hvor Tornene ofte have slidt Underlaget, og dette Sted derfor findes istandsat fra Oldtiden af.

Disse Kjendsgjæringer: at der paa den vestlige Side af den Kjedel, hvori Oldsagerne laae, findes en Bro eller et Overgangssted af ordnede Pæle med Buskværk; — at Oldsagerne ere nedlagte i Mosen, undertiden endog med Iagttagelse af en vis Orden, og at Mosen saaledes har tjent som Skjulested; — at Oldsagerne ved Nedlæggelsen for største Delen vare i en ubrugbar Stand; — at de næsten alle have Mærker af at have været brugte i en heftig Kamp, men ogsaa, som det synes, undertiden af forsætlig Ødelæggelse; — at der paa mange Gjenstande ere Spor af, at de have været i Ild, ligesom der ogsaa hyppig findes Kulbrokker i selve Oldsagslaget; — at flere Sager alt forinden de nedlagdes, ere istandsatte og udbedrede i Oldtiden; disse Kjendsgjæringer skulle tjene som Bidrag til Besvarelsen af det gaadefulde Spørgsmaal om Grunden til, at Sagerne ere blevne nedlagte i Mosen.

Fundet indeholder navnlig Klædningsstykker og Vaaben til krigersk Udrustning, Ridetøi, Huuskar og saadanne simplere Landbrugs-Redskaber, som et vandrende Rytter-Folk nødvendigvis maatte føre med sig for at skaffe Foder til Hestene. Man kunde nu tænke sig, at et indvandrende Folk har ført med sig blandt Andet ogsaa de Ting, der i de nærmest forudgaaende Kampe vare gjorte ubrugelige og derfor bestemte til enten at udbedres eller omsmeltes. Ifærd med at bestaae en ny Kamp have de nedlagt disse Gjenstande og Kostbarheder, som de ikke havde øieblikkelig Brug for, i Mosen, der laae omgiven af Skov og afgav et sikkert Skjulested med Tilgang fra Havet.

Det lod sig vel tænke saaledes; da imidlertid andre omtrentlig jevnaldrende Mosefund her i Landet synes at være nedlagte under tildeels lignende Omstændigheder som dette, er det neppe rimeligt at antage, at det Samme skulde have gjentaget sig paa mange Steder, og at Ingen skulde være vendt tilbage til noget af disse Gjemmesteder for at hæve de nedlagte Skatte, der tilrods for deres fragmentariske Tilstand maa have haft en betydelig Værdi for daværende Eiere.

Grundene til Mosefundenes Nedlægning ere saaledes endnu gaadefulde, og det maa forbeholdes fremtidige Undersøgelser at udfinde sikkrere Resultater.

III. Beskrivelse af de fundne Gjenstande.

De Gjenstande, der ere fundne ved Udgravningerne i Thorsbjerg Mose, kunne næsten alle henføres til den krigerske Udrustning, Klædedragt, Smykker, Vaaben og Ridetøj, samt Kogekar og andre Huuskar, endelig Vogne og en Deel simple Landbrugsgjenstande.

I. Klædedragt. (Plade 1—3).

Klædningsstykkernes Antal er vel ikke stort; men de give dog et ret fuldstændigt Billede af Datidens Dragt, dog blot for Mændenes Vedkommende. Der er overhovedet ingen af de fundne Gjenstande, som kan henføres til kvindelig Dragt eller synes at have tjent til kvindelige Sysler. Der er fundet flere Kapper, en Kjortel, Beenklæder og Sandaler, som hver for sig nærmere ville blive omtalte.

1. To Kapper, hver af et firkantet Stykke vævet, uldent Tøj. Den fuldstændigere af disse har, efter Brudstykkerne at dømme, været en 50 Tr. bred og 40 Tr. lang. Den har forneden en Række af 3 Tommer lange Fryndser; paa de tre andre Sider findes Border. Den er nu mørkebruun, saaledes som uldne Stoffer sædvanlig farves ved længe at henligge i Mosevand; men dens oprindelige Farve lader sig neppe bestemme. Den anden Kappe derimod har bevaret sin grønne Farve i Bunden, medens Borden er gul og mørkegrøn. Vævningen er i begge disse Klædningsstykker meget fin og jevn, af den saakaldte kiprede Dreils-Vævning; (Tavle 2, Fig. 4). De laa hver for sig rullede sammen i en Byldt af temmelig ringe Omfang og vare meget sønderrevne.

Flere Stykker vævet, uldent Tøj tildeels med Border og Fryndser forneden ere formodentlig Levninger af lignende Kapper, og blandt disse findes den fineste Vævning i Mønster, som vel er bevaret fra en saa fjern Tid; et lille Stykke deraf er fremstillet ved Fig. 5 paa Tavle 2.

2. En Kjortel af vævet, uldent Tøj, 33½ T. lang, 20 T. bred; Ærmernes Længde er 20½ T. See Tavle 1. Den er sammensyet af to Stykker Tøj, ligesom ogsaa Ærmerne ere syede til senere. Oppe ved Halsaabningen er Kanten ombøiet, og forneden er der en vævet Bord. (Pl. 1, Fig. b). Ved Haandleddene derimod er der paasyet særligt vævede uldne Linninger af en fastere Vævning (see Pl. 1, Fig. c) og lysere Farve end Kjortlen, der nu er brunrød. Begge Ærmerne ere af en anden og stærkere Slags Tøj end Kjortlen, idet Tøjet er vævet i rudret Mønster (Fig. a) ligesom Foden ved Beenklæderne paa Plade 2. Ærmerne og Fodbedækningen vare udsatte for mest Slid, og det er vel Grunden til, at der er valgt stærkere Stoffer dertil. Kjortlen er aldeles fuldstændig; men det ene Ærme var revet løst, og flere store Flænger vise, at den som saa meget Andet i dette Fund øiensynlig er bleven nedlagt i en ubrugbar Tilstand.

3. To Par Beenklæder af uldent, vævet Tøj af en grovere Slags end Kapperne og Kjortlen (Tavle 2, Fig. 1); Strømperne, der ere syede fast til Beenklæderne,

have samme Slags rudrede Mønstervævning som Ærmerne paa Kjortlen (Tavle 1), kun at Ruderne her ere noget mindre (Tavle 2 Nr. 3). Paa Vrangside af dette rudrede Tøi af den saakaldte Jackards Vævning er Luven hævet ved Kartning — noget Tilsvarende til vort Bommesi, — hvorved Stoffet vinder i Varme. Det Par Beenklæder, som er bedst bevaret, har en Længde af 45 T., Vidden om Livet $38\frac{1}{2}$ T., Fodlængden $11\frac{1}{4}$ T., — Maal, som tyde paa en sværtbygget Eiermand af over Middelhøide. Ved Livlinningen ere flere smalle Stropper fastsyede ved begge Ender; de have vel tjent til at fastholde Livbeltet, som blev stukket derigjennem. En bred og klodset Søm, fremkommen ved en Sammensyning, gaaer langs Midten af Fodsaalen, og paa flere Steder er der Lapper. De fandtes sammenrullede i en Byldt, men vare ufuldstændige, idet den ene Fod og det nærmeste Stykke Tøi manglede. Af det andet Par var der kun større Levninger tilbage.

4. Læder-Sandaler. En smukt prydet, fuldstændig Sandal til venstre Fod fandtes dybt nede i det sorte Moselag; den er afbildet i Udfoldning paa Plade 3, Fig. 1. Den er skaaren ud af eet Stykke Læder, derpaa sammensyet bag Hælen og befæstet ved smalle Remme og Knapper over Foden. Længden fra Hælen til Taaspidsen er $10\frac{1}{2}$ T. Under Saalen er der i Læderet to langagtigt fiirkantede Indtryk med Naglehuller i hver Ende. Her har den egentlige Saal været befæstet; men af hvad Stof denne har været, vides nu ikke. Hælen har, som sagt, været indesluttet af en $1\frac{3}{4}$ T. høi, temmelig tyk Bøile, paa hvis Sider et lille Naglehul findes, og i det ene af disse en lille Nagle med rundt, sølvbelagt Hoved, muligen til Befæstelse af Spore-Remmen. Paa de Steder af Sandalen, der vare synlige ved Brugen, er den smykket med indpressede Prydelser, deels brudte Linier mellem Streger, deels concentriske Kredse, omgivne af mindre Cirkler; en Prydelsesmaade, som har været almindeligt anvendt i en lang Periode af Oldtiden.

En anden, fuldstændig Sandal er af sværere Læder end denne og uden Prydelser; paa nogle Brudstykker af en tredje Sandal findes langs Kanterne af Saalen en Række Nitter med store, sølvbelagte Hoveder. (Pl. 3, Fig. 2).

Levninger af Klædningsstykker fra denne Tidsalder ere hidtil kun meget sjelden fundne i Norden*). Derimod haves flere Levninger af uldne, vævede Tøier fra Broncealderen, det forudgaaende Tidsrum. En Sammenligning med disse viser et betydeligt Fremskridt af Væverkonsten i den ældre Jernalder.

Heller ikke Sandaler ere hidtil fundne i Norden under Forhold, som give en nogenlunde sikker Tidsbestemmelse**). Derimod er der i Themsens Flodleie fundet flere romerske Lædersandaler, der ganske ligne de her omtalte. Saalen paa disse romersk-

*) I Professor Keyzers Beskrivelse af Fundet ved Gaarden Sætrang i Haug Sogn paa Ringerige (Ann. for Nord. Oldkyndighed 1836—7. S. 151) omtales »Tøistykker, der synes at være Levninger af en Klædning. Tøiet lader til at have været rudret, men af hvad Farve, kan ei mere skjønnes.» Dette Fund har saa megen Overensstemmelse med Thorsbjerg Mosefund, at man ikke kan tvivle om, at det tilhører samme Tid.

***) En Sko af Skind er beskrevet i Antikv. Tidsskr. 1843, S. 22, funden ved Landsbyen Fræer; men nærmere Oplysninger om dette Fund mangle.

brittiske Sandaler bestaaer af flere Lag tykt Læder, sammenholdte ved en Mængde Nagler med halvkugleformede Hoveder, som ere nittede indvendigt, og undertiden er der en Række smaae Søm langs Kanten af Saalen*) ligesom paa det Pl. 3, Nr. 2 afbildede Brudstykke.

Denne Fodbedækning synes at være meget uhensigtsmæssig for et nordisk Klima, og der kan neppe være Tvivl om dens Oprindelse fra et Folk, som engang beboede varmere Egne; Karakteren i Ornamenterne (af Fig. 1) paa Hælens Sider minde om den fra Pompei bekjendte romerske Konststil.

2. Smykker og Toiletgjenstande. (Pl. 4).

Fibulaen tjente sædvanlig til at fæste Kappens Flige sammen paa den høire Skulder, saaledes at den høire Arm var fri, den venstre derimod dækket af Kappen, paa hvilken Maade den findes anbragt paa flere antike Afbildninger. Der er i Reglen anvendt megen Omhu paa disse fine Naales Forarbejdning, og de vise stor Afvexling i Former og Prydelser. Paa eet Brudstykke nær: en Jernnaal med en Deel af Spiraldreiningen, der imidlertid viser, at Fundet rimeligviis ogsaa har indeholdt Jernfibulaer, — ere alle de her fundne af Bronze, og de kunne henføres til to Hovedformer, den skiveformede og den bøileformede.

De sidstnævnte forekomme hyppigst; der er fundet 60 Stykker i mange Forskjelligheder, — som Fig. 1—5 og 8—13 vise, — fra de store, massive Naale Nr. 1 og 2 af romersk Form til den lille, klodsede Naal Nr. 12, der synes at være en barbarisk Efterligning. Paa Bøilerne af Fibulaer af den smagfulde Form Nr. 4 er der hyppigt anbragt smaae guldbelagte og prydede Sølvplader. Fig. 8 er mærkelig derved, at den har to Bøiler, den ene udenom den anden, og ved en Forlængelse af Tværstiften, paa hvis Ender der undertiden er anbragt løse Cylindre, saaledes som det ogsaa er Tilfældet med Fig. 9. En eiendommelig og enestaaende Form er Fig. 11, der er rigt prydet. Af Formen Nr. 3 er her kun een Fibula med takket Bøile; men dette Slags forekommer hyppigt i sønderjydske Gravfund og er vel bekjendt fra Fund af romerske Oldsager i Italien. Formerne Fig. 4, 5, 11, 12, 13 forekomme ikke hverken i andre nordiske eller meklenborgske Gravfund. Derimod ere de hyppige mellem ungarske Oldsager, som findes i Antiquariat i Zürich**).

En Typus for den skiveformede Fibula sees i Fig. 6 og 6a paa Plade 4. Den bestaaer af en fiint forarbejdet Bronceskive med fremspringende Knop i Midten og dækket med en guldbelagt Sølvplade med snoede Prydelser. Bagpaa Skiven er der en vandret Spiraldreining, fra hvis Midte, som en Forlængelse af den, Naalen gaaer ned til den fremstaaende Fals, i hvilken den bøies ind. En lignende Naal med flere concentriske Rækker smaae fritstaaende Sølvperler og andre Prydelser er afbildet Fig. 7. Denne Form af Naale forekommer ikke ofte i Fundet — en heel og nogle Brudstykker ere bevarede — og er ikke kjendt fra tidligere danske Fund. Derimod forekommer den hyppigt i Grav-

*) Roach Smith: Catalogue of the Museum of London Antiquities. London 1854.

**) Efter en velvillig Meddelelse fra Hr. A. Morlot i Lausanne.

fund fra det sydvestlige Tydskland^{*)}, skjøndt af langt konstigere Arbeide og fra en senere Tid, og almindelig er den ogsaa i oldengelske Grave i Kent fra det 5te Aarh.; men ogsaa her af langt prægtigere Arbeide end de i Mosen fundne^{**}). Skiven paa de engelske Naale er nemlig sædvanlig prydet med ægte Stene, farvet Glas, Niello Arbeide og Filigran. De i Mosen fundne ere smagfuldere i Form og Prydelsesmaade og maa saaledes vistnok ogsaa af den Grund betragtes som ældre.

Den Blanding af to Elementer, et romersk og et, for hvilket der endnu ikke findes noget gængs Navn, og som vi derfor foreløbig ville betegne som et barbarisk — hvor barbarisk da bruges som eensbetydende med ikke-romersk eller ikke-græsk — denne Blanding, som er betegnende for hele Fundet og kan paavises ved næsten enhver af de Afdelinger, som ville blive behandlede her, findes ogsaa ved Fibulaerne. Af den romerske Form (Fig. 1) er her kun to Stykker, som fandtes sammen med et Bagstykke til en romersk Hjelm, en Skjoldbule med romersk Indskrift og flere mindre Beslagstykker. Dette Slags er heller ikke sjelden fra Gravsteder fra den ældre Jernalder i Danmark og findes i Forbindelse med romerske Oldsager, saaledes som det f. Ex. var Tilfældet ved Byrsted i Aalborg Amt^{***}). De findes ogsaa hyppig i Meklenborg sammen med Gjenstande, som vise stor Overeensstemmelse med vor ældre Jernalder[†]). Alle de andre her beskrevne Former, med Undtagelse af Nr. 3, ere derimod formeentlig af »barbarisk» Oprindelse.

Guldarmaand. Blandt mange Brudstykker af sønderhuggede Guldringe, som fandtes i Mosen, er der vel flere, som øiensynlig høre sammen, men kun to, der ved Sættelse danne et fuldstændigt Hele, nemlig et Armbaand, fremstillet paa Tavle 17. Dette synes imidlertid allerede før Nedlæggelsen at have tabt sin Bestemmelse som Armbaand og Stykkerne at have tjent som Betalingsmiddel ligesom de øvrige Brudstykker af store Armringer og mindre Ringe, der ere stukne indeni hinanden, og det vil derfor senere blive omtalt i Forbindelse med disse under Afsnittet »Betalingsmidler.»

Derimod er der fundet to Bronze Spiraler af tre Omdreininge, der formeentlig have tjent som Fingerringe. (See Plade 4, Fig. 16). Et rundt og huult lille Hængesmykke af Guld med en lille Øsken sees paa Plade 4, Nr. 14. Forsiden er huult, men har formodentlig indesluttet en Ædelsteen eller et farvet Glasstykke, som nu er tabt. Det er det eneste, og endda tvivlsomme Exempel i dette Fund paa Anvendelsen af indfattede Stene, hvilken Maade at pryde paa var i almindelig Brug i den yngre Jernalder. Paa Bagsiden er der med et spidst Redskab stukket syv Huller, som danne et noget uregelmæssigt Kors; paa den høie Kant findes et Ornament af riflede Guldtraade i kornet Arbeide. Et Stykke af lignende Bestemmelse er fundet ved Byrsted i Aalborg Amt i Forbindelse med flere romerske Oldsager^{††}).

*) Lindenschmit: Die Alterthümer der Hohenzollerschen Sammlungen. Mainz 1860.

***) Roach Smith: Inventorium sepulchrale, London 1856, og samme Forfatters Collectanea Antiqua.

***) See Worsaaes Nordiske Oldsager Nr. 388, funden sammen med Sølvbægeret N. 313, Bronzekarret Nr. 299 samt Nr. 371 og 375.

†) »Frederico-Francisceum» og flere Steder i »Meklenburgische Jahrbücher.»

††) Nordiske Oldsager, 1859, Nr. 375. Sammenlign ogsaa flere lignende Stykker, der danne Endeledene af en Guld-halskjede, funden i Nærheden af Pesth i Ungarn. Arneth: Der Fund von Gold- und Silbergegenständen auf der Puszta Bákod unweit Kolocza in Ungarn. Wien, 1860. Fig. 2.

Berlokker forekomme hyppigt i Fundene fra denne Periode, saavel i Danmark som i det nordlige Tydskland, navnlig i Meklenborg. Her i Fundet er der en lille huul Berlok af sølvblandet Guld med paalagte Prydelser og en Øsken (Pl. 4, Nr. 15).

Nogle af Perlerne fra dette Fund ere afbildede Pl. 4, Nr. 17—24. De større, paa Undersiden flade, paa Oversiden halvrunde Perler af lysegrønt eller mørkegrønt Glas (Nr. 17—19) ere mellem 1½ og 2 T. i Tværmaal, og deres Overflade er undertiden riflet eller prydet med indsmeltede, farvede Ornamentter i forskellige Mønstre.

Mærkelig er en temmelig flad Agatperle (Nr. 20 og 20 a), deels for Stoffets Skyld, der meget sjelden forekommer i Fund fra denne Tid, og er af fremmed Oprindelse, deels paa Grund af det uregelmæssigt anbragte og slet borede Hul, der ikke synes at være blevet anbragt af selve Forfærdigeren.

Et tredje Slags Perler ere langagtige Glas cylindre med riflede Overflader (Nr. 21).

Blandt de runde Perler findes flere af de saakaldte Mosaikperler med Prydelser, der er fremkomne ved at farvede Stoffer ere sammensmeltede med eller indlagte i Overfladen af Hovedmassen (Nr. 22 og 23). To af dette Slags Perler, den ene af grønligt Glas med gule Prydelser, den anden af en hvidagtig, haard Masse, ere huult udpustede, Noget, der, saavidt vides, ikke hidtil er blevet iagttaget ved Glasperler fra den ældre Jernalder.

Endvidere maa der gjøres opmærksom paa en lille Dobbeltperle af hvidt Glas med et underlagt Guldblod, der skinner igjennem Glasset (Fig. 24). Ogsaa dette Slags Perler ere sjeldne; de ere for smaae til oftere at blive paaagtede under de Forhold, hvorunder Oldsager sædvanlig optages*).

Der fandtes ogsaa et lille Stykke, som det synes, uforarbejdet Rav.

Større og mindre Perler af Glas, Mosaik og Rav findes hyppig saavel i Moser som i Jordfund og ved Menneskelig og ledsage de fleste Fund fra denne Tid ogsaa udenfor Danmark. De ere vistnok alle af fremmed Oprindelse og have formodentlig i sin Tid været en meget søgt og vidt udbredt Handelsvare.

Til Toiletgjenstande kunne Niptængerne Nr. 25 og 26 henregnes; de ere begge temmelig brede, og den større af dem har foroven et lille løst Beslag med en fremstaaende Knap. Lignende Tænger findes hyppigt blandt den ældre Jernalders Sager, navnlig paa en Ring i Forbindelse med en Øreskee, og det er derfor rimeligt nok, at de kunne have tjent til at udrydde Haarene af Ansigtet, — en Skik, som endnu følges af halvciviliserede Folkeslag i Mellem-Amerika. I Nydam Engmose i Sundeved fandtes en Niptang og en Øreskee af massivt Sølv. Et noget lignende Sæt findes afbildet i »Nordiske Oldsager» (1859) under Nr. 273 og turde høre til denne Periode.

Enestaaende i Fundet er en lille sexsidet Tærning af lyst Rav (Pl. 4, Nr. 27). Øinene ere angivne ved indridsede concentriske Kredse; alle Kanter ere afrundede, og

*) I Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed omtales »en Perle, i hvilken en indre Kjerne, belagt med en tynd Guldplade, igjen er bleven overtrukket med gjennemsigtigt Glas.»

dens Form er noget langstrakt, saaledes, at den ved at kastes hyerken kan komme til at staae paa 1 eller 6.

Gaae vi fra Mandsdragt og Smykker over til

3. Dækvaaben,

ville vi finde, at Fundet giver vigtige Oplysninger om disse, saavel hvad Skjoldet angaaer, hvis Form og Indretning man, uagtet dets Brug maa have været meget almindelig, hidtil ikke har kunnet bestemme, da kun Brudstykker vare bevarede, som for Hjelme og Brynjers Vedkommende, der hidtil vare saa godt som aldeles ubekjendte fra det foreliggende Tidsrum, det tredie Aarhundrede af vor Tidsregning. Hovedbedækninger, Ringbrynjer og Skjolde ere blevne nærmere bekjendte ved dette Fund; men af andre Dækvaaben, som f. Ex. Armskinner og Beenskiner, ere ingen fremkomne hverken i dette eller andre samtidige danske Fund. Det kan vel med Rette formodes, at en Deel af de herhen hørende Gjenstande, og da navnlig de ypperste blandt dem, ere af fremmed Oprindelse, og at flere ere forarbejdede, om ikke af romerske Haandværkere og Kunstnere, saa dog under en stærk Paavirkning af den Smag, som herskede i det romerske Rige i Aarhundrederne nærmest efter C. F. Men den overveiende Deel af Dækvaabnene viser Former og Prydelser, for hvilke ingen directe Forbilleder haves i de mere bekjendte Konststile, og disse Gjenstande maa saaledes betragtes som Frembringelser af en for den ældre Jernalders Folk eiendommelig Smags- og Konstudvikling.

Hovedbedækninger (Pl. 5)

fra denne Periode ere, som alt berørt, ikke tidligere fundne; de høre overhovedet til de største Sjældenheder ogsaa udenfor Danmark. Formodentlig have de barbariske Folks almindelige Hovedbedækninger været af et let forgængeligt Stof, og saa prægtige Stykker som den her bevarede Sølvhjelme ere vistnok kun blevne baarne af Høvdinger og Førere.

Den romerske Bronzehjelme (Fig. 1) er desværre i en fragmentarisk Tilstand; det er et Nakkestykke af meget tyndt Bronceblik, hvori Ornamenterne ere drevne i op-høiet Arbejde. I Midten er en temmelig svær Laurbærkrands med to nedhængende Baandender, hvilken omslutter en lille Stjerne, og hvorunder Jupiters Lynstraale findes. En bred Bøile, som gaaer tværs over Hovedet, er heelt over smykket med Flammeprydelser (Fig. 1 a). Der blev fundet flere Brudstykker, en Rosette som den afbildede og flere prydede Stykker, som øiensynlig have hørt til Hjelmen; men det er hidtil ikke lykkedes at restaurere den videre, end som den paa Afbildningen er fremstillet. Kun omtrent Halvdelen er bevaret; Formen af de runde og buede Sidestykker antyder, at deres Plads har været ovenfor og omkring Ørene, og den fremspringende brede Kant forneden har da hvilet paa Skuldrene nærmest ved Halsen. Paa flere Steder paa den indvendige Side er

der Levninger af Lodning med Bly. Metallet er saa tyndt, at den for at afgive et blot nogenlunde godt Dækningsmiddel maa have haft en indre Beklædning.

Den sig bugtende Bronceslange, der er fremstillet under Fig. 2, er udentvivl en Hjelmprydelse, naturligviis til Forsiden; den er i livlig Bevægelse og smukt forarbejdet, prydet paa Overfladen og aabenbar af romersk Oprindelse. Maaskee har den hørt til den nylig beskrevne romerske Broncehjem, hvis Forside mangler. Paa Indersiden af Slangen er der endnu Levninger af Bly, hvormed den har været loddet fast. Paa Hjelme fra den græske og romerske Oldtid findes hyppigt Hjelmprydelser; men paa de mere bekjendte af disse ere Dyrene, Vildsviin og Tyre, indridsede i Metallet; derimod findes der paa Kameer fra den første Keisertid Fremstillinger af lignende Hjelmprydelser som den her omtalte. En fritstaaende Dyreskikkelse, formeentlig et Vildsviin, findes anbragt paa Toppen af en Hovedbedækning af Jernbøiler fra en Gravhøi i Derbyshire i England. Men de førstnævnte Hjelme ere ældre og den sidste vistnok meget yngre end de her omtalte Stykker.

Meget forskjellig fra den romerske Hjelm baade i Form og Prydelse er den paa Titelbladet fremstillede Sølvhjem, bestaaende af den paa Pl. 5, Nr. 3, afbildede Ansigtmaske af Sølvblik med Aabning for Øine, Næse og Mund og Sølvkronen Pl. 5, Nr. 4. Disse to Stykker ere vel fundne paa forskjellige Steder i Mosen; men deels ere Arbeidsmaade og Prydelser aldeles eens, deels passe Hullerne i Kronens Bøile saa fuldstændigt til Hullerne i et Beslagstykke paa Maskens Bagside, at der ikke er nogen Tvivl om, at de høre sammen paa den her angivne Maade.

Kanterne langs den tilnærmelsesviis tresidede Aabning i Hjelmmasken ere om-bøiede indadtil og have fastholdt en indre Beklædning af flere Lag meget tyndt Bronceblik, af Tykkelse som fint Brevpapiir, af hvilken større Levninger ere bevarede. Paa den brede, udbuede Bøile, som omslutter Ansigtet, ere mange prydede Tværbaand, indfattede af Snoninger i ophøiet Arbeide; hvert andet af disse brede Tværbaand er belagt med en tynd Guldplade. Under denne Hovedbøile findes to flade og prydede Baand paa langs, i hvis Midte der i drevet og ophøiet Arbeide er et Slags Prydelser, som formodentlig ere Efterligninger af Fuglehoveder, og som ere meget almindelige paa Sager fra den ældre Jernalder, saavel i dette Fund som i andre danske Mosefund, navnlig da Allesøfundet; (pæreformede Prydelser). De forekomme derimod ikke, saa vidt bekjendt, paa romerske eller andre europæiske Oldsager og synes saaledes at være eiendommelige for den Kultur, vi kalde den ældre Jernalder, og hvis Oprindelse vi endnu ikke kjende. Øverst paa Bagsiden af Bøilen findes et Broncebeslag paa Hængsler, til hvilket Høvdingshuen eller Kronen (Fig. 4) har været befæstet igjennem de tre Huller, som findes foran paa den bredere Bøile. Ved hver Side forneden af Ansigtmasken er en fremspringende Bronceknop med sølvbelagt Hoved til Befæstelse af en Rem, som har ført op til Huller i Kronens eller Nakkestykkets brede Bøile og saaledes ogsaa holdt denne fastere paa Hovedet*).

*) Masken veier selv i sin nuværende noget ufuldstændige Tilstand $1\frac{1}{2}$ Pund.

Fig. 4 paa Pl. 5 viser Nakkestykket til denne Hovedbedækning. Det er sammensat af Bøiler af meget tyndt Sølvblik*). To brede Bøiler omslutte Hovedet, den ene paa tværs, den anden paa langs, og til den første ere en Deel smallere Bøiler af Sølvblik fastnittede. Alle disse Bøiler ere tildeels belagte med tynde Guldplader og smykkede med smaae halvkugleformede Prydelser og med de nys omtalte eiendommelige Fuglehoved-Prydelser. Kanten forneden af den bredeste Bøile er ombukket indadtil, til Befæstelse af et Stof, hvormed den har været foret. Panderingen er paa det Bredeste $1\frac{1}{2}$ T. og 22 T. i Omkreds.

Denne Sølvhjem har vel væsentlig tjent som Prydelse, men dog tillige som Dækningsmiddel i Kampen. Rigtignok har den tresidede Aabning ladet den forreste Deel af Ansigtet blottet, og Metallet er saa tyndt, at den kun har afgivet et daarligt Værn for den, der bar den; men den har saamange Mærker af skarpe Vaabens Hug, baade fortil og bagtil, at den øiensynlig har været med i en heftig Kamp.

Fundets blandede Elementer, som vi oftere ville komme til at berøre, vise sig saaledes ogsaa i de nys beskrevne Hovedbedækninger og i Hjelmprydelsen. Bronzehjelmene og Slangen ere ligesaa utvivlsomt af romersk Arbeide, som Sølvhjelmene er eiendommelig »barbarisk» og formodentlig af orientalsk Oprindelse. Der er ingen bekjendt Form af Hjelme eller andre Hovedbedækninger fra den klassiske Oldtid, der kan have tjent som Forbillede for den, ligesom heller ikke noget samtidigt Magestykke er bekjendt.

Fra fremmede Jordfund ere kun faa Hovedbedækninger bekjendte, og de tilhøre næsten alle, forsaavidt de ikke ere græske eller romerske, en senere Periode end den ældre Jernalder. Af en noget lignende Indretning som Sølvkronen ere to Hovedbedækninger fra engelske Gravhøie. Den ene, funden nær Cheltenham paa et Ligs Hovedskal, er dannet af tre Bøiler af tyndt Bronzeblik, en Pandering nemlig og 2 Tværbøiler**). Den anden, fra en Gravhøi i Derbyshire, er dannet af flere Jernbøiler; paa den ene Ørelap er der et Sølvkors og paa Toppen et fritstaaende Dyr, mulig en Galt, af Jern med Bronzeøine. Den var foret med smaae Hornplader, og alle Naglerne havde prydede Sølvhoveder. Ogsaa i Syd-Tydskland er der fundet enkelte Hjelme fra Oldtiden. I Samlingen i Salzburg er der saaledes en Hjelm af halvrund Form med brede Ørelapper og en stor Kam; Hjelmen er sammensat af tvende med drevne concentriske Prydelser forsynede Broncestykker. Den anden Hjelm er fra Fundet ved Hallstatt, et af de faa bekjendte Fund, som henhøre til en Overgangstid mellem Bronze- og Jernalderen og tyder paa en organisk Udvikling af hiin til denne uden romersk Paavirkning. Denne Hjelm er af halvrund Form, har en dobbelt Kam, og er, ligesom mange af de øvrige Hallstattsager, sammensat af Plader***); den synes saaledes i Formen at nærme sig til den almindelige romerske, halvrunde Hjelm.

*) Dets omhyggelige Istandsættelse til sin nuværende Skikkelse er foretagen under Kammerraad Herbsts velvillige Ledelse.

**) C. Roach Smith: *Collectanea Antiqua*, vol. II, og afbildet i O. Bloms nylig udkomne Afhandling om den tidlige Middelalders Vaaben, Fig. 6.

***) Efter velvillig Meddelelse fra Magister N. G. Bruzelius i Lund, som i andet Hefte af »Svenska Fornlemningar,» Lund 1860, har givet en Udsigt over Hallstatfundet.

Det kunde synes paafaldende, at man, som alt bemærket, saa sjelden finder Hovedbedækninger i de mangfoldige Grave fra Oldtiden, som ere undersøgte; men Grunden maa vistnok søges deri, at det hos de halv civiliserede Folk kun var Høvdinger, der eiede Hjelme. Endnu i det 6te christelige Aarhundrede kæmpede Herulerne, et gotisk Folkefærd i romersk Krigstjeneste, »efter gammel Skik», uden Hjelm, Brystharnisk eller andet Dækningsmiddel end et Skjold og en grov, løs Kjortel, som de opkiltede, naar de skulde i Slag; deres Trælle fik først Lov til at føre et Skjold, naar de havde viist sig tapre i Krigen^{*)}. Kun deres Konge synes som en særdeles Udmærkelse at have havt en Hjelm. Selv i den romerske Hær vare de Letbevæbnede uden Hjelme i Slutningen af det 4de christelige Aarhundrede^{**}). Deres Hovedbedækning var en Dyreskinds Hue, »ligesaa svær som en Hjelm», og som det lette Fodfolk maatte vænne sig til at bære ved bestandig Brug; derimod hørte en Hjelm af Bronze eller Jern, »søm de pynte med røde og sorte Fjederbuske,» allerede i det 2det og 3die Aarhundrede før C. F. med til de Sværtbevæbnedes Krigerdragt^{***}).

Ogsaa i nordiske Skrifter omtales for en senere Tid ofte Hjelme; men at der tillægges dem særegne Navne, som »Hildegalt», »Hildesviin», o. s. v., synes at tyde paa deres Sjældenhed og Kostbarhed. De nævnes saaledes hyppig i det oldengelske Digt om den gotiske Helt Beowulf, hvis Bedrifter hos Danekongen Hrodgar formodentlig falde i det 6te Aarhundrede efter C. F.

Ringbrynjer

og dertil hørende Brystplader og Skulderspænder. (Pl. 6 og 7). Intet af hvad der hidtil er fundet fra den ældre Jernalder viser en højere Grad af teknisk Færdighed og Dygtighed end disse Dækningsmidler og de dertil hørende kostbare Prydelser. Brynjerne ere et Slags Net eller Fletning af smaae Staalringe, af et udvendigt Tværmaal mellem 4 og 5 Linier, af hvilke hver enkelt er stukken igjennem fire andre Ringe. Paa nogle af disse Brynjer ere alle Ringene nittede, — et særdeles fiint Arbeide, — paa andre derimod er kun hver anden Ring nittet, hver anden derimod smedet sammen, saaledes at altsaa hver nittet Ring kommer til at gribe ind i fire smedede, og omvendt hver smedet Ring til at gribe ind i fire nittede, (smlign Mønstrene Fig. 2 og 3 paa Plade 6). I en Brynje, der er sammensat af meget fine Jernringe, er hver af disse nittet med en lille Broncestift, hvilket maa have givet Brynjen et smukt Udseende. Der fandtes flere Rækker Bronceringe, som formodentlig have tjent som Border forneden og foroven af Brynjen, saaledes som man finder dem anbragte paa Middelalderens Pantserskjorter. Endelig ere flere Rækker nittede Bronceringe mærkelige, da de bestemme Brynjens og Ærmernes Vidde, den første er henved 39 T., den sidste 18 T. i Omkreds. Brynjerne fandtes alle

^{*)} Procops persiske Krig II, 25. (Kanngieszers Oversættelse, Greifswald, 1827).

^{**}) Vegetius, I, XX. (Lipowskys Overs., Sulzbach, 1827).

^{***}) Polyb VI, 19. (Thuilliers Overs., Amsterdam 1729).

sammenrullede i større og mindre Klumper, der vare angrebne af Rust og vanskelig lode sig oprulle og udfolde, og det skyldes væsentlig den Omstændighed, at de fleste vare nedlagte i Leerkar, at store Levninger endnu ere bevarede. Længden lader sig ikke bestemme efter disse; men man tør slutte sig til, at Brynjen har naaet til midt paa Laaret og til Midten af Overarmen efter en Fremstilling, som findes paa en romersk Ligsteen*), der formodentlig skriver sig fra det 3die christelige Aarhundrede.

Efter saaledes at have givet de Oplysninger om Brynjens Form, som kunne faaes af de bevarede Levninger, gaae vi over til en nærmere Beskrivelse af de tre Prydelser, som have hørt med til en Brynje, nemlig: to Skulderspænder og en Brystplade.

Om Brugen af de to guldbelagte Plader, der ere afbildede paa Plade 6 Fig. 1 og Pl. 7 Fig. 7, til Brystplader, kan der ingen Tvivl være, da den ene af dem er funden sammen med en Brynje, og Levninger af Jernringe endnu findes i Knapperne paa dens Bagside. Den ufuldstændige, paa Pl. 7 afbildede, fandtes aldeles sammenbøiet og stærkt forhugget i et større Leerkar og var omviklet med omtrent Halvdelen af en flænget og itureven Brynje med vekslede nittede og smedede Jernringe; i Brynjen fandtes fremdeles to ufuldstændige Skulderspænder, Pl. 7, Nr. 8 — hvortil de manglende Stykker fandtes to Aar senere i et andet Leerkar og indeni et større Brudstykke af samme Ringbrynje, hvilket formodentlig udgjør dens anden Halvdeel — samt et Bronzebeslag som Tavle 13, Nr. 2. Den anden derimod fandtes særskilt. Begge ere af 5 T.s Tværmaal. Maaden, hvorpaa begge Pladerne ere forarbejdede, er eens, og den samme, der hyppigen findes anvendt i dette Fund. Underlaget er en tyk Bronzeplade med tre Knapper paa Undersiden (Fig. 1b og 7a) og med en guldbelagt Sølvplade, i hvilken Figurer og Prydelser ere drevne i ophøiet Arbejde paa Forsiden. Da den indre Kreds af begge Plader er fuldkommen eens, undtagen hvad de smaae Rosettes Stilling angaaer, kan man antage, at de i deres oprindelige Skikkelse begge ere udgaaede fra samme Værksted. Den indre Kreds bestaaer af en rund Plade af $1\frac{1}{4}$ T.s Tværmaal, med en ophøiet Rosette i Midten, omgivet af en Række Perleprydelser og Stregeprydelser; om denne inderste Plade er der en Kreds af ni runde Plader af $\frac{2}{3}$ T.s Tværmaal med et kvindeligt Hoved lige en face med et Slags Hjelm paa Hovedet, under hvilken lange Sidelokker af Haaret hænge ned, og af gammelagtigt Udtryk i Ansigtet; formodentlig et Medusahoved. (Fig. 1 a og 7 b). Disse Hoveder ere slaede med samme Stempel paa begge Plader.

Den yderste $1\frac{1}{4}$ T. brede Rand er derimod forskjellig paa Pladerne. Paa den ufuldstændige (Fig. 7) indfatter den en guldbelagt Sølvplade med en Række smaae Kors i den yderste Rand, medens Bunden er ligesom oversaaet med ophøiede Punkter, ordnede i Rader paa to og to, hvorimellem tre smaae Delphiner og fire større Dyreskikkelser ere fremstillede, Alt i drevet og ophøiet Arbejde. De fire større Dyreskikkelser ere slaede med tre forskjellige Stempler, idet nemlig begge de yderste Dyr ere eens, og man tør deraf slutte, at den samme Forestilling har gjentaget sig rundt om den tabte Deel af Yder-

*) Lindenschmit: Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit, 4, 6: Ligsteen over Fanebæreren Musius.

randen, som den vilde udfylde ved to Gjentagelser*). Alle tre Dyr have Horn og skulle formodentlig forestille de to: Gjedebukke, og det tredje en Hjort. Det andet Dyr fra høire er det eneste, hvor begge Forbenene ere fremstillede, medens derimod Bagbenene ere ubestemmelige og phantastiske. Ved de andre Dyr har Forfærdigeren ladet sig nøie med kun at fremstille et af Benene. Dyrene ere i livlig Bevægelse, som om de brægende flygtede for en sig nærmende Fjende. De store Delphiner ere prægede med nøiagtigt samme Stempel, som er brugt til den anden Plade.

Yderkanten af Brystsmykket Fig. 1 er deelt i fire Afdelinger ved fire Rosetter af lignende Arbeide som Midtrosetten, kun at disse ere noget mindre, men ligesom denne med fritstaaende smaae Perleprydelser. To og to modvendte af disse Afdelinger ere eens ordnede, og Hovedfiguren i dem alle er en hvilende, skjægget Mand, muligens Guden Mars, som støtter venstre Haand paa Skjoldets Rand og den hævede høire Arm paa et Spyd (?) hvis Spids dannes af en tresidet Figur paa hver Side af Stagen. Paa Hovedet har han en Hjelm med en høj, rund Fjederkam og temmelig langt Nakkestykke, og Kappen, som kommer tilsyne under Krigerens venstre Arm, er kastet løst over Benene. Forresten synes Figuren at være nøgen. Foran og over Skjoldet, som er rundt eller aflangt, og i hvis øvre Deel man seer et lille Menneskehoved, der synes at være en formindsket Gjentagelse af den hvilende Krigers Hoved, er afbildet et Sværd i Skeden. Dets Haandfang bestaaer af to runde Knapper med et langagtigt Mellemstykke, altsaa som de i denne Mose hyppigt fundne Fæster, (see Pl. 9). Omkring Hovedfiguren ere flere større Delphiner, Fugle og slangeagtige Dyr prægede mellem ophøiede Kredsprydelser og i en vis Orden, saa at to og to Afdelinger ere eens. Den yderste Rand dannes i den ene Afdeling af en Række smaae krybende eller flyvende, vingede Genier og store Fugle (Gjæs?) og i den anden af en Række slangeagtige Dyr (Skorpioner?).

Mærkelige ere endvidere de smaae Sølvplader med Guldbelægning, som ere paanittede i hvert Hjørne af de fire Afdelinger, og som forestille, de to en Fugl, de to en Fisk og de fire ubestemmelige, phantastiske Dyr (jvfr. Fig. 1 c, d og e). Som alt bemærket, ere disse otte Plader senere paanittede til liden Pryd for den oprindelige Plade, og dette er ikke skeet som Restaurationer eller for at dække Beskadigelser, da ingen saadan har viist sig paa de Steder, hvor de smaae Plader ere borttagne for at see Brystpladen i sin oprindelige Skikkelse. Det er endvidere klart, at disse smaae Plader ikke, som Brystpladen, ere dannede efter noget klassisk Forbillede, derimod minde de stærkt om den Konst, hvis vigtigste Repræsentant er det tabte Guldhorn fra Gallehuus. Brystpladen er øiensynlig gaaet over i et andet og mere barbarisk Folks Hænder, for hvem den vistnok har faaet et forhøiet Værd ved Anbringelsen af de plumpere, formodentlig symbolske Dyreskikkelser.

Der er saa stor Lighed mellem de to Brystplader, at de, som alt bemærket, maa ansees for udgaaede fra et og samme Værksted eller Fabrik. Motiverne ere aabenbar

*) En noget lignende Ordning og Gjentagelse findes paa et Sølvbæger fra Himlingøie (Nordiske Oldsager, 1859, Nr. 314).

romerske paa de Steder, som maa antages at have hørt til dem i deres oprindelige Skikkelse. Medusahovederne om den midterste Rosette, de smaae bevingede Genier, Delphinerne og de øvrige Dyreskikkelser vise en meget udviklet Konst. Vel ere Enkelthederne ved den hvilende eller maaskee snarere halvt liggende Kriger, Ansigtets Profil, Hænder, Hjelm og Spyd, raat udførte og det venstre Beens Stilling og Forhold urigtige; men Forholdene ere forresten ret godt jagttagne, Stillingen er fri, og en stærk Paavirkning af romersk Konst er saa umiskjendelig, at man vel kommer det Rette nærmest ved at tænke sig Stemplet skaaret af en maniereret Konstner efter et godt Forbillede. Pladen i sin Heelhed derimod viser den samme høie Grad af teknisk Færdighed, som udmærker næsten alt Metalarbeide i dette Fund, ligesom ogsaa den Arbeidsmaade, at benytte en temmelig tyk Bronzeplade som Underlag for en tynd Sølvplade, hvorpaa en tyndere Guld-belægning findes, er gjennemgaaende ved alle de Gjenstande, til hvis Forskjønnelse ædle Metaller ere anvendte.

Som eiendommelig »barbarisk» Konst maa derimod de smaae paanittede Plader paa den fuldstændige Brystplade og Dyrekredsen paa Fig. 7 betegnes. De første minde stærkt om den Konststil, — om man tør bruge det Udtryk om Fremstillinger, der neppe kunne henføres til Begrebet Konst, — som findes paa Bracteaterne fra den yngre Jernalders Begyndelse, hvis Oprindelse henføres til det femte Aarhundrede af vor Tidsregning*). Hvad Brystsmykket paa Pl. 7 angaaer, er det sandsynlig at antage, enten at Yderkanten med Dyrekredsen er en noget senere Tilsætning, eller at man har benyttet romerske Stempler til den indre Kreds og Delphinerne, men derimod paa egen Haand og vistnok uden noget romersk Forbillede udarbejdet dem, der ere brugte til de større Dyr i Yderkanten. Det lod sig ogsaa tænke, at den brede Rand, som oprindeligt har hørt til dette Stykke, er borttaget for at erstattes af den, der nu findes derpaa, og vel bedre har stemt med en senere Eiermands Forestillinger om det Skjønne og Passende. Noget lignende, skjøndt i en mindre Udstrækning, er jo skeet med den anden Brystplade.

Begge Pladerne ere saaledes meget betegnende for den Blanding af romerske og barbariske Elementer, der udgjør det Karakteristiske ved dette Fund; men vor meget ufuldstændige Kundskab om den romerske Konst i sin Forfaldstid, da barbariske Elementer, navnlig ved Rigets Grændser, uden tvivl stærkt blandede sig med det oprindelige Romerske, og vort endnu mere ufuldstændige Kjendskab til den eiendommelige nordiske Konststil i den samme Periode gjør det meget vanskeligt at afgjøre, hvad der er romersk, hvad der er »barbarisk» Efterligning, og hvad der er eiendommelig gotisk eller nordisk Konst.

Til Brynjerne hører endvidere en Deel andre Beslagstykker, navnlig Skulderspænder, om hvis Form og Prydelser Nr. 4, 5, 6 og 8 give Oplysning. Spændet Nr. 8, der bestaaer af to Dele, som sammenholdes ved en Broncetorn, er, som tidligere angivet, fundet sammen med Brystpladen Nr. 7 og et aldeles tilsvarende Spænde i en

*) See C. J. Thomsens Afhandling i *Annaler for nordisk Oldkyndighed*, 1855.

Ringbrynje, som var flænget i Stykker og nedlagt i to Leerkar. De have uidentivl tjent som Skulderspænder. Samme Bestemmelse har Nr. 4 havt, der ligeledes er fundet sammen med et aldeles tilsvarende. Prydelserne paa disse pragtfuldt udstyrede Spænder indeholde tildeels de samme, deels flettede, deels snoede Motiver. Af simple Spænder fandtes ved Brynjerne to af Staal eller Jern (Fig. 5) og et af Bronze (Fig. 6).

Ringbrynjerne med tilhørende Brystplader og Spænder ere noget af det Mærkeligste, som er fremkommet ved dette Fund, ikke blot i teknisk og konstnerisk Henseende, men ogsaa fordi de give Bidrag til Oplysning om de nittede Ringpantseres Alder. Man antog tidligere, at slige smidige Ringnet vare fra en langt senere Tid, og at de, indførte fra Østerlandene, først i det fjortende Aarhundrede kom i mere almindelig Brug, medens man først i det 15de Aarhundrede skulde have begyndt at sammennitte de enkelte af Brynjens Ringe. Den tidlige Middelalders Pantser, saaledes som det fremstilles paa samtidige Afbildninger, blandt andre paa det bekjendte Tæppe fra Bayeux fra Vilhelm Erobrerens Tid, antog man at bestaae af en Læder- eller Tøidragt, paa hvilken Ringe vare fastsyede. Da der nu fra Thorsbjerg Mose haves flere Brynjer med nittede Ringe af fiint og udmærket Arbeide, og dette Fund med temmelig Sikkerhed tør henregnes til det 3die christelige Aarhundrede, er der al Grund til at formode, at man har kjendt ringflettede Brynjer ogsaa i den tidligste Middelalder*).

Men de have formodentlig selv hos Romerne været kostbare og sjeldne Vaabenstykker. Efter en græsk Forfatter fra Midten af det 2det Aarhundrede f. C., var det kun de mere Velhavende, de, som eiede over 10,000 Drakmer, som anskaffede sig en Panterskjorte, medens derimod de mindre Velhavende i det Høieste havde en Metalplade til at dække Brystet med. Fra Keisertiden ere Ringbrynjer bekjendte ved Afbildninger paa Mindestene over romerske Krigere, og her ere de undertiden anbragte under en Vaabenkjole af Læder**); men det kan af disse Mindesmærker ikke sees, om Ringene have været nittede eller ei.

I samtidige danske Fund fra Moser og Gravsteder haves ingen tilsvarende Stykker. Derimod er der i en Gravhøi ved Søderby Gaard paa Gotland for en 30 Aar siden gjort et interessant Fund, som formodentlig er fra omtrent samme Tid; der fandtes nemlig paa to Alens Dybde under en Mængde Steen et usædvanlig stort Menneskeskelet, beklædt med en Panterskjorte, af hvilken Levninger optoges. Den bestod af Jernringe, der vare saaledes samlede, at fire Ringe altid gribe ind i hverandre, og hver Ring var nittet; paa flere Steder var der som Prydelser indsat Messingringe — en Beskrivelse, som ganske passer paa de i Thorsbjerg Mose fundne Brynjer. Ved Skelettets Side laa en Jernøxe med en 6 Tommer fremstaaende Spids i Nakken***).

*) Jvfr. O. Blom: Den tidlige Middelalders Vaaben.

***) Lindenschmit: Die Alterth. unserer heidn. Vorzeit, 4, 6.

***) Nordisk Tidsskrift, 1, 228.

Et andet bekjendt Fund, ligeledes ved et Menneskeskelet, er fra Kölns Nærhed. Udenfor St. Severins Porten fandtes nemlig et Brudstykke af en Ringbrynje af nittede Ringe stukne gennem fire smedede Ringe, sammen med en romersk Broncemønt, præget ved Aaret 275 efter C. F., et Leerkar, en Glasskaal, firkantede Rembeslag og flere andre Oldsager; et Fund, som henhører til det 3de eller 4de Aarhundrede*).

Skjolde (Pl. 8)

ere de naturligste og ældst bekjendte Dækvaaben, og de tabte gennem en stor Deel af Middelalderen ikke deres Betydning. Inden Slaget sloge Romerne paa deres Skjolde og istemmede Krigssange, og paa Skjoldet bares den faldne Kriger bort fra Slagets Tummel**). Hos de gotiske Folkefærd tjener det som Frihedstegn, naar det overrækkes den Ufrie, der har udmærket sig i Kampen, og Krigerne bringe den nyvalgte Konge deres Hyldest ved at løfte ham op paa deres Skjolde***). I Sagaer omtales det, hvorledes Nordboerne svore ved Skjoldranden, at de bede i Skjoldet, naar der kom Bersærkegang over dem, og at de under Skjoldet, det vil sige, idet Munden sattes til dets Rand, sang de Sange, som meentes at skulle beskytte Kæmpens Liv og føre ham karsk til og fra Striden †).

En stor Mængde Skjoldplader eller Bræder, hvoraf Skjolde have været sammensatte, fandtes, ikke blot enkeltviis, men oftere lagviis ovenpaa hinanden. Det var imidlertid et meget sjældent Tilfælde, at disse Plader henhørte til et og samme Skjold, og da dertil mange af dem vare sønderbrudte ved det svære øvre Lags Tryk, har der senere af Stykker, som med Sikkerhed høre sammen, kun ladet sig sammensætte et Par fuldstændige Skjolde. I Forbindelse med disse give de mange bevarede Brudstykker omstændelige Oplysninger om Datidens Skjold.

Det har været fladt, cirkelrundt og sammensat af flere glat høvlede og temmelig tynde Træplader, som ikke altid ere lige brede overalt og i Reglen blive noget tyndere udad mod Kanterne (Fig. 1). Det største Tværmaal er $42\frac{1}{2}$ T., det mindste omtrent 21 T. Tykkelsen af det midterste Bræt, som undertiden er noget sværere end de andre, er mellem 4 og 2 Linier (Fig. 2 og 3). Bræderne ere mellem 9 og 3 T. brede,

De fleste ere af en blød Træsart, der ved Optagelsen paa sine Steder har et rødt Anstrøg, Elletræ; noget sjældnere ere Plader af Egetræ, og kun ganske enkelte af Fyrretræ ere fundne. Det er almindeligt at finde Spor af Høvlen saavel paa den brede Side, som paa Kanterne.

Det er endnu uoplyst, hvorledes disse Skjoldbræder have været sammenholdte. Iblandt de flere Hundreder, som fandtes, var der kun eet med et Overtræk af tyndt Læder, og det var et Brudstykke. Dette har ikke været den almindelige Maade at fæste

*) Roach Smith: Collectanea Antiqua 2, 150.

**) Polyb.

***) Procop: Persiske Krig, II., 25.

†) R. Keyser: Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen. Christiania 1847.

Skjoldets Plader sammen paa; thi paa de mange Brudstykker, der findes med Metalrande, er der ingen Levninger af et sligt Overtræk eller Spor af, at det har været der. Paa nogle Brudstykker fandtes paa Siderne firkantede Indsnit, hvori der var anbragt tilsvarende langagtige Træstifter, længere end Indsnittet, og som altsaa ved at gribe over i det næste Bræt sammenholdt begge Plader. Men ogsaa denne Sammenføningsmaade er aldeles enestaaende. Endelig er der paa eet Skjoldbræt fundet Levninger af et næsten foræret Jernbeslag, hvis Form imidlertid var ukjendelig, da Jernet, som alt bemærket, angribes stærkt af Rust i denne Mose. Men paa disse faa Undtagelser nær vise Længdekanterne paa den store Mængde Skjoldplader, som optoges af Mosen, intet Spor til noget Beslag, og det lader sig paa den anden Side ikke godt tænke, at Skjoldet er bleven sammenholdt alene ved den Metalrand med Slutstykke, som har omgivet hele Kanten. De langagtige og firkantede Broncestrimler og mindre Beslag (Pl. 8, Nr. 23—30), som senere ville blive omtalte, (S. 35), ere for spinkle og smaae til at de have kunnet tjene til Sammenfæstning, og det kan desuden af de Stykker Træ, hvorpaa flere af dem ere anbragte, for disses Vedkommende bevises, at de have været anvendte til Istandsættelse af Beskadigelser, — saaledes navnlig Pl. 8, Nr. 23, og Brudstykket med de S formede Stifter (Fig. 24), — og ikke til at holde de enkelte Plader sammen.

I Skjoldets Midte var Aabningen for Haanden; dens Form er lidet afvigende paa de forskellige, større og mindre Skjolde; den almindelige Form sees paa Pl. 8, Nr. 4. Paa det smalleste Sted af denne Udskæring var et Haandtag anbragt i to Indsnit. Det har, som det fuldstændige Haandtag Nr. 6 viser, været temmelig massivt og har bestaaet af et 5 til 7 T. langt Træhaandtag, der ved Trænitter var fæstet paa selve Skjoldbræderne, og en Bronzebeklædning af mellem 6 og 9 T.s Længde, der blev befæstet ved Broncestifter (Fig. 6—10). Paa Træhaandtagets Forarbeidelse er der i Reglen ikke anvendt videre Omhu; derimod ere Bronzebeklædningerne ofte meget pyntelige, og skjøndt de nødvendigviis alle have samme Hovedform, findes der dog mange mindre betydelige Afvigelser i Form, Størrelse og Ornament. Man maa nemlig ligesaalet her som ved de andre Afdelinger, hvor der ere mange Stykker, som have tjent til samme Brug, tænke sig den nyere Tids Eensformethed i Udstyrelsen. Det prægtigste af Beklædningerne til Skjoldhaandtag (Fig. 10) bestaaer af en $6\frac{1}{2}$ T. lang og forholdsviis smal Bronzeplade, belagt med en tynd Sølvplade, der er presset paa dette Underlag, og hvis Kanter ere ombøiede. Sølvbelægningen er smykket med to prydede Tværbaand af tyndt Guldblik. Der kan ingen Tvivl være om, at der ogsaa her i Mosen, saaledes som det er Tilfældet i Nydam og Allesø Moser, har været mange Haandtag af Jern; men kun eet er bevaret, og det er i en fragmentarisk Tilstand.

Foran den nys omtalte Udskæring i Skjoldets Midte har en Metalbule været anbragt til Haandens Beskyttelse. (Fig. 11—18). De fleste Buler fra denne Mose ere af Bronze; men Brudstykker af Jern ere bevarede, nemlig Stykker af den flade Rand og nogle større Søm. Af disse lader Bulens Form sig vel ikke bestemme; men de vise dog, at

ogsaa Jernbuler have været nedlagte, og man kan af andre Fund slutte, at de have været i mere almindelig Brug i den her omhændlede Periode end Bronzebulerne. Baade i Nydam- og Allersøfundene ere de sidstnævnte store Sjældenheder.

Den brede Rand og det halvkugleformede Midtstykke af Bronzebulerne, hvis Metalblanding er meget forskjellig, ere udhamrede af eet Stykke Metal og vidne saaledes om en høi Grad af teknisk Færdighed. I den flade Rand ere store Nagler, som have fæstet Bulerne paa Skjoldet; denne Rand er undertiden forsynet med en løs Rand, dannet af en smal, ombøiet Metalstrimmel.

Bulerne fra dette Fund lade sig henføre til følgende Hovedformer:

a. Fig. 11 og 12 fremstille Buler af romersk Oprindelse. De ere temmelig massive og ere ikke forsynede med det nylig omtalte løse Beslag paa Randen, hvilken derimod undertiden har regelmæssigt anbragte Takker (Fig. 12). Ofte finder man concentriske Cirkelprydelse saavel paa selve Bulerne som paa Randen. Det mærkeligste og tillige massiveste Stykke af dette Slags er Buler Nr. 11, paa hvis Rand Navnet AEL (ius) AELIANVS er tydeligt indprykket. Muligen er det Eierens Navn; men det var heller ikke ualmindeligt i Republikens senere Tider og i Keisertiden, at Soldaterne skreve den Befalendes Navn paa deres Skjoldbuler. Da baade Aelius og Aelianus ere almindeligt forekommende romerske Navne, er Bulens romerske Oprindelse utvivlsom. Otte andre Bronzebuler ere, hvad Arbeidsmaade, Metallens Tykkelse og Udsmykning angaaer, Sidestykker til denne og maa saaledes antages for romerske. Deres Tværmaal er mellem 6 og 7 T.

Aldeles lignende Bronzebuler ere fundne i Lancashire i England; en med en romersk Indskrift, en anden med mythologiske Fremstillinger*).

b. Den Form, som staaer den romerske nærmest, anskueliggjøres ved Nr. 13, Pl. 8. Af dette Slags er der i Fundet fire Stykker, som alle ere af tyndt Metal, nogle endog paafaldende tyndt udhamrede. De have været forsynede med et løst Randbeslag, af hvilket Levninger ere bevarede paa flere af dem. Tværmaalene ere mellem $5\frac{3}{4}$ og $6\frac{1}{4}$ T. Lignende som de sidstnævnte ere ogsaa de eneste to Bronzebuler, som fandtes i Nydam Mose i Sundeved.

c. (Fig. 14). Et tredie Slags afviger noget mere fra de romerske. De ere, ligesom de under b beskrevne, forsynede med et tyndt Randbeslag, i Reglen af Bronze, men paa een af dem af Sølvblik, og midt i den halvkugleformede Bule er en Gjennem-boring, i hvilken en Stift med halvrundt Hoved er anbragt til at fæstne et rundt, skaalformet Broncestykke. Dette Slags forekommer hyppigst i Thorsbjerg Mosefund. De tolv fundne Stykker ere omtrent ligestore; Tværmaalet er $6\frac{1}{4}$ T.

De to sidstnævnte Slags Buler ere, som alt bemærket, undertiden paafaldende tynde, og det er rimeligt, at de have haft et Underlag eller en indre Beklædning, — en Formodning, som bestyrkes ved, at Randen undertiden er skraat nedfaldende. Som en

*) Aug. W. Franks: On bosses of Roman shields.

saadan Beklædning har formodentlig en bevaret Træbule tjent, af Form som Bronzebule Nr. 13 og meget massiv, idet dens Gjennemsnit er lidt over $\frac{1}{2}$ T., bredest Tværmaal $4\frac{7}{8}$ T., smallest $3\frac{1}{2}$ T. I Randen er der, ligesom paa de øvrige Buler, Nithuller. Paa dens Yderside findes Mærke af et Sværdhug.

Om derimod den under Nr. 15 paa Pl. 8 afbildede Fletning af Bast over tynde Vidiekviste er en lignende indre Beklædning til en Metalbule, er vel ikke beviisligt, men dog meget rimeligt. Fletningen bliver finere mod Bunden, i hvis Midte der findes en lille Aabning. Den er $2\frac{3}{4}$ T. høi, og dens Omkreds ved Randen er $17\frac{1}{4}$ T.

Ligesom Indskriften med romerske Bogstaver paa den Bule, der nylig er omtalt, er et Beviis for dennes og lignendes romerske Oprindelse, haves der blandt de under b og c beskrevne Buler et Beviis til for deres »barbariske» Oprindelse, foruden det, som Formerne og det tynde Metal afgive, i en Runeindskrift. Den staaer paa et Brudstykke af en Bule af temmelig tyndt Bronze (Fig. 16 og 16a) og paa Indersiden, den Side nemlig, som vendte indad mod Træskjoldet. De sex oldnordiske eller gotiske Runetegn, af hvilke Indskriften bestaaer, ere, uden stor Omhu eller Nøiagtighed, let indridsede med et skarpt Redskab, som oftere er gledet af. Navnlig ere det andet og det fjerde Bogstav fra Venstre af utydelige.

d. Det sjeldnest forekommende Slags Skjoldbuler er af den Fig. 17 afbildede Form*). Den her fremstillede er af Bronze, og, ligesom de to sidstnævnte Slags, forsynet med et Randbeslag; den er $6\frac{1}{4}$ T. i Tværmaal og af omtrent 3 T's Høide, men er ikke fuldstændig, idet der i Toppen findes en Aabning, hvis Bestemmelse er uvis**). Der fandtes kun denne ene nogenledes fuldstændige og to Brudstykker, det ene af en Bronzebule, det andet af en meget interessant Sølvbule (see Nr. 18 paa Pl. 8). Det sidstnævnte Brudstykke er af $4\frac{3}{4}$ T's Tværmaal og forfærdiget af meget tyndt Sølvblik. Paa den flade Yderkant er der en Række guldbelagte Prydelser, i drevet og ophøiet Arbeide, af en Form, som ikke findes paa noget andet Stykke i dette Fund, og, saavidt vides, hidtil er ubekjendt. Lige over den skarpe Kant paa selve Bule findes en takket Guldbelægning, som er presset fast paa Sølvblikket. Derover sees enkelte Dele af to Dyreskikkelser, dannede paa lignende Maade af meget tyndt Guldblik og derpaa pressede fast til Underlaget. Desværre er det kun et Brudstykke; man seer de fire Been af eet Dyr og Bagkroppen af et andet; men saavidt man kan skjønne af det Lidet, der er levnet, synes dette at tyde paa en barbarisk Konst. Hvad der forresten fra dette og andre lignende Fund er levnet af Fremstillinger af levende Væsner, er i Reglen af drevet og ophøiet Arbeide, og Figurerne ere da prægede med et Stempel i en tyndt udhamret Metalplade, eller de ere indridsede i Metallet som f. Ex. paa en romersk Broncespand fra Himlingøie***).

*) I Worsaaes »Nordiske Oldsager», 1859, findes under Nr. 339 en lignende Skjoldbule af Jern, funden i Allesø Mose paa Fyen.

***) Den kan formodentlig tænkes i sin fuldstændige Skikkelse som den i V. Boyes Bidrag til Kundskab om den ældre Jernalder, i Annaler for 1860, S. 45 afbildede Skjoldbule.

***) Worsaaes »Nordiske Oldsager», Nr. 302.

En og samme Forestilling gjentager sig derfor oftere paa den samme Gjenstand, saaledes som f. Ex. Delphinerne og Andet paa Brystpladerne. Her derimod er en ganske anden Arbeidsmaade anvendt, idet det nemlig kun er en Række Prydelser paa den flade Kant, som ere indslaaede med et Stempel, medens derimod de takkede Prydelser og Dyrefigurerne ere udskaarne af en tynd Guldplade og dernæst paasatte. Dette lille Fragment er saaledes forskjelligt fra, hvad der hidtil er bekjendt. Ved at opsøge de forskjellige Stykker i Fundet, som kunne tænkes at have henhørt til den samme Mands krigerske Udrustning, og saaledes f. Ex. antage Skjoldbule »Aelianus» (Fig. 11), den romerske Hjelm og Slangen for at have hørt sammen, vilde man kunne henvføre den paa Titelbladet afbildede Sølvhjelm og Beslagstykkerne af Sølv til et Skjold, nemlig den her omtalte Bule, et Haandfang (Fig. 10) og flere Randbeslag, til en og samme Mands krigerske Udrustning, og deri vilde der tillige kunne findes en Antydning af Bulens »barbariske» Oprindelse.

De fleste Skjolde have havt Randbeslag, (see Nr. 19, 20 og 32, Pl. 8), bestaaende af meget tyndt, omboiet Bronceblik, der formodentlig har været presset fast om Randen, og som oftest forsynet med fremspringende runde Naglehuller, som ere i en Afstand af mellem 2 Linier og indtil 6 Tommer fra hinanden. Enkelte Brudstykker af et Randbeslag af Sølv ere fundne, derimod ingen Levninger af Jernbeslag. Paa et Par Brudstykker af Broncerande findes der anbragt en lille løs Metalbøile, der muligen kan have tjent til at befæste en Rem eller Snor, hvori Skjoldet er blevet baaret. Forskjellige Former af brede, undertiden temmelig massive Slutstykker, som have dækket Stedet, hvor Broncerandene stødte sammen, sees paa Pl. 8, Nr. 20, 21 og 22. Det er imidlertid ikke alle Skjolde, som have Randbeslag. Der er saaledes nogle smaae og forholdsvis tykke Skjoldplader, som ikke have Spor i Randen til at have været forsynede dermed, og det samme gjelder om det store og stærke Skjold, som er afbildet under Fig 1.

Blandt de tre Moser, som hidtil fuldstændigt eller tildeels ere undersøgte med Hensyn til de deri værende Oldsager, er Thorbjerg Mose den eneste, hvori der er fundet Randbeslag af Bronze. I Viemosen ved Allesø paa Fyen er der ikke fundet Spor til, at Skjoldene have været forsynede med Beslag om Randen. I Nydam Mose derimod antyde Huller i Randen af enkelte af de fundne Skjoldbræder, at disse have havt Beslag, der, da ingen ere fundne, formodentlig have været af tyndt Jernblik, som fuldstændigt er opløst i Mosen. Det har saaledes neppe været saa almindelig Brug i vor ældre Jernalder at forsyne Skjoldene med Randbeslag, som det var Tilfældet med det romerske Skjold fra Camillus' Tid af.

Ligesom der ofte findes Lapper og Istandsættelser fra Oldtiden paa Bulerne og andre Gjenstande af Metal, saaledes er det ogsaa Tilfældet, og naturligvis meget hyppigere, med det let beskadigede og sønderhuggede Træskjold. De større Restaurationer, som findes paa de Skjoldplader, der ere aftegnede Fig. 23 og 24, give Oplysninger om Anvendelsen af mange lignende, større og mindre Metalbeslag. Andre, langagtige Beslag ere udtungede eller smykkede med Rækker af Perleprydelser, indslaaede

med et Stempel i ophøiet Arbeide (Fig. 30). Til de sjeldnere Restaurationsbeslag høre de S formede Stifter, hvis Ender ere ombøiede og stukne ned i Træpladen (Fig. 24).

I selve Skjoldbrættet fandtes der oftere indsat nogle smaae, runde Træplader af samme Tykkelse som Skjoldet og af 1 til 2 T.s Tværmaal; uidentivl ere de Restaurationer efter Pileskud og Landsestød.

Man tør vistnok antage, at de større Skjolde af $3\frac{1}{2}$ Fods Tværmaal have været Fodfolkets Skjolde, medens de mindre og bedre haandelige Skjolde paa neppe to Fods Tværmaal have været brugte af Hestfolk.

Yderligere Oplysninger om Skjoldenes Form og Sammenføiningen af de enkelte Træplader kunne ikke hentes fra andre Fund. Hvad der i disse er fundet og bevaret, er nemlig kun Metalbeslag og enkelte Brudstykker af Skjoldbræder. En Mængde Beslag ere fundne i Landets forskjellige antikvariske Moser, navnlig i Nydam Mose i Sundeved og i Viemosen ved Allesø, og vise i det Væsentlige Overeensstemmelse med de her fundne.

Det er omtalt ved Bulerne, at nogle af disse ere af romersk Oprindelse; det maa derfor fremhæves, at de fundne Skjoldplader alle uden Undtagelse tyde paa flade og, at dømme efter de mange sammenhørende Stykker, cirkelrunde Skjolde, altsaa forskjellige fra de romerske. Disse vare nemlig, efter Beretninger fra det 2det Aarhundrede f. C.^{*)} og efter Afbildningerne fra den senere Keisertid, f. Ex. paa Triumfbuerne for Marcus Aurelius og Septimius Severus, enten aflang fiirkantede og convexe (scutum), saa at Formen altsaa lignede Halvdelen af en paa langs gjennemskaaren Cylinder, eller ovale og udbuede (clypeus). Paa den sidstnævnte Triumfbue sees saaledes romerske Soldater at holde Skjoldet omvendt over deres Hoveder for at samle Regnvand til at slukke deres Tørst med. En anden Forskjel mellem disse og de romerske er Maaden at føre dem paa; det romerske Skjold havde nemlig paa Indersiden to Bøiler, den ene til at stikke Armen igjennem, den anden til Haandfang. Til en saadan Indretning sees ikke Spor paa nogen af de her fundne Skjoldplader, medens derimod Bule og Randbeslag ere fælles for dem begge. Krigeren har efter alle gamle Beretninger at dømme havt en forbausende Færdighed og Øvelse i at benytte Skjoldet til at opfange de fjendtlige Pile og Kastespyd med; det fortælles saaledes**), at man i Krigen mellem Pompejus og Cæsar bragte den Sidste et Skjold, hvori der fandtes 230 Huller. Skjolde som de her fundne maa derimod have været førte i venstre Haand med udstrakt Arm, og saaledes have de bedst udfyldt deres Bestemmelse at værne for næsten hele Legemet. Man har dreiet og vendt det lette Skjold eftersom det gjordes fornødent, i Kamp paa længere Afstand for at opfange Kastevaabnene, i den nære Kamp mellem Mand og Mand for at værne mod Sværdhug og Øxeslag og vel ogsaa for dermed at trænge en Fjende tilbage, som kom En altfor nær ind paa Livet.

^{*)} Polyb VI, 23.

^{**)} Cæsars Borgerkrig 3, 53.

En ogsaa i denne Henseende interessant Beretning findes hos Procop om den gotiske Kong Theias's Kamp i Slaget ved Mons Lactarius, nu Monte Lettere, i Vesuvs Nærhed, en af de sidste Kampe mellem Østgoter og Romere*). Kongen stod, dækket af sit Skjold, i Spidsen for sin lille Hob. Romerne trængte ind navnlig paa ham, haabende, at hans Død vilde afgjøre Kampen. Den gotiske Konge opfangede Spydene med sit Skjold og undertiden sprang han frem og dræbte en af sine Modstandere. Men naar han bemærkede, at hans Skjold var fuldt af Spyd og blev tungt deraf, kaldte han paa sin Vaabendrager, og denne rakte ham da et andet. Da han saaledes havde kæmpet en Trediedeel af Dagen, skete det, at der atter hang tolv Kastespyd ned fra Skjoldet, og det var vanskeligt at bevæge det og fremdeles at holde Fjenderne borte dermed. Da raabte han atter paa sin Vaabendrager; men selv bevægede han sig ikke fra Stedet; medens den høire Haand huggede ind mellem Fjenderne, holdt den venstre dem tilbage, der trængte ind paa ham. Da han nu skiftede Skjold, blev hans Bryst et Øieblik blottet, og et Kastespyd gjennemboede det. (Aar 553). Skjøndt denne Skildring er fra en Tid, der ligger os flere hundrede Aar nærmere, end de her omhandlede Oldsager, giver den dog et livligt Billede af den Maade, hvorpaa Skjoldet blev brugt, og viser dets store Betydning og Vigtighed for Krigeren. I den gotiske Kong Beowulfs Drapa, som er nedskrevet i en endnu senere Tid, kaldes Træskjoldet Krigerens Værn eller Tilflugt.

Med alt det lader det sig ikke negte, at de her fundne Rundskjolde synes at have været overmaade skrøbelige Værn i Kampens Hede, medens den Mængde Spor af Spydstik, Sværdhug, Pileskud og Øxeslag, som findes paa næsten alle Beslagene, paa mange Skjoldplader og selv i næsten alle Metalbulerne, dog tyde paa, at de have været brugte i en heftig Kamp. Man ledes da ganske naturligt til den Formodning, at de maa have haft en styrkende Beklædning, især da en saadan omtales i en Beskrivelse af de romerske Skjolde. Disse vare nemlig i det andet Aarhundrede f. C. sammenlignede af to Bræder, som dernæst bleve beklædte med Lærred og udenpaa dette med Læder**). At et lignende Overtræk kun er fundet paa en eneste Plade her i Fundet beviser ikke, at alle Pladerne have været uden Overtræk, da det, som oftere bemærket, kun er faa Gjenstande, der findes i en fuldstændig og brugelig Tilstand. Men de Skjoldplader, der ere fundne med Metalbeslag paa Randen, hvilket paa dem alle slutter fast og tæt til Træet uden Spor af Levninger af et Overtræk, ere derimod Beviser for, at disse i det Mindste ikke have været forsynede dermed.

Af en Fortælling om en Holmgang mellem den islandske Skjald Kormak Øgmundsson og Berse i Kormaks Saga, seer man, at Skjoldene ikke have været synderlig stærkere i Hedenskabets sidste Periode her i Norden, end de her fundne skjønnes at have været. Ved Holmgangen skal hver af de Stridende have tre Skjolde, og naar det er forbi med dem, skal man alene forsvare sig med sine Vaaben (Angrebsvaaben); en Mand skal holde

*) Den gotiske Krig IV, 36.

***) Polybs Historie VI. 23.

Skjoldet for hver af de Stridende. Saa fortælles der, at Berse huggede først og kløvede Kormaks Skjold; denne gjengjeldte Berse paa samme Maade, og saaledes sonderhuggede de tre Skjolde for hinanden*).

B. Angrebsvaaben.

Oldtidens mere bekjendte Angrebsvaaben vare Sværd og Øxer, Landser og Kastespyd, samt Buer og Pile. Af disse Vaaben er der fundet en stor Mængde i Thorsbjerg Mose, navnlig af Kastevaaben og Haandspyd. Vi ville først betragte, hvad der er leynet af

Sværdet. (Pl. 9, 10 og 11).

Det er oftere omtalt, at Jern angribes stærkt af Rust i denne Mose og hyppigt er næsten aldeles fortæret. Det er derfor let forklarligt, at der ikke er fundet et eneste fuldstændigt Sværd, da Klinger og Grebtunger, at slutte efter andre jevnaldrende danske Fund, have været forarbejdede af dette Stof, der ikke har kunnet modstaae Mosesyrens opløsende Kraft. Men der er bevaret en Deel Sværdfæster, Træskeder og Metalbeslag til disse, som i Forbindelse med andensteds fundne, omtrentlig samtidige Jernklinger give et fuldstændigt Billede af den ældre Jernalders Sværd.

Man kan af de faa bevarede Brudstykker af Jernklinger — i Almindelighed fandtes disse indsvøbte i Ringbrynjer — slutte, at de aldeles have lignet dem, der i velbevaret Tilstand findes i den 8 Miil nordligere liggende Nydam Engmose, eftersom Fundene i andre Henseender have megen Lighed med hinanden; det vil sige: Sværdet har været lige, tveegget og spidst, omtrent som vedstaaende Afbildning af et Sværd med Haandtag fra Nydam Mose, i hvilken der er fundet damascerede Sværdklinger, Klinger, som ere smedede i tilstødende, regelmæssige Flader (Facetter), og paafaldende brede og flade Klinger. I det Hele taget vise disse Sværd en fortrinlig Færdighed i Arbejdet. Et af de fra Thorsbjerg Mose bevarede Brudstykker har en ophøiet Rand langs Klingens Midte.

Blandt andre Oldsager i Thorsbjerg Mose fandtes ogsaa et Træsærd. (Pl. 9, Fig. 3). Det har øiensynlig ikke haft nogen egentlig krigersk Betydning; men dets Bestemmelse kjendes ikke. Det er uden Spor af noget Metalbeslag og synes at have været temmelig langt. De bevarede Brudstykker, et Hefte med en Knap og en Deel af Klingens, udgjøre en Længde af 21 Tommer. Klingens Bredde er $1\frac{1}{2}$ T., og langs dens Midte findes en ophøiet Kant**). Det er saavidt Forfatteren bekjendt første Gang, at der er fundet Trævaaben blandt Oldsager. Man kan ikke vel tænke sig nogen anden Bestemmelse for saadanne Vaaben

$\frac{1}{2}$ Størrelse.

*) R. Keyser: Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen. Christiania 1847.

***) Med dette Stykke kan sammenholdes en Trælansespids, som senere bliver omtalt.

end til Øvelser for Krigerne. Som saadanne omtales de ogsaa hos Polyb^{*)}. Blandt de Øvelser nemlig, som Scipio efter Indtagelsen af Ny-Karthago bestemte for Legionerne, var ogsaa den at kæmpe med Træsabler, som vare overtrukne med Huder (Læder), og paa hvis Spids der var en Knap, samt kaste med Spyd, som ligeledes havde en Knap paa Enden. Hos Vegetius handler det 11te Kap. i den første Bog om Kampøvelser mod Pæle, og blandt Vaabnene, der brugtes ved disse Øvelser, »der engang vare indførte blandt Hærens Recruiter,» nævnes ogsaa et Træsværd; men det omtales som dobbelt saa svært som Jernsværdet, og denne Beskrivelse passer ikke paa det her fundne, der nu i det mindste er meget let.

Den langt overveiende Deel af de i denne Mose fundne Haandfang have en lignende Form som det paa Pl. 9 Fig. 2 afbildede. De ere, paa een Undtagelse nær, som senere vil blive omtalt, af Træ og bestaae af tre Stykker: en rund, oval eller lidt fladtrykt Overknap med en Tværrille langs Midten og en lille dreiet Metalknap for Enden; et cylinderformet, i Tværsnit aflangt Mellemstykke, og en rund Pareerknap ved Klingens Begyndelse, tilnærmelsesviis halvkugleformet, med en flad Side forneden. Undertiden har den øvre Knap ved Grebtungens Spids været skaaren ud af eet Stykke Træ med Mellemstykket. Paa det Nr. 1 afbildede Haandfang er Mellemstykket, hvad der ikke er Tilfældet med noget af de andre, beklædt med en Fletning af brede Broncebaand, og paa begge de store Træknapper findes regelmæssigt anbragte Broncestifter med runde Hoveder; Fæstets hele Længde er næsten 7 T., Mellemstykkets $3\frac{1}{4}$ T. Der er bevaret en Mængde lignende, store Sværdknapper af Træ af forskellige Former (Nr. 8, 9 og 11—19), deels næsten kuglerunde af mellem 2 og 3 T.s Tværmaal, deels ægformede med Gjennemboringen paa tværs af den længste Side, og af størst Tværmaal $3\frac{1}{2}$ T., mindst $2\frac{1}{2}$ T. og deels runde, men fladtrykte af $2\frac{3}{4}$ T. størst og $\frac{2}{3}$ T. mindst Tværmaal. De halvkugleformede af Typus som Nr. 15 have været anbragte ved Grebtungens nederste Ende, hvor Klingens begynder. Næsten alle disse store Træknapper ere prydede med Nagler med halvrunde Hoveder, hyppig af Bronze, undertiden belagte med en tynd Sølvplade, og ordnede i mangfoldige Mønstre, enten parallelle Rækker, som dække hele Kuglens Overflade, eller i Trekanter, eller der er et større Sømhoved, omgivet af en Kreds mindre, eller de ere anbragte i Form af et Kors (Fig. 19). Enkelte af dem ere overtrukne med tyndt Læder, som i vaad Tilstand er blevet presset paa Træunderlaget og yderligere fastholdt paa dette ved Rækker af større og mindre Nagler. Bestemmelsen med den Tværrille, som de alle have, og i hvilken der undertiden er fundet Levninger af tynde Læderremme, kjendes ikke, med mindre den blot er en Prydelse. Gjennemboringen er i Reglen af langagtig firkantet Form (Fig. 1a).

Den prægtigste blandt Kuglerne til Sværdfæster er en massiv, noget oval Knap af omtrent 3 T's Tværmaal (Fig. 10), bestaaende af to udhamrede Bronceplader, belagte med tykke Sølvplader. Rillen paa Siderne er rigt prydet med en Række fritstaaende

*) X, II.

Sølverler mellem flettede og snoede Prydelser (Fig. 10 a). Til samme Fæste som denne Knap har formodentlig hørt: flere Brudstykker af et huult Mellemstykke af Bronze med guldbelagte Sølplader mellem fremspringende ovale og riflede Ringe (Fig. 10 b).

Den her beskrevne, i dette Fund almindeligst forekommende Form finder man hyppig paa romerske Gravstene fra Keisertiden*).

Derimod forekommer Formen Fig. 5, Pl. 9, temmelig sjelden. Der er her i Fundet kun det afbildede; temmelig fuldstændige Haandfang og Brudstykker af et Par til. Dette Slags Hefter bestaae af smaa, gjennemborede Træcylindre af omtrent 1 Tommes Høide, beklædte med tynde og prydede Sølvcylindre med mellemliggende og noget fremspringende ovale Sølvringe. Det Eiendommelige ved Formen er de fremstaaende parallelle Tværstykker ved Haandfangets Ender, af hvilke det nederste kan betragtes som en begyndende Pareerstang. Blandt Prydelserne paa de bevarede Brudstykker af lignende Hefter er især det korsformede Ornament, det saakaldte Thors Hammerstegn, værd at lægge Mærke til (Fig. 6, 6 a). Et Hefte, som ganske ligner det ovenfor beskrevne, haves her i Samlingen paa et damasceret Jernsværd fra Nydam Engmose, afbildet S. 38, og et noget lignende Hefte af Bronze i Københavns Samling paa et Sværd fra Flemløse Mose.

Et Bronzehefte af dette Slags er beskrevet af Professor Keyser i Ann. for Nord. Oldkyndighed 1836—7 S. 155: Fund i en Høi ved Gaarden Sætrang i Haug Sogn paa Ringerige. Det bemærkes der, at Formen paa dette Sværdhefte er temmelig ulig den, som er almindelig ved andre i norske Gravhøie fundne Jernsværd.

I en kentisk Gravhøi er der fundet et lignende Sværdhefte sammen med Sager, som tyde paa romersk Oprindelse, og ved Siden af et Kobberkar med brændte Menneskebeen; fra Gravfund i det sydvestlige Tydskland og Frankrig er Formen ikke ubekjendt.

En tredie Form af Sværdhefter er endnu sjeldnere og for dette Funds Vedkommende enestaaende. Det er det under Fig. 4 paa Pl. 9 fremstillede, simpelt udstyrede Træhaandtag. Det Mærkeligste derved er, at Klingen, af hvilken der ikke var Spor tilbage, synes at have haft en bred Ryg; alle Fundene fra Nydam derimod ere tveeggede, og fra den ældre Jernalder er det kun i Viemosen ved Allesø paa Fyen, at der er fundet Klinger af en Form, der kunde passe i lignende Hefter**).

Efter et almindeligt Sagn afledes Saxernes Stammenavn af Betegnelsen for det korte, knivdannede Sværd med bred Ryg, nemlig Saks; men mærkelig nok ere disse Sværd overmaade sjeldne i de saakaldte Angel-Saxiske Grave i England***); ved Wilbraham i Kent, som tidligst var taget i Besiddelse af Jyder og Angler, fandtes saaledes ved en Mængde Skeletter fire store Sværd, men ikke eet af denne Form, og ved de Undersøgelser, som ere foretagne i de store almindelige Begravelsessteder i samme Shire, er der ikke fundet et eneste Sværd af denne Form†).

*) Lindenschmit: »Die Altherthümer unserer heidnischen Vorzeit«, Mainz 1858, 4, 6.

**) See Worsaaes »Nordiske Oldsager«, Nr. 324.

**) Cfr. Coll. ant. 2, 246.

†) C. Roach Smith: Inventorium sepulchrale, London 1853, og Abbé Cochet: La Normandie Souterraine.

Denne urigtigen saakaldte Skramasax forekommer derimod hyppig i frankiske, burgundiske og alemaniske Grave fra den merovingiske Tid, og i Hallstatt Fundet, der betegner en Overgangstid fra Broncealderen til Jernalderen, er der et 5 T. langt Hefte af lignende Form paa en eenegget Dolk eller et Sværd af Jern*).

Sværdskederne vare, efter de ved dette og Nydam Fundet fremkomne Oplysninger, af Træ, med flere Metalbeslag: et Mundblik, et Beslag til at stikke Sværdremmen gennem og en Dopsko, samt undertiden Sideskinner. Den fuldstændigste blandt Skederne, afbildet paa Pl. 10, Nr. 31, var hugget midt over og henlagt i Mosen saaledes, at den ene Halvdeel laa ovenpaa den anden. Den er aldeles forskjellig fra de mange Brudstykker af Sværdskeder, som forresten ere fundne, og bestaaer af to temmelig tynde Træplader, som sammenholdes ved to tynde Bronceskinner langs Siderne; ved Skedens Aabning er et Bronze-Mundblik, som forneden er udtunget i gjenembrudt Arbeide. Det samme Motiv i Prydelsesmaaden findes paa et fiirkantet Bronzebeslag, der er 3 T. langt og er anbragt i en Afstand af $2\frac{1}{2}$ T. fra Skedens Munding; de langagtige Midtstykker af gjenembrudt Arbeide ere stærkt fremspringende, saaledes at der er et aabent Rum under dem, i hvilket der endnu fandtes Levninger af en Læderrem. Forneden paa Skeden er der en Broncedopsko af fiint Arbeide, fastholdt ved en Bronzeboile. Alt Beslaget er af tyndt, lyst Metal og meget smagfuldt forarbejdet. Saavel denne Reenhed i Former og Prydelser, som Skedens store Bredde i Forhold til dens Længde, — den er $24\frac{1}{2}$ T. lang, og Bredden, der ved Mundblikket er lidt over 3 T., tager jevnt af mod Dopskoen, hvor den er $2\frac{1}{2}$ T., — taler for, at den staaer den ægte romerske Skede meget nær.

Alle de ved dette Fund fremkomne Brudstykker af Træskeder ere, som alt berørt, forskjellige fra den nys beskrevne; men de vise den samme Arbeidsmaade indbyrdes. Bagsiden er nemlig glat og noget udbuet, Forsiden er prydet med en halvrund, ophøiet Stribe langs Midten, og begge disse Træplader fastholdes langs Siderne ved to løse og halvrunde Træskinner, i hvilke de ere indfalsede (Fig. 44); Forsiden har saaledes tre fremspringende Kanter. Træpladerne ere undertiden meget tynde; undertiden ere Skinnerne af Metal, og paa et Brudstykke af den øvre Deel af Skeden er Forsiden smukt riflet (Fig. 45). Bredden er mellem $2\frac{1}{2}$ og $1\frac{1}{2}$ T. Af enkelte Brudstykker sees det, at Skeden undertiden har været overtrukken med tyndt Læder.

Foruden det ved den fuldstændige Skede omtalte Mundblik er der endnu to i Samlingen: det ene af Bronze, $2\frac{1}{2}$ T. bredt, med fordybde Fiirkanter paa Forsiden, i hvilke der er indpresset smaae Sølvplader, og i Midten en guldbelagt Plade med flettede og snoede Prydelser i Relief (Fig. 30); det andet af massivt Sølv og smagfuldt Arbeide. (Fig. 32).

Fundne paa Brudstykker af Træskeder ere endvidere flere $2\frac{3}{4}$ T. brede Bronzebaand, det ene med halvkugleformede, ophøiede Prydelser; om de ere Mundblik, vides ikke.

*) Meddeelt af Hr. Magister Bruzelius i Lund.

Der er øiensynligt anvendt en særdeles Omhu paa mange af de Metalbeslag, (Pl. 10, Fig. 29, 33—40 og 43), der, at dømme efter den fuldstændige Skede og mange større Brudstykker af Træskeder, have været anbragte paa Skedens Forside noget under Mundblikket, og gennem hvis Huulhed den tyndere Ende af en Sværdrem som Fig. 48 paa Pl. 11 formodentlig har været trukken og omviklet flere Gange; denne tynde Rem har da ført op til Sværdbeltet og saaledes baaret Skeden. De ere i Reglen prægtigt og smagfuldt udstyrede, mellem 10 og 3 T. lange og forfærdigede paa den for denne Tid eiendommelige Maade, idet nemlig de kostbarere blandt dem ere belagte med tyndt hamrede Plader af ædle Metaller. De lade sig henføre til forskjellige Hovedformer; men dog ere neppe to blandt de her fundne 55 Stykker eens.

Ved den fuldstændige Skede er et saadant Midtbeslag allerede omtalt, nemlig et firkantet, tyndt Bronzebeslag af gjenembrudt Arbeide, som er eneste i sit Slags.

Den almindeligst forekommende Form er langagtig. (Pl. 10, Fig. 34—37). Beslaget bestaaer af et ophøiet Midtestykke, i hvilket der er uddrevet en Prydelse, som ligner et Fuglehoved med Næb, — Ligheden er navnlig paafaldende ved Fig. 36 — og af et kortere Stykke foroven og et længere forneden, hvilke have sluttet tæt ind til Skeden. Det prægtigste blandt disse Beslag er Fig. 37, som er 10 T. langt og ved Siden af den fine Form har en stor Rigdom af Prydelser, dels Guldbaand med Fletninger og Snoninger, dels fremstaaende smaa Sølvperler. Det er et af de smagfuldeste Stykker, der i Norden ere levnedede fra Oldtiden.

Noget forskjelligt i Formen er det Fig. 33 afbildede af Bronze; dets Ender dannes af to runde Plader med prydet Guldbelægning; i begge de yderste Kredse og i den ophøiede Midtdeel er der nedlagt prydede Guldplader.

Ligesaa sjelden er Formen Fig. 40, af hvilken der kun forekommer det ene, her afbildede Stykke. Langs begge de runde Rande er der i den tynde Sølvplade, som dækker hele Overfladen, udskaaret Trekanter, der have været udfyldte med et nu tabt Stof, og paa flere Steder af Midtstykket er der prydede Tværbaand med Guldbelægning.

Det Fig. 39 afbildede Beslag forekommer i dette Fund kun i dette ene Exemplar. Det er af Bronze, 5 Tommer langt og prydet med indridsede Stjerner og et eiendommeligt Ornament, som sees i fuld Størrelse ved Figurens høire Side. Paa de tre firkantede smaa Broncestænger, som forbinde de tresidede Endestykker med hinanden, findes Tærninger indlagte med temmelig tykke Sølvplader. Midtpartiet er noget ophøiet, medens derimod de tresidede Endestykker have sluttet tæt ind til en Skede og været befæstede paa samme ved Nitter. Lignende Beslag ere fundne i Nydam Mose og i en Gravhøi ved Gaarden Sætrang i Haug Sogn i Norge*).

*) Sidstnævnte Gravfund er beskrevet af Professor Keyser i Annaler for Nordisk Oldkyndighed for 1836, S. 142, hvor det anføres, at »lignende Beslag andetsteds ere fundne paa Levninger af Sværdbalge af Læder.»

Paa et mindre Slags af disse Skedebeslag, som ogsaa forekommer i andre jevnaldrende Fund, navnlig i Viemosen, er der i Midten en langagtigt firkantet eller rund Plade. Fig. 29 af Bronze med raat indridsede Prydelser paa Overfladen viser disse Beslags Form. To lignende af Sølv ere fundne.

Den Form, som er fremstillet ved Fig. 38, forekommer hyppig; og Skedebeslagene af dette Slags ere af temmelig simpelt Arbeide og næsten uden Prydelser. Der er i konstnerisk og teknisk Henseende en stor Forskjel mellem disse og de fire førstnævnte Slags.

Den simpleste Form vise endelig de Beslag, som ere dannede af en prydet Bronzeplade, hvis spidse Ender ere ombøiede og nedstukne i en Bronzeplade, som formodentlig har været fæstet paa Sværdsmeden (Fig. 43).

Forneden have Sværdscederne i Reglen havt det bekjendte Metalbeslag: Dopskoen (see Tavle 9, Fig. 20—28 og Pl. 10, Fig. 41, 42 og 44). Dog maa det bemærkes, at der i dette Fund ere to Brudstykker af den nederste Deel af Træskeder, som ikke have været forsynede dermed, begge af ualmindelig Tykkelse, det ene $\frac{1}{3}$, det andet $\frac{1}{6}$ Tomme, og med Spor paa Forsiden midt i Rundingen af en Metalnagle med tilhørende lille Slutstykke (Pl. 10, Fig. 46).

De fleste af de bevarede Dopsko ere af Bronze, enkelte af Sølv, ingen af Jern. Flere af dem ere stærkt slidte paa den ene Side og maa i længere Tid have slæbt henad Jorden, altsaa formodentlig henhøre til lange Sværd*), og Slidets Skraaning viser desuden, at Skederne, hvortil de høre, have været baarne paa høire Side. Blandt de 45 Dopsko, som fandtes nedlagte paa dette rige Findested, vise alle de, paa hvilke der sees Spor af Slid, og hvor Forsiden kan skjelnes fra Bagsiden, bestemt, at dette har været Tilfældet. Som bekjendt bar ogsaa den romerske Kriger Sværdet paa høire Side**); men det var rigtignok meget kortere end Sværdene fra vor ældre Jernalder. Formerne ere, som det vil sees af Afbildningerne paa Pladerne 9 og 10, meget forskellige. Ved Skeden paa Plade 10, Fig. 31, er een af Formerne fremstillet.

Den almindelige Form med halvmaanformede Udskæringer viser Fig. 21, Pl. 9. Disse Dopsko ere i Reglen dannede af to Bronzeplader, som holdes sammen ved en Bronzebøile, og ere ofte prydede med concentriske Kredse. Blandt de 17 Stykker af omtrent lignende Form, som Fundet indeholder, udmærker een sig ved tydeligt indridsede Runeindskrifter, hver bestaaende af 10 Tegn, en paa Forsiden og en paa Bagsiden; den er afbildet paa Plade 10. Fig. 41 og 41 a.

Omtrent ligesaa talrige som de nysnævnte af gennembrudt Arbeide findes Dopsko af den ved Pl. 9, Fig. 23, angivne Form, dels cirkelrunde, dels oventil noget spidse (Fig. 28), ligesom Dopskoen ogsaa undertiden bestaaer blot af en Bronzebøile, der ved Stifter er befæstet paa Træskeden (Fig. 24).

*) Jernsværdene fra det omtrentlig samtidige Fund fra Nydam Mose ere mellem 37 $\frac{1}{2}$ og 31 T. lange.

***) See flere Afbildninger af romerske Ligstene i Lindenschmit »Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit.»

En sjeldnere forekommende, men meget smuk Form sees under Fig. 27. Den indre Plade er af Sølv, og de to Exemplarer, som Fundet indeholder, ere rigt prydede og omhyggeligt forarbejdede. Aldeles tilsvarende Stykker ere fundne i Nydam Moseeng.

Paa en bred Skede tyder den under Fig. 42 (Pl. 10) afbildede, fra Formens Side enestaaende Dopsko med Beslag til den nedre Deel af Skeden. Nærmest denne i Form staae de to Dopsko Pl. 9, Fig. 20 og 22, den første af særdeles tyndt Metal, den anden meget massiv.

Om smaae, rigt prydede Dopsko af Form som Pl. 9, Fig. 25, have hørt til Skeder til Dolke eller til lange og smalle Sværd, er det ved en fuldstændig Mangel paa tilsvarende Stykker fra jevnaldrende Fund vanskeligt at have nogen Mening om. To af de her fundne ere af Sølv og prydede med indridsede Ornamentter, blandt hvilke ogsaa findes det saakaldte »Thors Hammerstegn»; den tredje er af Bronze (Fig. 26).

I Forbindelse med Sværd og Skeder ville vi her omtale hvad der nærmest slutter sig til disse, nemlig Sværdbelter og de Metalbeslag, hvormed disse have været forsynede.

Sværdbeltet (Fig. 48 paa Pl. 11) er af temmelig tykt Læder og har nu en Længde af $41\frac{1}{2}$ T. og en Bredde af $3\frac{1}{2}$ T. Det ender i en tresidet Spids, hvis Forlængelse er en meget smal, tynd Rem, efter de bevarede Brudstykker at dømme paa vel en 30 T.s Længde, som har været viklet flere Gange om en Træskede, formodentlig gennem den hule Aabning af de nysnævnte langagtige Skedebeslag (Pl. 10, Fig. 29 o. flg.). Den anden Ende af Remmen dannes af en hjerteformet Udskæring med et Knaphul, og i 10 T.s Afstand fra denne Udskæring er der paa Remmen anbragt en Bronceknop af 3 T.s Tværmaal med en stor Øsken paa Bagsiden (Fig. 48 a og b), i hvilken der endnu findes Levninger af en Læderrem. I Læderet er der Spor af, at en lignende stor Knap har været anbragt tæt ved denne. Et lignende, men endnu mere ufuldstændigt Belte er bevaret.

Noget forskjelligt fra disse er den tredje Læderrem indrettet. Den har formodentlig tjent som Livbelte, er af eens Bredde overalt, 3 T., og har Spor til, at Spændets Bagstykke har været paasyet i den ene Ende, medens der i den anden Ende er en Aabning til at stikke Tornen ind i. Den er nu 31 T. lang, men ikke fuldstændig.

Af en Deel Brudstykker af brede og smalle Læderremme seer man, at der undertiden er anvendt en særdeles Omhu paa deres Udsmykkelse; flere have indprettede Mønstre, andre ere af gjenembrudt Arbeide eller stærkt forgyldte.

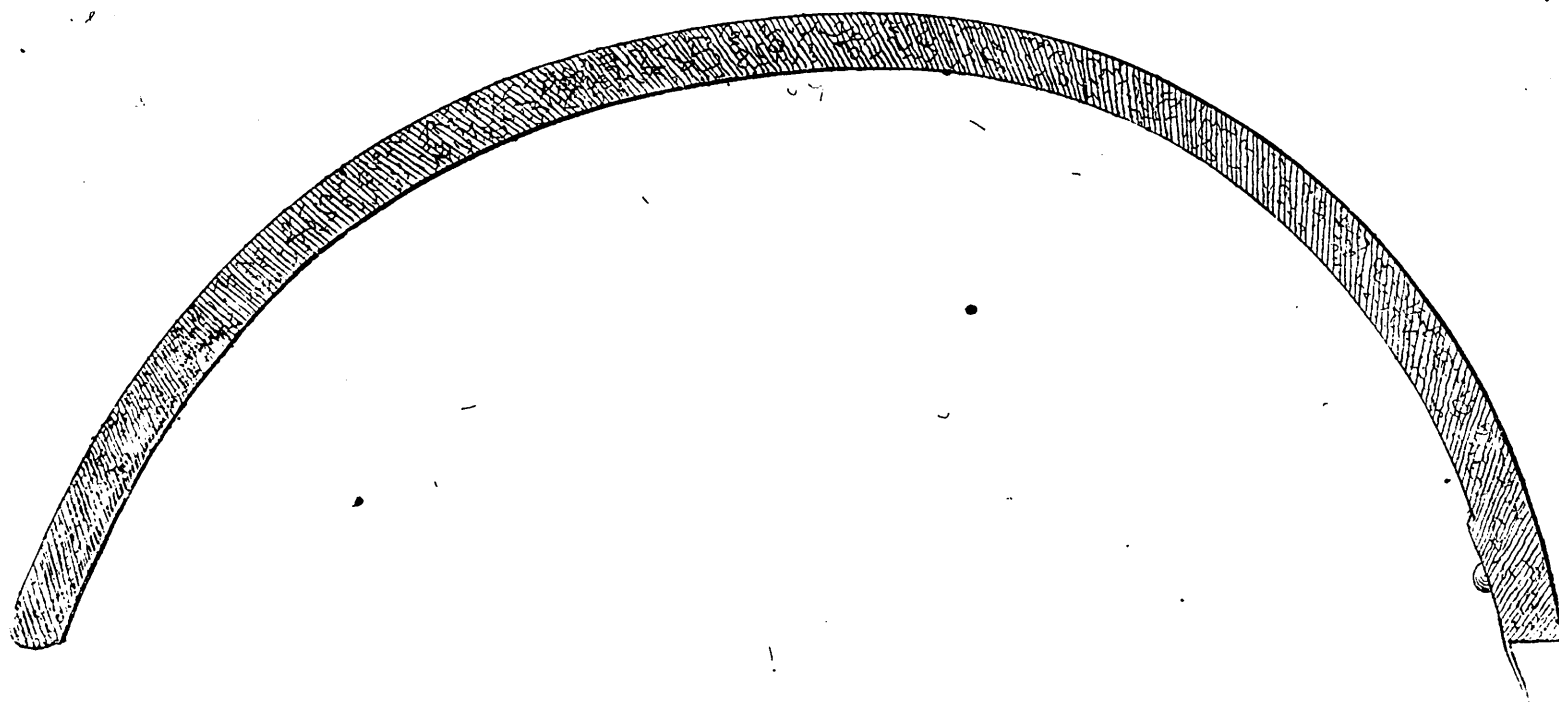
Den store Bronceknop Fig. 48 a og b er, som alt bemærket, fundet paa en Læderrem. Lignende Knapper paa mellem 2 og 4 Tr's Tværmaal ere ikke ualmindelige hverken i dette Fund eller i Nydam-Fundet. De ere alle meer eller mindre prydede, og den største af dem udmærker sig ved en rigt smykket Guld- og Sølvbelægning og en Række smaae Nitter om Kanten. Nogle ere af gjenembrudt Arbeide, hvorved der paa den ene dannes et saakaldet Thors Hammerstegn (Fig. 55).

Om Beslaget Fig. 50 har hørt til et Sværdbelte, er uvist; muligen har det været befæstet paa Remme, som fra dette førte til Skeden. Det dannes af Bronceplader,

belagte med Sølvplader, og Bulen i Midten er huult udhamret. Ved alle Kanterne ere paa Undersiden smaae Slutbeslag, som vise, at det har været befæstet paa et Underlag, formodentlig af Læder.

Af uvis Bestemmelse, men dog formodentlig et Beslag til et Sværdbelte er den Fig. 47 i Udfoldning afbildede buede Plade, hvis Profil sees af hosstaaende Figur.

Den bestaaer af et temmelig massivt Bronze-Underlag med Sølvbelægning. Hele det indre Parti med Fremstillinger af Dyreskikkelser er belagt med en tynd Guldplade, hvilket ligeledes er Tilfældet med hvert andet af Profilhovederne i drevet ophøiet Arbeide, der danne en Række foroven og

$\frac{1}{2}$ Størrelse.

forneden, og som alle ere slaaede med det samme Stempel (Fig. 47 a); det forestiller et Mandshoved med tætsluttende Hjelm med Øreklap. Foroven og forneden springe Underlagets Kanter stærkt frem, og Stykket er beskadiget paa begge Sider; dog er der paa Bagsiden tilvenstre en langagtig, ophøiet Knap, som gjør det rimeligt, at det har været befæstet paa Læder, f. Ex. paa et Sværdbelte. I Midt-Afdelingen sees i drevet og stærkt ophøiet Arbeide fem større Dyr mellem ni større og tre mindre Fisk og et stort Fårbeen med opspilet Gab, hvori Tungen er synlig. De fleste af Fiskene have Halen spaltet i tre Dele. De fem større Dyreskikkelser ere alle forskellige; de to første til venstre ere fantastiske Dyr, som neppe lade sig nærmere bestemme. Det tredje er et Vildsviin eller en Galt med reiste Rygbørster og snoet Hale (Gullinbørste); det fjerde en Fugl (Odins Ravn) og det sidste en Ulv med opspilet Gab.

En nærmere Betragtning af dette Stykke vil tjene til at bestyrke Formodningen om, at den ældre Jernalders Kultur er indført i vort Land ved en indvandrende Folkestamme. Hvis en organisk Udvikling af Bronzealderens Kultur til en Jernalder havde fundet Sted her i Norden, maatte man nemlig i de ældste bekjendte kunstneriske Frembringelser, hvortil denne hører, finde den Usikkerhed og Famlen i Form og Teknik, der er eiendommelig for enhver begyndende Udvikling. Men man vil forgjæves søge efter disse Kjendetegn paa den Gjenstand, om hvilken der her er Tale. Stilen er stærkt udviklet og har stor Lighed med den Arbeidsmaade, man kjender fra Afbildninger af de to ved Gallehuus fundne, senere tabte Guldhorn. Paa den anden Side minde Fremstillingerne ikke om nogen anden bekjendt Konststil, navnlig ikke om den romerske, og maa saaledes henføres under det meget omfattende Begreb »barbarisk». Brystpladerne (S. 27) kunne i deres oprindelige Skikkelse med Rette betegnes som et romersk Product fra en Grændseprovincs og fra Konstens Forfald eller som barbarisk Efterligning af et romersk Forbillede; denne Plade derimod er af barbarisk Oprindelse. En stor Sikkerhed i det Tekniske er

fælles for dem, ligesom ogsaa Arbeidsmaaden er den samme; men Konsstilene ere vidt forskellige.

Der er fremdeles flere Bronzebeslag, som maa henføres til Rembesætninger, men hvis Bestemmelse forresten ikke er oplyst. Herhen høre:

et lyredannet Beslag af gjenembrudt Arbeide med vedhængende, hjerteformet Stykke (Fig. 53);

en rund Plade med en dobbelt S formet Prydelse i gjenembrudt Arbeide (Fig. 54);

et fiirkantet Beslag med Sølvbelægning og af gjenembrudt Arbeide, smykket med Trekanter, dannede af ophøiede Punkter, og med Slutstykker paa Bagsiden (Fig. 51);

ti langagtigt fiirkantede Metalplader, i hvis ene Ende en Knap med et bredt Hoved og en lang Stilk er anbragt (Fig. 56), og flere andre.

Men hverken disse eller de nys beskrevne runde Knapper ere de i Fundet almindeligst forekommende Beslag til Sværdbelter. Disse ere derimod Spænder og fiirkantede Beslag, som vise en stor Mangfoldighed i Former og Størrelser (Pl. 11, Fig. 52, 57—67). Skjøndt der er fundet mere end 200 Spænder og Beslagstykker, ere dog neppe to hinanden lige, og det lader sig formode, at endnu flere have været nedlagte, eftersom flere Brudstykker vise, at der ogsaa har været nedlagt Jernspænder; men disse ere næsten alle fuldstændigt opløste. De bevarede Broncespænder ere imidlertid tilstrækkelige til ogsaa med Hensyn til denne Deel af den krigerske Udstyrelse at vise den oftere paapegede Blanding af civiliserede og barbariske Elementer; thi hvorvel mange Former ere af ædel, antik Reenhed og Simpelhed (som Fig. 57 og 59), er der dog ogsaa dem, der minde om et barbarisk Folks noget keitede Efterligninger; saavel smagfulde og simple, som overlæssede Prydelser findes paa disse Spænder og Beslagstykker. De afgive ogsaa samme Vidnesbyrd om høi Grad af Arbeidsdygtighed, som næsten alt Metalarbeidet i dette Fund. Belægninger med tynde Plader af ædle Metaller ere hyppige, gjenembrudt Arbeide træffer man ligeledes ofte anvendt, og mange af dem ere prydede med indridsede Trekanter og concentriske Kredse. Det er ikke afgjort, hvorvidt alle Spænder have været befæstede netop paa Sværdbelter; der har tvertimod været stor Anvendelse for dem blandt andet ogsaa til Ridetøi og Kjøretøi; der findes saaledes nogle Broncespænder paa en Kjøretøile, som senere vil blive omtalt; men da de næsten alle ere fundne enkeltviis og de mere pragtfuldt udstyrede kunne formodes at have været til personligt Brug, behandles de her under Eet.

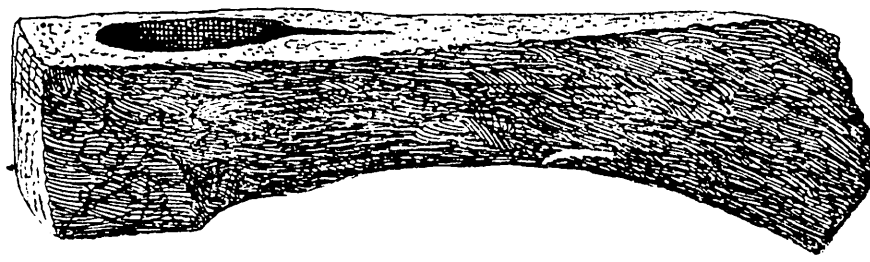
Broncespænderne, hvis Bredde er mellem $2\frac{5}{8}$ og $\frac{1}{2}$ T., forekomme hyppig af Typus som Fig. 60 med en halvrund Bøile; sjeldnere er denne fiirkantet (som Fig. 58). Endebeslaget dannes sædvanligst af en fiirkantet Plade med Slutstykker paa Bagsiden; en sjeldnere Form er den tresidede med to indad buede Sider (Fig. 58). Tornen dannes i Reglen af en simpel lille Broncestang (Fig. 60); men denne er undertiden af konstigere Form (som Fig. 64) og viser da undertiden den barbariske Tilbøielighed til at udfylde Rummet og Frygt for det Tomme. En dobbelt Torn og to Torne i nogen Afstand fra hinanden forekomme kun paa to Spænder (Fig. 67). Eiendommelige Former af Spænder

er det Fig. 63 afbildede med uforholdsmæssig lang Bøile og to smaae Spænder med en lille Øsken paa den udvendige Side af Bøilens Midte (Fig. 65).

Mange af de bevarede fiirkantede og langagtigt fiirkantede Rembeslag (see Fig. 57 a, 59 a, 60 a og 61) vise i Form og Arbeidsmaade saa stor Overeensstemmelse med visse Spænder, at man ikke kan tvivle om, at de med disse have hørt til en og samme Sværdrems Besætning, skjøndt de endnu aldrig ere fundne samlede. Hvor man har troet at see denne Lighed, ere Spænde og Rembeslag afbildede ved Siden af hinanden. Man maa tænke sig dem anbragte i ringe Afstand fra hinanden paa en Læderrem, saaledes som det f. Ex. af Fremstillinger paa romerske Ligstene*) sees at have været Tilfældet i Keiser-tiden. Det fuldstændigste blandt de her bevarede Sæt bestaaer af et sølvbelagt Spænde og 14 Beslagstykker af kvadratisk Form.

Øxer (Pl. 12).

Bladene ere stærkt angrebne af Rust og mange tildeels fortærede ved Vandets Paavirkning i de 16 Aarhundreder, de have henligget i Mosen. Af de faa bevarede Brudstykker sees, at Øxens Bredde har været mellem 5 og 7 T., og at dens almindelige Form har været som Fig. 13. Hosstaaende Form derimod, der forekommer i flere jevnaldrende danske Fund, som Nydam Engmose og Skjødstrup Mose ved Aarhus, er enestaaende i dette Fund. De mere end 30 fuldstændige Skafter af Ask og Bøgetræ, som Fundet indeholder, ere mellem $33\frac{1}{2}$ og 23 T. lange og have næsten alle en bred Knop foroven, saa at de altsaa ovenfra ere stukne ned igjennem Skafthullet (Fig. 13 a).

$\frac{1}{5}$ Størrelse.

Det kunde være tvivlsomt, om Øxen for denne Perodes og for Nordens Vedkommende bør henregnes til Vaaben eller maaskee snarere til Redskaber. Den omtales ikke blandt de gotiske Folkefærds almindelige Vaaben; men synes derimod at have været i almindelig Brug til krigersk Øiemed hos Frankerne eller Germanerne. Procop, der levede henimod Midten af det 6te Aarhundrede af vor Tidsregning, giver en Skildring af Frankernes eller Germanernes Kampmaade paa hans Tid, der kunde interessere os her. Som Øienvidne skildrer han nemlig Frankerne i Modsætning til Goterne som et Fodfolk, der kun havde en lille Skare Ryttere som et Slags Garde for Føreren, og disse Ryttere vare de Eneste, der vare bevæbnede med Spyd. De Øvrige vare alle tilfods og havde hverken Bue eller Spyd, men blot et Sværd, et rundt Skjold og en eneste Øxe. Jernet var haardt og skærpet paa begge Sider, Træskaftet ualmindelig kort; — en Beskrivelse, som aldeles ikke vilde passe paa de her fundne. De pleiede altid, siger dernæst Forfatteren, naar de paa et givet Tegn udslyngede denne germanske Øxe, at sønderslaae Fjendernes Skjolde i det første heftige Angreb og at dræbe dem. De her fundne Smaløxer med forholdsviis lange Skafter egne sig ikke til et saadant Kastevaaben.

*) Lindenschmit: Die Alterth. uns. heidn. Vorz.

Landser og Kastespyd (Pl. 12.)

høre til de ældst bekendte Vaaben og ere først i vore Dage gaaede af Brug blandt de civiliserede Folkeslag. Man har i Samlingerne mangfoldige Spydspidser af Flint, af hvilke mange ere fundne i Grave fra Steenalderen. Spydspidser af Bronze, som ved Prydelsesmaaden vise sig at tilhøre Broncealderen, ere ikke sjeldne, og i de antikvariske Moser fra den ældre Jernalder ere de fundne i Hundredviis af Jern med tilhørende Stager. Ogsaa i Thorsbjerg Mose er der, efter de fundne Træspidsers Antal at dømme, nedlagt flere hundrede Spyd. Spidserne paa de bevarede Træstager vare som oftest omgivne af en seig Masse, der var sortere end selve Tørvemassen, — formodentlig er den Levninger af den opløste Jernspids. Kun enkelte større Levninger af Spydblade af Jern ere bevarede mellem de Jernsager, der ved at være blevne nedlagte inden i Jernbrynjer eller i større Klumper nogenlunde have modstaaet Mosevandets fortærende Virkning. Disse vise ikke i Formen noget afvigende fra de fra Allesø og Nydam Moserne bekendte. Den øverste Deel af Spidserne er dels bladformet, dels forsynet med Modhager, og Skafttrørene ere enten mangesidede eller runde. Mærkelig og aldeles enestaaende i Fundene fra Oldtiden er et Spydblad af Træ. Et større Brudstykke, der er henved 3 T. bredt, er bevaret; det er af en Form, som giver et tresidet Gjennemsnit, fladt paa Undersiden og med en skarp Kant paa Forsidens Midte. Det faaer en forhøiet Interesse ved Sammenligning med det S. 38 beskrevne Træsverd (Pl. 9, Fig. 3). Alle Stagerne vare sønderbrudte af det øverste Lags Tryk; og da der maatte arbeides med megen Forsigtighed i Mosen paa Grund af den stærke Tilstrømning af Vand, som den ualmindelig regnfulde Sommer 1860 foraarsagede, var det vanskeligt altid at forfølge de enkelte, sammenhørende Stykker, naar de strakte sig udenfor den engang afstukne Grav. Det viste sig tilmed, at ogsaa Spydstagerne ofte vare nedlagte i en fragmentarisk Tilstand, huggede midt over eller kløvede. Det lykkedes saaledes kun at optage fire Spydstager i deres fuldstændige Længde, nemlig: 32, 98½, 107½ og 116 T. lange*), og paa det Tykkeste af Midten henholdsvis: $\frac{7}{8}$, $1\frac{1}{16}$, 1 og $1\frac{1}{16}$ T. i Tværsnit. Af de bevarede hele Stager i Forbindelse med en stor Mængde større og mindre Brudstykker sees det, at den almindelige Form har været den ved Fig. 1 paa Pl. 12 fremstillede. Stagen har i Reglen været tykkest i Midten, det største Tværmaal er 1½ T., paa hvilken der enkelte Gange er fundet en Bevikling af Bastnor, som formodentlig har angivet Tyngdepunktet og bevirket, at Spydet ikke saa let gled ud af Haanden, idet man sigtede med det, før det blev udslynget. See Plade 12, Fig. 2. Tykkelsen tager derpaa jævnt af mod begge Ender, af hvilke den ene er en Spids til at indstikkes i Skafttrøret**), den anden derimod er afrundet. Paa denne rundede Ende er der aldrig fundet Spor til, at den har havt en Landsesko eller andet Metalbeslag; og det er overhovedet meget tvivlsomt, om Spyd fra denne Periode have

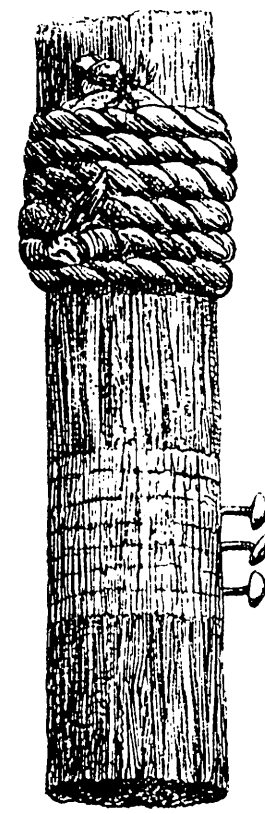
*) Den længste af de ved Kammerraad Herbsts Undersøgelser af en Deel af Viemosen ved Allesø paa Fyen i Sommeren 1859 optagne Spydstager var over 132 T. lang. Det længste Skaft fra Nydam Mose var 120 T. lang.

**) Af den sjeldnere Form med spaltet Spids, i hvilken en Jernspids med flad Tunge blev nedstukken, og som forekommer i enkelte Exemplarer i Nydam Fundet, er der ikke fundet noget Skaft i denne Mose.

høvt Endebeslag^{*)}). Saavidt skjønnes ere alle Stagerne dreiede af Asketræ. Af de sjeldnere forekommende Former kan mærkes een, hvor Stagen udvides noget ved Døllespidsens Begyndelse, og en anden, hvor Randen paa samme Sted er afrundet.

Efter ældre Beretninger om Spydets Brug, maa man antage, at det efter Omstændighederne er brugt som Haandspyd og Kastespyd. Den i de tre større Mosefund almindeligst forekommende Form synes nærmest at egne sig for et Kastevaaben.

Paa en Deel af Stagerne fandtes smaae, undertiden sølvbelagte Broncesøm indslaaede, enten i en sammenhængende Række eller anbragte to og to ved Siden af hinanden (Fig. 3). De have vistnok i enkelte Tilfælde, saaledes som hosstaaende Brudstykke af en Landsestage fra Nydam Engmose med tre fremspringende Broncesøm og tydelige Spor af en Bevikling viser, fastholdt en Bevikling af Snore, som har angivet Kastevaabenets Tyngdepunkt; men de kunne vel ogsaa have tjent til at befæste et nedhængende Stykke Tøj som Prydelse paa Stagen. Et saadant Slags Prydelser omtales hos den nævnte østromerske Historieskriver fra Midten af det 6te Aarhundrede^{**}). Da Kong Totilas, fortælles der, om Morgenen inden den afgjørende Kamp ved Busta Gallorum red frem og tilbage paa Pladsen mellem Goternes og Romernes Slaglinier, viste han sin Konstfærdighed i at styre sin Hest og i at haandtere sine Vaaben. Han havde iført sig en Vaabenrustning, som var overmaade rigt besat med $\frac{1}{2}$ Størrelse. Guld; ogsaa hans Hests Smykker og de fra hans Hat og hans Spyd nedhængende Purpurprydelser og hvad der ellers udmærker en Konge var paafaldende prægtigt.

Det lod sig formode, at enhver Krieger har ført det nødvendige Værktøj med sig til at istandsætte mindre Beskadigelser eller Bræk paa et saa skrøbeligt Vaaben, som de lange, tynde Spyd maa have været. Det er i den Henseende ret interessant, at

Syle (Pl. 12, Fig. 5—8.),

som ere nødvendige til at bore Huller med, hyppigt forekomme og altid ere gjennemborede foroven gennem Knappen, saa at de altsaa vel have været baarne i et Baand eller en Snor. Levninger af en Bastsnor fandtes endnu siddende i Gjennemboringen paa et af de fundne Skafter. Selve Sylbladene, som have været af Jern, ere aldeles fortærede; men deres Form kjender man fra Nydam-Fundet, hvor en Mængde vel bevarede Syle ere fundne. De i Thorsbjerg Mose fundne Skafter ere mellem $2\frac{1}{4}$ og $4\frac{1}{4}$ T. lange, alle af Træ, og undertiden prydede med indskaarne og indridsede Ornamentter.

Buer og Pile (Pl. 12, 9—11.),

der ere Sjeldenheder fra de øvrige danske Mosefund^{***}) og udenfor Danmark ikke kjendes fra en saa tidlig Tid som den ældre Jernalder i Norden, ere ikke sjeldne i de to sønder-

^{*)} Den i Nordiske Oldsager Nr. 345 afbildede »Landsesko» er formodentlig et Brudstykke af en Spydspids.

^{**}) Procops gotiske Krig 4. 31.

^{***}) Der er fundet en Træbue og flere Pile i Viemosen ved Allesø paa Fyen.

jydske Mosefund, dette og Fundet fra Nydam Moseeng i Sundeved. Men at en Gjenstand forekommer sjeldnere i dette Fund eller i andre, som ere gjorte under lignende Omstændigheder, er ikke noget sikkert Beviis mod dens almindelige Brug, dengang Fundet nedlagdes. Da det nemlig synes utvivlsomt, at væsentligt kun saadanne Gjenstande ere nedlagte paa dette Gjemmested, som vare ubrugelige i deres daværende Tilstand og altsaa for største Delen vare bestemte til at blive istandsatte eller omsmeltede, faaer Tilfældigheden et vidt Spillerum. Buen maa efter gamle Beretninger have været et almindeligt Vaaben hos de fleste barbariske Folk, blandt hvilke navnlig Massageter og Hunner vare berømte som gode Bueskytter tilhest. Ogsaa for de gotiske Folkefærdes Vedkommende haves fra en senere Tid, Midten af det sjette Aarhundrede e. C., Vidnesbyrd om en almindelig udbredt Brug af dette Vaaben; men disse Folks Bueskytter vare tilfods, medens Rytterne ikke øvede sig i Bueskydning og kun kæmpede med Spyd og Sværd*). Buens Form og Pilenes Indretning kjendte man hidtil ikke uden fra Fund fra en langt senere Tid**) og af Billedskrifternes Fremstillinger. Naar man seer hen til det store Antal Piilstager, der forekomme i dette Fund, tør man antage, at Buen har været i almindelig Brug hos den ældre Jernalders Folk.

Af de meer og mindre fuldstændige Buer, der ere fundne ved Undersøgelserne i Thorsbjerg Mose, sees det, at Buen i det foreliggende Tidsrum kun har bestaaet af en omtrent 5 Fod lang Stang af Træ med Beviklinger paa begge Ender til at fastholde Strængen. Den har været holdt lodret med venstre Haand om Midten, og idet Pilestagen hvilede paa denne Haand blev der sigtet, medens den høire Haand trak Strængen tilbage. Den fuldstændigste blandt disse Langbuer (Pl. 12, Fig. 9) er henved 60 T. lang, men begge Spidserne ere noget beskadigede, og den oprindelige Længde skjønnes at have været et Par Tommer meer; paa det tykkeste Sted i Midten er Tværmaalet $1\frac{1}{4}$ T. (Fig. 9 c). Tykkelsen aftager jevnt ud mod begge Ender, der have Levninger af en korsformet Bevikling med begede Snore eller Traade, enten til Strængens Befæstelse eller som Restauration for at styrke et spaltet Sted. Den er noget flad paa Undersiden, hvis Kanter ere afrundede; Oversiden derimod er rund og prydet med indridsede Streger, concentriske Kredse og et Ornament, som er dannet ved en Forening af tre halve, dobbelte Kredse; i alle Kredsene er Midtpunktet angivet (Fig. 9 a). Paa et andet, rigt prydet Brudstykke findes indridsede Bølgelinier mellem lige Streger (see Fig. 10, a, b). Et tredie Brudstykke viser, at Buestrængen har været befæstet i et lille Indhak, saaledes som det er Tilfældet med alle de fuldstændige Buer, der hidtil ere fundne i Nydam Engmose.

Piilstager ere, som allerede anført, fundne i stor Mængde; de ere alle eens i Formen og af en Længde mellem 26 og 35 T. Tværmaalet af et Gjennemsnit er henved $\frac{1}{2}$ T. (Fig. 11 b). Paa ganske enkelte Undtagelser nær, hvor det synes, at den tilspidsede Ende

*) Procops gotiske Krig 1, 27.

**) Die Heidengräber am Lupfen (bei Oberflacht). Stuttgart 1847. (Drittes Jahresheft des württembergischen Alterthumsvereins). Fundet er rimeligviis fra det 9—10de Aarhundrede.

har været indstukket i en Spids med huult Skafrør, have de alle en spaltet og beviklet Ende, hvori en Metalspids med flad Tunge har været indstukket, ere lidt tykkere lige paa Midten og have forneden en Bevikling af beget Traad, som har fastholdt fire Rækker Fjedre. Under denne Bevikling er der en fremstaaende Knap, i hvis yderste Kant en Fure er indskaaren i Træet til at omfatte Buestrængen. Alle disse nærmere Omstændigheder, som vanskelig lade sig beskrive med Ord, ville være tydelige af Afbildningerne paa Pl. 12, Fig. 11, 11 a og 11 b.

De ere uden alle Ornament, naar undtages, at der paa en af dem, lige under den øverste Bevikling, er indridset et lille Kors i Træet. Der er fundet over hundrede Stykker, som næsten alle, saavel som Buerne, ere af en seig og let tørrelig Træart (formodentlig Grantræ).

Det Vigtigste ved Pilene, Metalspidserne, mangle paa dem alle, og man kan deraf slutte med temmelig Sikkerhed, at de have været af Jern. Formerne have formodentlig været ligesom de i de omtrentlig samtidige Moser fundnes*). Større Spidser af Been, som forekomme i Vie- og Nydam-Moserne, ere ikke fundne her.

Til Jevnførelse med Træsværdet (S. 38) og Spydbladet af Træ (S. 48) kan det have sin Interesse her at gjøre opmærksom paa en Pilstage med Træod.

Slibestene

findes hyppigt. Ofte er det en rund Steen med to flade Sider, der er benyttet i sin naturlige Form, og som da paa de flade Sider viser Spor af at have været brugt til ovennævnte Øiemed. Hyppigere er det, som Fig. 12 paa Pl. 12, en tillugget Steen af aflang, mod begge Ender noget spids Form og forsynet med en Rille i Siderne, saa at den synes at have været baaren i et Baand. Sporene af Slibning paa de bredere Sider vise, at de have været brugte som Hvæssestene, og de ere saa smaae, at de kun kunne bruges til Piilspidser, Syle og lignende mindre Vaaben og Redskaber. I Fund fra den ældre Jernalder forekomme de meget almindeligt, baade i Mosefund og Jordfund, og i Norge er der fundet Exemplarer med Levninger af Jernbaand i Rillen. En lignende Hvæssesteen som den ved Fig. 12 fremstillede er funden i en Høi med tømret Gravkammer ved Gaarden Veien paa Ringerige i Norge, tilligemed en Deel Oldsager, som have stor Lighed med de i Thorsbjerg Mose fundne. Denne Hvæssesteen havde en Bronceomfatning om Rillen og udenom denne en Træomfatning med Haandfang**). Slibestene af langagtig fiirkantet Form forekomme sjelden; undertiden ere de gjennemborede i den ene Ende. Enestaaende i Fundet er en Hvæssesteen af langagtig fiirkantet Form og af en graa Leermasse***). Da den fandtes, var den ganske mør, men er senere bleven fastere.

*) Nogle af de almindeligere Former kunne eftersees i »Nordiske Oldsager» Nr. 341 og 342 fra Viemose ved Allesø paa Fyen og fra Hedeliskær ved Skjødstrup i Randers Amt.

***) Annaler for nord. Oldk. 1836—37. S. 142.

***) Jvfr. Friderico-Franciscum Pl. XXXIII. Nr. 7.

Det vides ikke, hvorledes de forskjellige Slags Vaaben have været fordeelte mellem Krigerne. En og samme Mand har vel neppe foruden et Skjold og et Sværd ført baade flere Kastespjyd med sig og desuden en Bue og Pile. De 8—10 Fod lange Kastespjyd lode sig kun vanskelig benytte af Fodfolk, og der findes blandt de bevarede Skjolde flere meget smaae, som bedst egne sig for Rytteri. Da det maa ansees for utvivlsomt, at den ældre Jernalders Folk tildeels har været et Rytterfolk, er det rimeligt, at navnlig Kastespjydene og de smaae Skjolde fortrinsviis have været benyttede af Hestfolket.

4. Palissader. (Pl. 16, Fig. 7).

Overalt i det undersøgte Omraade, hvor Sager vare nedlagte, traf man ogsaa paa større og mindre Træpæle paa mellem 1 og 5 Fods Længde og $\frac{1}{2}$ til 2 T's Tværmaal, enten skraat afhuggede eller tilspidsede i den ene Ende. Undertiden er Barken afskrælet og den spidse Ende brændt til Kul. De laae paa kryds og tværs mellem andre Sager, uden at nogen Orden var til at iagttage, ofte flere samlede, engang endog nogle og tyve paa et Rum af 10 □ Fods Overflade, og det bemærkedes ikke, at noget Toug eller nogen Snor var bunden til nogen af dem, saaledes at man kunde tænke sig dem brugte som Mærkepæle. Ganske enkelte ere vel forsynede med Indhak, hvilket muligen kunde tyde paa, at disse have været nedlagte som Mærkepæle ved Siden af Sagerne; men denne Bestemmelse har Hovedmængden ikke havt. De større blandt disse Pæle have formeentlig tjent som Skandsepæle eller Teltpæle. Det omtales hos flere af Oldtidens Forfattere, at den romerske Soldat paa Krigstog bar slige Pæle med sig.

Der fandtes ligeledes flere smaae, men temmelig massive Kroge af Træ, kun tilhuggede i den spidse Ende og lignende vore Teltpæle; men om de have været brugte som saadanne, er ikke godt at sige.

5. Ride- og Kjøretøi. (Pl. 13, 14, 15, 16).

Den Mængde Ridetøi, Fundet indeholder, og de Hesteskeletter, der ere fundne i Nydam Mose i Sundeved, vise, at det indvandrende Folk ikke blót har kjendt Hestens Brug, men har havt et vel udrustet Rytteri.

Det eneste, nogenlunde vel bevarede Hovedtøi, der er levnet fra Oldtiden, er det paa Tavle 13 afbildede (Fig. 1). Det har været anbragt saaledes, at Hestens Ører ere stukne gennem de to øverste trekantede Aabninger. Tværremmen af 21 $\frac{1}{2}$ T's Længde bagved disse er gaaet ned paa begge Sider af Halsen. To Remme af 15 T's Længde føre langs Hovedets Sider til de større Bronceringe, hvori Bronzebeslagene til det egentlige Mundbid sidde; den manglende Forbindelse mellem de to Beslag har formodentlig været af Jern og er nu aldeles fortæret. I disse store og massive Ringe ere ogsaa Tøilerne befæstede, som bestaae af 15 T. lange Kjæder, dannede af flade Bronceringe med massive Forbindelsesled, ligeledes af Bronze. Ved Enderne sidde Levninger af brede Læderremme, som have dannet det egentlige Haandfang. Paa de store Bidselringe findes endvidere Endestykkerne af en Rem, som har gaaet under Underkjæven.

De $1\frac{1}{3}$ T. brede og temmelig massive Læderremme, hvoraf dette Hovedtøi bestaaer, ere overalt, hvor de under Brugen have været synlige, besatte med Bronceknapper eller Nagler med brede sølvbelagte og prydede Hoveder. Det mærkeligste ved dette Hovedtøi er Remmen, som gaaer midt ned ad Hestens Hoved og ender med et Metalbeslag, hvoraf her kun et Brudstykke er bevaret, men hvis forskellige Former kunne eftersees paa Pl. 15 Fig. 26—31. Hele Remmens Længde er 27 T., og det fuldstændige Endebeslag maa have dækket Hestens Snude og været bestemt til at værne mod Slag og Hug. Fra de fremspringende smaae Midtstykker, som findes paa alle de her fundne Snudebeslag, har der rimeligviis været Remme over til Bidselringen. Nogle større og mindre Læderremme ere fundne sammen med dette Hovedtøi.

Ridetøiler. Foruden det Par, som findes paa det nylig beskrevne Hovedtøi, er der ni enkelte Tøiler, som paa mindre Forskjelligheder nær i Form og Størrelse ligne disse. Ved andre derimod er det sidste Led i Kjæden udvidet til et større, langagtigt firkantet Beslag med Slutstykker paa Bagsiden, hvori en Læderrem som det egentlige Haandfang har været befæstet. Det prægtigste af disse, afbildet Fig. 18 paa Pl. 14, har en guldbelagt Sølvplade med ophøiede Prydelser, bestaaende af smaae Kors og snoede og flettede Ornamentter. Paa den dertil hørende Tøile er hver enkelt Ring og hvert enkelt Mellemstykke prydet med indridsede Bølgelinier mellem Streger. Alle Tøilerne ere temmelig massive, og Længden har omtrent været den samme som deres, der høre til det fuldstændige Hovedtøi.

Af Jerntøiler er der kun bevaret enkelte Brudstykker af større Ringe og Mellemstykker; men disse vise ganske samme Størrelse og Form som de bevarede Broncetøiler.

Bidsler. Ved flere af Bidselringene hænge: et Endestykke af det egentlige Bid, Brudstykker af Broncetøiler og den Broncekrog, hvori Kjæveremmen har været befæstet.

Der er fremdeles fundet: tre Par Trendsstænger, mellem 6 og $7\frac{1}{2}$ T. lange. Det ene af disse er belagt med tynde Sølvplader (Fig. 14); det andet har indridsede Prydelser langs Kanterne (Fig. 13), og paa det tredje Par ere smaae fremspringende Bøiler anbragte som Pynt (Fig. 12). I Midtringen hænge to bevægelige Broncebeslag med Slutstykker bagpaa til smalle Remmes Befæstelse. De ere mellem $1\frac{1}{2}$ og $3\frac{3}{4}$ T. lange. Der er i Fundet flere lignende Beslag paa Bronceringe, formodentlig til samme Brug som disse.

Snudebeslag. En af de Oplysninger, som det fuldstændige Hovedtøi giver, er Brugen af de store og i Reglen prægtigt udstyrede Beslag, som ere afbildede Pl. 15, Fig. 26—31. Der er al Rimelighed for, at de have dækket Hestens Snude, og at der fra de smaae fremspringende Midtbeslag af halvrund eller firkantet Form har gaaet Remme hen til Bidselringen for at fastholde Beslaget i dets Stilling ligeover Hestens Snude. Flere af dem fandtes aldeles sammenbøiede; men andre havde en lille Bøining, der passer godt til Hestehovedets naturlige Form. De ere alle af Bronce, mellem $7\frac{3}{4}$ og $16\frac{1}{2}$ T. lange og mellem $1\frac{3}{4}$ og 3 T. brede og bestaae af to Dele, en kortere og en længere, forbundne ved Hængsler eller ved Kroge. Paa Bagsiden er der smaae Slutstykker, som vise, at disse Beslag have haft et temmelig massivt Underlag, som f. Ex. tykke Læderremme.

Det smukkeste udstyrede er Fig. 30, der bestaaer af et Bronzeunderlag, beklædt med tykke Sølvplader. Knapperne have flade, guldbelagte og prydede Hoveder, og det riflede Overstykke er meget smagfuldt forarbejdet. Paa det største og under Fig. 31 afbildede Bronzebeslag er der et Slags Prydelser, som oftere forekommer paa den ældre Jernalders Sager her i Norden, men hidtil, saavidt vides, er ubekjendt paa Oldsager udenfor Danmark, nemlig de Fuglehovedformede.

Der er fremdeles fundet en stor Mængde skaalformede, runde, toppede og pyramideformede Metalbeslag, 158 Stykker, af mellem 1 og $1\frac{3}{4}$ T.s Tværmaal, dels af Sølv, dels af Bronze, en Deel af Bronze med Sølvplader (Pl. 13, Fig. 2—11). Flere af disse Beslag ere eens forarbejdede og have øiensynlig hørt til et og samme Sæt. Hvorledes de have været anbragte paa Ridetøiets Remme, kan man forestille sig dels ved Hjælp af det fuldstændige Hovedtøi dels efter Afbildninger paa romerske Ligstene, hvor lignende Beslag ere anbragte paa Bringstykket og Remmen paa Bagkroppen*).

Der er en Eiendommelighed fælles for mange af disse Beslag: de paa den indvendige Side anbragte korsformede Slutstykker ere nemlig alle noget indadbøiede, som om de havde været bestemte til at anbringes paa et noget ophøiet Sted.

I endnu større Mængde — 209 Stkr. — fandtes et Slags Beslag af Bronze eller Sølv, mellem $1\frac{1}{4}$ og 4 T. lange, der ere spaltede i den ene, med Nitter forsynede Ende, og som saaledes skjønnes at have været anbragte som Endebeslag paa Læderremme. (Pl. 15, Fig. 33—48). De ere øiensynlig frithængende Prydelser og have hørt til mange forskellige eensartede Sæt, i Reglen paa 6 til 8 Stykker. Der kunde være Tvivl, om det er rigtigt at henhøre dem til Ridetøi. Paa en romersk Ligsteen i Mainzer-Samlingen sees en Kriger afbildet med et Livbelte, hvis ene Ende er udskaaen i flere tynde Remme med lignende Endebeslag, af hvilke een er stukken igjennem Metalspændet, medens de andre formeentlig have tjent som Reserve og hængt løst ned fra Beltet. Men paa den anden Side har man antaget i disse frithængende Prydelser at gjenfinde de phalerae, som oftere omtales som Hestesmykker. Da de ingensinde, skjøndt de ere almindelige foruden i flere andre danske Mosefund ogsaa i Meklenborg, ere fundne paa fuldstændigere Remme, der kunde give Oplysninger om deres Brug, kan denne ikke med Bestemthed angives. Paa norske Ride-tøier fra vor Tid findes lignende Prydelser som disse, men af Jern, hængende i de enkelte Led af en massiv Jerntøile.

Mellem den Mængde Gjenstande, der kunne henføres til Ridetøi, er der kun fundet een Spore. Den er af Bronze, 2 T. høi og kegleformet, men Spidsen mangler (Fig. 32 paa Pl. 15). Et fuldstændigt Exemplar, fundet ved Aabenraa i en Jordhøi, findes afbildet i »Nordiske Oldsager» Nr. 356; Brudstykker af lignende Sporer fandtes ogsaa i Nydam Moseeng i Sundeved, og de ere meget almindelige i Gravfund i Meklenborg. Sporen synes allerede tidlig at have faaet en anden Form her i Norden, nemlig som Nordiske

*) Lindenschmit: Die Alterthümer unserer Vorzeit, paa flere Steder.

Oldsager Nr. 486. En lignende Spore omtales i Bruzelius's Svenska Fornlemningar 2, 96 og henføres der til den ældre Jernalder.

Man har efter Indholdet af Gravfund fra den merovingiske Tid i det sydvestlige Tydskland og i Frankrig troet, at der i hiin Tid kun anvendtes een Spore befæstet paa den venstre Fod, da man nemlig efter omhyggelig Undersøgelse af mange Gravhøie har fundet dette bekræftet. Dette vil neppe gjælde for Norden, hvor der f. Ex. ved Aabenraa er fundet to Sporer i en Jordhøi.

Af tvivlsom Bestemmelse, men dog formodentlig henhørende til Hestetøi, ere:

a. Fire Bronzebeslag mellem $12\frac{1}{2}$ og $18\frac{1}{4}$ T. lange, af Typus som Fig. 22, Pl. 14, og bestaaende af en Midtring, i hvilken to massive bevægelige Broncestænger ere befæstede. Bag paa de bredere Endestykker findes Slutstykker eller Ringe med løse Beslag.

b. En Bronzebøile med et lille løsthængende Beslag, fremstillet ved Fig. 23, Pl. 14, af $3\frac{3}{4}$ T's Bredde og 6 T's Høide. Den har maaskee været anbragt ved Mundbiddet, og det løse Beslag har da tjent til Befæstelse af Springremmen.

Det vil af det Foregaaende sees, at der er anvendt megen Omhu paa Forarbeidelsen af Ridetøi, og at der oftere er anvendt ædle Metaller til dets Udsmykning. I andre danske Fund fra den ældre Jernalder forekommer undertiden Ridetøi, dog meget sjelden; man vil saaledes finde to Bidsler i Worsaaes Nordiske Oldsager Nr. 354 (fra Bidsinge Mark ved Stege paa Møen), Nr. 355 (fra Nørre-Broby paa Fyen) og Nr. 489 (fra Dallerup Sø ved Horsens) samt en Bronzebøile, Nr. 357 (ligeledes fra Nørre-Broby), som noget ligner den paa Pl. 14, Fig. 23 afbildede. Ogsaa de skaalformede Beslag, der ere omtalte S. 54, forekomme yderst sjelden*). Det er imidlertid ingen Tvivl underkastet, at det indvandrende Folk, som har efterladt sine Sager i mange Moser og Begravelsessteder, har været, idetmindste for en Deel, et Rytterfolk, har kjendt Hestens Brug og udstyret denne paa en meget fuldkommen Maade. Det tør ogsaa ansees for afgjort, at dette Folk, saalidt som Romerne i den tidligere Keisertid, har kjendt Stigbøiler og Sadler til almindelig Brug ved Ridning, ligesom det ogsaa synes at fremgaae af de hidtil gjorte Fund, at Hesteko saa lidt som hos Romerne vare bekjendte. Brugen af Stigbøiler og Sadel er neppe paaviselig før i den yngre Jernalder, fra hvilken flere Gravfund med saadanne Gjenstande ere bekjendte, navnlig fra en Høi ved Vilds By i Viborg Amt og fra »Thorshøi» ved store Ramsing i samme Amt**).

Meget af det her om Oldtidens Hestehold Fremsatte bestyrkes ogsaa ved vore Kildeskrifter, af hvilke den ældre Edda jevnlig omtaler Heste, og hvor Navnene paa Gudernes Heste anføres***). Hesten holdtes, som det synes efter Sagaerne, for et af Frey yndet Dyr; ved hans Tempel i Throndhjem siges der at have været Heste, som han

*) I Gravfund fra det vestlige Europa forekommer Hestetøi fra denne Periode ligeledes overmaade sjelden; see Lindenschmit: Die vaterländischen Altherthümer etc. Mainz 1860.

***) Cfr. Nord. Oldsager, S. 116.

***) Grimners Maal 3, 30 i F. Magnusens Oversættelse. Kbhvn. 1821.

eiede*). Og at Hestens Brug ogsaa i Kampen har været almindelig blandt nordiske Folkefærd sees — rigtignok for en noget senere Tids Vedkommende — af mange Beretninger om Goternes Kampe paa det østromerske Riges Grændser ligesom ogsaa senere i Italien. I Krigen mod Vandilerne gjør saaledes Justinian den Første et stort Opkøb af Heste hos Goterne; det samme Folks Hesteharnisker omtales — dog uden nærmere Oplysninger**). Til Forsamlingssted vælge de en By, som ligger omgiven af store Sletter, der afgive Græsning for Hestene***). Disse Vidnesbyrd i Forbindelse med de i Nydam Moseeng mellem Oldsagerne fundne Hesteskeletter og de andetsteds fundne Bidsler og Beslag til Ridetøj godtgjøre, at den ældre Jernalders Folkefærd har kjendt Hesten og anvendt den ogsaa til Ridning. Og da den efter alle foreliggende Kjendsgjerninger synes at have været ubekjendt i Broncealderen, maa det antages, at det er Jernalderens Folk, som har bragt dette vort vigtigste og nyttigste Huusdyr med sig.

Blandt de faa Gjenstande, som kunne henføres til Vogntøj og Kjøretøj hører en Kjøretømme (Pl. 16, Fig. 1), 122 T. lang og bestaaende af tre Læderremme paa $\frac{5}{8}$ T's Bredde og omtrent 40 T's Længde, som ere forbundne med hinanden ved smaae Bronceringe. Ved de store Bidselringe, som ere af Bronze og $3\frac{1}{3}$ T. i Tværmaal, hænger et større Stykke af en smallere Læderrem, hvis Bestemmelse ikke vides. Inden i denne Tøile laa den sammesteds afbildede Samling af smalle Læderremme med smaae Broncespænder og et eiendommeligt Slags Knuder. Den har udentvivel hørt til Kjøretøilen; men det vides ikke, hvor den har været anbragt; maaskee over Hestens Ryg.

Af Vogntøj er bevaret: et større Brudstykke af et massivt Egetræes Hjul (Pl. 16, Fig. 2) 2 T. bredt og af rigelig 3 T's Høide. Det fuldstændige Hjuls Tværmaal skjønnes at have været omtrent 35 T. Det har været sammensat af flere mindre Stykker, som ere gjennemborede og holdes sammen ved indstukne Trætønde. Det synes ikke at have været forsynet med Beslag paa Omkredsen; men i Stedet for dette springe Egernes Endestykker, i en Afstand af 10 T. fra hinanden, lidt frem for Yderkanten og skaane saaledes selve Hjulet for Slid. Et langagtigt Stykke Træ med en rund Knop i den ene Ende og en Indskæring ligner aldeles vore Hamler og har formodentlig havt en lignende Bestemmelse (Pl. 16, Fig. 3). Der fandtes ligeledes en Deel massive Stykker forarbejdet Træ og nogle, 50 T. lange, tilhuggede Træstænger, som muligen have hørt til Bunden eller Sidestykkerne af en Vogn og til Vognstænger; men da der Intet er fuldstændigt bevaret, kan det ikke afgjøres med nogen Sikkerhed, om denne har været deres Bestemmelse.

Levninger af Vogndele ere saavidt bekjendt ikke hidtil opdagede i vore Moser eller i Jorden†) og høre ogsaa for det øvrige Europas Vedkommende til de sjældnest

*) Keyser: Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen. S. 67.

**) Procops gotiske Krig. 1, 3 og 16.

***) Sammesteds. 1, 11.

†) En Bemærkning i Beskrivelsen af Flemløse Fundet i Antiquariske Annaler 4, 2. S. 563—67 om, at der i Mosen et Aar i Forveien skulde være fundet en heel Vogn, som dog strax, da den blev udsat for Luftens Virkning, faldt i Stykker, vinder forøget Interesse ved de nu fundne Brudstykker. Ligeledes i Nydam Engmose skal der i tidligere Tider være fundet en heel Vogn.

forekommende Gjenstande. Jernbeslag til Hjul ere bekjendte fra enkelte Fund i Sveits og i Tydskland; men om selve Vognens Udseende paa den Tid, her omhandles, vides kun, hvad der kan skjønnes af de bevarede Afbildninger. De vigtigste af disse findes paa den til Ære for Keiser Marcus Aurelius opreiste Søile, hvor barbariske Vogne ere afbildede med fire Hjul og af omtrent samme Indretning som vore simplere Landvogne. Den Brug, man har gjort af dem, har jo væsentlig været den samme som den, vi gjøre deraf; men Vognene spillede dengang ogsaa en vigtig Rolle i Krigen. Alle Barbarer, siger en østromersk Forfatter fra Slutningen af det fjerde Aarhundrede efter C. F.^{*)}, omgive deres Leir med en tæt Kreds af Vogne for at kunne sove roligt og sikkert mod fjendtlige Overfald om Natten bag disse. En senere Forfatter^{**)} fortæller om nogle romerske Hjælpetropper, at disse, da de rykkede fremad med deres Vogne, havde i Sinde, hvis de skulde træffe paa en fjendtlig Skare, at danne en Kreds og et Bolværk af Vognene og derfra væge sig mod de Angribende. Samme Forfatter fortæller et andet Sted^{***)}, at der ved Fæstningen Osimo var et Stykke Jord med stærk Græsvæxt, som hver Dag gav de beleirende Romere og de beleirede Goter Anledning til Kampe. Thi naar Romerne saae Goterne afmeie Græsset, ilede de i hurtigt Løb opad Høien og tillode dem paa ingen Maade at bringe Græsset bort. De ved Fjendens Tapperhed beseirede Barbarer udkastede da følgende Plan: De toge Hjulene med Axerne i af deres Vogne og holdt dem i Beredskab, naar de begyndte at skære Græs. Men da de saae, at Romerne vare stegne op til midt paa Høiens Skraaning, satte de Hjulene i Bevægelse, for at de fra oven af skulde rulle ned paa dem; Tilfældet føiede det imidlertid saa, at Hjulene løb ned paa Sletten uden at berøre Nogen.

Vognborge omtales oftere hos de gamle Skribenter. En saadan dannede cimbriske Kvinder sig i Slaget ved Radium ved Verona og kæmpede derfra bevæbnede med Landser og jernbeslaede Stokke^{†)}. Ogsaa i den ældre Edda omtales oftere Vogne; den agende Thor er Vognenes Herre.

Der ere enkelte blandt de fundne Gjenstande af Træ, som med Sikkerhed kunne henføres til

6. Jordbrugsredskaber, (Pl. 16),

navnlig da Harver og River. Den fuldstændigste af disse er nu 81 T. lang, uden at Skaftet dog er fuldstændigt (Pl. 16, Fig. 4). Dette er raat tilhugget og firkantet, ender i en lang Spids og er 7 T. i Omkreds. Tværstykket er 26 T. langt og Tænderne 9 T. lange. Der blev fundet fire Harver, som ligne denne; de ere alle omhyggeligere forarbejdede, men mindre fuldstændige. To af dem have Gjennemboringer paa langs og paa tværs oppe paa Skaftet under Tværstangen; derigjennem har der formodentlig været stukket Touge

^{*)} Vegetius 3, 10.

^{**)} Procops gotiske Krig 2, 5.

^{***)} Den gotiske Krig, 2, 23.

^{†)} Florus' romerske Historie, 3, 3.

til at trække den med; thi den er saa svær, at een Mand ikke har kunnet haandtere den alene.

Nærmest herhen høre vel endvidere: 6 Trækøller, der synes at have havt korte Skafter; selve Bladet er forarbejdet af en haard Træmasse og henved 6 T. langt; (Pl. 16, Fig. 5, 9 og 10) — og en Deel undertiden ret omhyggeligt forarbejdede Trækiler af en Længde mellem $4\frac{3}{4}$ og $14\frac{1}{2}$ T. (Pl. 16, Fig. 6); da flere af disse ere forsynede med et Indsnit foroven, er det rimeligt nok, at de have været Tøirepæle.

7. Gjenstande til huusligt Brug. (Pl. 16 og 17).

Huuskar. (Pl. 17).

Næsten overalt i det undersøgte Omraade traf man paa større og mindre Kar, Skaale og Køpper af brændt Leer eller af Træ. Leerkarrene stode i Reglen dybest i Oldsagslaget; ofte var et mindre stukket inden i et større, undertiden var der en Haandsteen inden i de større Kar, og et Par Gange fandtes Levninger af Bastreb endnu i Hankene. Det skjønnes deraf, at Karrene ere blevne nedlagte eller nedsænkede først i Mosen, og det er allerede omtalt, at to af dem indeholdt Stykker af sammenrullede Ringbrynjer. Tiden har ogsaa øvet sin Virkning paa dem, og mange vare ved Optagelsen i en noget opløst Tilstand; de større dertil ofte itu ved Moselagenes Tryk; dog er der optaget i Alt 120 Stykker, som deels ere fuldstændigt bevarede, deels i en saadan Tilstand, at Karrets Form deraf med Bestemthed kan sees. Leerkarrene vise en stor Mangfoldighed i Former og Størrelse, fra store Kogekar paa henved 15 T's Høide til smaae Køpper og Drikkebægere paa neppe 3 T's Høide. De almindeligere forekommende Former sees af Fig. 7—24 paa Pl. 17. Hyppigst ere Formerne 21, 22 og 23. Herhen hører en Deel Huuskar af Middelstørrelse, det vil sige mellem 3 og $5\frac{1}{2}$ T. høie, mellem 4 og 7 T. paa det bredeste Sted over Bugen og af mellem $2\frac{1}{4}$ — $3\frac{3}{4}$ T's Tværmaal i Bunden. De fleste have kun een Hank; nogle, navnlig af de mindre, ere uden Hanke. Af omtrent samme Form er en Mængde meget store Kogekar af en tyk, grov Leermasse, der er stærkt mættet med Gruus, det største af 15 T's Høide og med en stor Munding. Bundene paa flere have Spor af at have været udsatte for en stærk Ild.

Den ved Fig. 10 betegnede Form forekommer ogsaa almindeligt. Lidt under den temmelig store Aabning af en $6\frac{1}{2}$ T's Tværmaal udvider Bugen sig noget, saa at den paa den Bredeste er 7 T. i Gjennemsnit, og trækker sig derpaa stærkt ind, hvorved den nederste Deel faaer Form af en Kegle med afskaaren Spids. Bundens Tværmaal er $3\frac{1}{4}$ T. Paa hver Side er der en fremstaaende massiv Prydelse som et Slags Hank (Fig. 10 a). Blandt de bevarede Kar af denne Form udmærker sig et større Brudstykke med et Ornament, det saakaldte Thors Hammerstegn, indridset paa Bundens Yderside og mange uregelmæssigt anbragte Prydelser paa den bredeste, fremspringende Deel af Bugen (Fig. 11, 11 a). Leermassen i dette Slags Kar er i Reglen meget fiin, men dog blandet med knust Steensmuld. De henhøre til de omhyggeligst forarbejdede og fra Formens Side

smukkeste Kar, der ere levnedede fra vor Oldtid, og ere hyppig overtrukne med en fin, sort Glasur. Noget sjeldnere ere Kar af Formen 7, hvis nederste Deel næsten danner en Halvkugle. Middelhøide 6 T.; det største Tværmaal 7 T.

En Form, der er meget forskjellig fra de nysnævnte, er den ved Fig. 13 fremstillede. Sidevæggene ere nemlig paa denne næsten lige, medens de andre Kars Sider ere stærkt bøiede, og Forskjellen mellem Bundens og Aabningens Tværmaal er ikke betydelig. Det største blandt dette Slags Kar har følgende Dimensioner: Høide 5 T., Munden 4 T., Bunden 3 T. i Tværmaal.

Af enestaaende og eiendommelig Form er det ved Fig. 18 fremstillede lille Kar med en paafaldende lille Aabning. Det er $3\frac{1}{4}$ T. høit.

Der er fremdeles fundet en Deel flade Skaale, nærmest som vore Tallerkener og Underkopper; de ere mellem $1\frac{1}{2}$ og $1\frac{3}{4}$ T. høie og mellem 5 og 7 T. i Tværmaal (Pl. 17, Fig. 8).

Man kan formode, at en Deel smaae Leerkar af en Høide paa 3, $2\frac{1}{2}$ og $1\frac{1}{2}$ T., og af et tilsvarende Tværmaal paa $3\frac{1}{4}$, 2 og $1\frac{1}{2}$ T., have tjent til Drikkebægere og Kopper. Et af disse er, som det vil sees af Afbildningen Fig. 14 paa Pl. 17, prydet med parallelle Rækker af flygtigt og uregelmæssigt indprikkede Punkter.

Alle disse Kar ere af Leer og brændte med meer eller mindre Omhu. Størst Flid har man gjort sig med de Kar, som trække sig stærkt ind i Bugen mod Fodstykket, og disse ere ogsaa de eneste, hvor Dreierskiven skjønnes at have været anvendt, medens de andre Kar ere dannede paa fri Haand og derpaa brændte. Glasserede Leerkar ere forholdsviis sjeldne — omtrent 15 Stykker. Derimod er der een Eiendommelighed fælles for næsten alle Karrene, den nemlig, at der paa den grovere, med Steensmuld blandede Lermasse, som udgjør Kjernen, er lagt saavel indvendigt som udvendigt en finere, rensset Lermasse. Dog er dette ikke Tilfældet med de større Kogekar, hvis Masse er eensformet.

Ved Hankene er der at bemærke, at disse undertiden ere meget massive og Aabningen saa lille, at en tynd Snor netop kan trækkes derigjennem. Karrene med dette Slags Hanke synes at have været bestemte til at ophænges i Snore over Ilden.

Prydelser ere i det Hele taget sparsomt anvendte og ere alle indridsede eller indtrykkede, medens Leret endnu var vaadt og paa fri Haand. De bestaae af vandrette parallelle Linier om Bugen eller nede ved Karrets Fod (som paa Fig. 11) eller af punkterede Linier. Undertiden finder man Trekanter, udfyldte med parallelle Linier (Fig. 17) eller afvexlende lodrette og vandrette Linier (Fig. 15), eller en Prydelse dannet af Linier, som i Straaleform udgaae fra Hanken (Fig. 16), eller endelig Fordybninger, indtrykkede med Fingeren.

De dreiede Trækar (Fig. 1—5) vise i Reglen smukke og fine Former; Hankene ere enten massive eller bøileformede, og de fleste af disse Kar ere forsynede med ophøiede og fordybde Stregeprydelse paa Bugen og ved Randen. Tværmaalene ere mellem 5 og 7 T. med tilsvarende Høider af $3\frac{1}{4}$ til $3\frac{3}{4}$ T. og Tværmaal i Bunden af 2 til 3 T. Et af

dem (Fig. 2) er temmelig raat forarbeidet og har tydelige Spor af et skærende Redskab. Fig. 1 er et Forarbeide til en lille Træskaal; de uregelmæssige Flader ere fremkomne ved et skærende Redskabs Anvendelse. Trækar fandtes temmelig hyppig i Mosen hensatte mellem andre Oldsager; kun eengang fandtes et Trækar nedstukket i et stort Leerkar, og et andet var omgivet af et flettet Bastnet med flere Haandtag. Levninger af Jernbeslag fandtes paa et af Karrenes Rand.

Mærkelig er endvidere en lille, omhyggeligt skaaren Trææske af en eien- dommelig Form og med ophøiede Striber som Prydelser (Fig. 6).

Huuskar af Leer og Træ ere aldeles ubekjendte fra tidligere Fund; derimod forekomme Gravkar ikke sjelden baade fra Broncealderen og den ældre Jernalder, og selv Kar eller Skaale af Træ ere enkelte Gange fundne i udhulede Egetræskister med ubrændte Liig fra Broncealderen. Romerske og enkelte nordiske Kar af kostbarere Stoffer som Sølv, Bronze og Glas, og forskjellige Former som Vaser, Drikkehorn, Bægere, Spande, Kasseroller og Sier findes ikke sjelden i naturlige Gruusbanker og Sandbakker, navnlig paa Sjælland og Fyen, og flere af disse ere forsynede med latinske Fabrikstempler.

Til huusligt Brug maa fremdeles regnes, foruden Øxer, der allerede nærmere ere omtalte S. 49: Knive og Skeer. (Pl. 16, Fig. 11 og 15—17). Af de første ere kun Skafterne levnedede fra denne Mose; derimod haves flere fuldstændige Exemplarer fra Nydam Mosefund, paa hvilke dog Knivskaftets Form er noget forskjellig fra de her fundne. Fig. 16 forekommer hyppigst; de ere mellem $3\frac{1}{4}$ og $4\frac{1}{2}$ T. lange og omtrent 1 T. brede.

To Brudstykker af Træskeer af Form som Fig. 11 ere bevarede. Skeebladet er lille og af aflang, rund Form; det længste Tværmaal udgjør $2\frac{1}{2}$ T.

Der er fundet 12 Stykker Svovlkies af forskjellige Former, dels flade og dels runde af 1—3 T's Tværmaal. De have formodentlig været anvendte til at slaae Ild af; een af Formerne sees af Fig. 13 paa Pl. 16. Fyrstaal kjendes ikke fra noget Jernaldersfund.

En Mængde Touge og Snore, flettede eller snoede af Bast, bleve hyppig fundne i større Klumper og undertiden sammenbundne i Knuder; etsteds fandtes Tougværk bundet i et Net med mange smaae Træpinde i, men af ubekjendt Bestemmelse.

Bastfletninger vare ligeledes almindelige. Een er allerede omtalt S. 34, som en formeentlig indre Beklædning til en Skjoldbule af tyndt Metal. En anden fandtes uden om et større Trækar, og denne er forsynet med en Deel Haandfang. Endvidere er der fundet en Deel Brudstykker af Kurve, flettede af Bast over tynde Vidiekviste. Pl. 16, Fig. 12 viser Mønstrer.

Det er muligt, at en Deel af de under Fig. 23—34 paa Plade 18 fremstillede Gjenstande af Træ have henhørt til en Væv; men da deres Bestemmelse ikke nærmere kjendes, henvises her blot til Afbildningerne og de nærmere Oplysninger om Størrelse og Udseende, som Forklaringen over Pladerne kan give.

Der er endvidere bevaret et lille, meget massivt og raat forarbeidet Leerkar af

løs og daarlig Brænding, som muligen har været en Smeltedigel, og en lille Støbe-knold af Bly eller Tin.

Nogle buede Træstykker, hvis Form sees af Pl. 14, Fig. 16, ligne ganske de Pinde, hvormed et slagtet Kreatur udspændes og ophænges. De ere alle af omtrent eens Længde, 18 Tr.

Endvidere fandtes flere naturlige Krogkjæppe som vore saakaldte »Naturstokke» og af samme Længde.

8. Dyreknogler.

Det er vigtigt at lægge Mærke til, at der aldrig i nogen af de systematisk undersøgte antikvariske Moser er fundet Menneskeskeletter, da det derved bliver klart, at de fundne Gjenstande ikke kunne hidrøre fra et Slag, som skulde være leveret paa selve Findestederne. I Thorsbjerg Mose er der fundet et Par Knogler af unge Heste, et Brudstykke af en Klov og et Kohorn; men da disse ikke ere fundne ved de systematiske Gravninger, som ere foretagne, men ved tilfældigt Arbejde i Mosen, er det ikke afgjort, at de have ligget i samme Dybde som Oldsagslaget. I Nydam Mose derimod fandtes flere Dele af Hesteskeletter, blandt andet af et Hoved, i hvis Mund der endnu sad et Stykke af Jernbidslet.

9. Betalingsmidler. (Pl 16, Fig. 20—25).

Det er af Møntfundene bekjendt, at den ældste nordiske Mønt er præget under Kong Svend Tveskjæg. Hvad Handel der er drevet før det 10de Aarhundrede har da udelukkende været Byttehandel, og saalænge Mønter endnu vare sjeldne og kun tilstede i et ringe Antal, har Byttehandel været almindelig gængs endog langt ind i Middelalderen til Svend Estridsens Tid. Der er oftere saavel fra Bronzealderen, som fra den derpaa følgende ældre og yngre Jernalder, fundet Barrer og ituhuggede Smykker og Ringe af Bronze, Guld og Sølv, og disse have, som lignende endnu bruges i Sennaar og Omegn, formeentlig tjent som Betalingsmidler, idet man efter Øieblikkets Tarv afhuggede større og mindre Stykker. Som saadanne Betalingsmidler og Pengeringe maa de i Thorsbjerg Mose fundne 19 Guldstænger og 5 Guldringe betragtes. Stængerne, hvis Former og Prydelser sees af Fig. 20—24, ere mellem $3\frac{1}{2}$ og $1\frac{3}{4}$ T. lange og have vistnok alle oprindelig udgjort Dele af Halsringe og Armringer; nu ere de forvredne og forhuggede, saaledes at kun to af de fundne Brudstykker danne et Hele, Armbaandet Fig. 20. Paa nogle er der Mærker af flere Øxehug ved Siden af hverandre, som om man, efter at det første og andet Hug vare slaede, var bleven enig om et mindre eller større Stykke. Mærkelig ved Formen er det ottekantede Ringstykke Fig. 22, der bliver bredere i den ene Ende. Prydelserne ere indslaaede med Stempler og stemme overeens med dem, som hyppig forekomme i dette Fund.

Man mindes ved disse Guldstykker om de mange Steder i Sagaer og Heltedigte, hvor berømte og gavmilde Høvdinger omtales som Ringbrydere. I Rigsmaal hedder det om Jarlen: »Ringe han brød, Bauge sønderhug.»

Guldringene, der vel aldrig have tjent som Smykker, men fra først af ere bestemte til Betalingsmidler, fandtes stukne inden i hverandre, 3 og 2 samlede; de danne halvanden Omgang i Spiral med tyndere og afrundede Ender. (Fig. 25).

Det er her Stedet at omtale Probeerstone, der ere af aflang, fiirkantet eller oval Form, mellem $2\frac{1}{2}$ og $3\frac{1}{2}$ T. lange og af en fin sort Masse. De to af dem ere gjennemborede. (Pl. 16, Fig. 18 og 19).

10. Romerske Mønter.

Af særdeles Betydning i dette Fund ere de romerske Sølvmønter, fordi de yderligere bestyrke, at der har fundet en middelbar eller umiddelbar Berøring Sted med Romerne, og navnlig fordi der ved dem tilnærmelsesviis vindes en Bestemmelse af Fundets Alder*). Der er i Alt fundet 37 romerske Sølvmønter af omtrent eens Størrelse — (see Titelvignetten, hvor den ældste og yngste af de her fundne ere afbildede, nemlig en Mønt af Nero og en af Severus) — og gangbar Mønt, præget mellem Aarene 60—194 efter C. F. af Keiserne Nero (1), Vitellius (1), Vespasian (4), Domitian (1), Trajan (7, deraf een subærat), Hadrian (6, deraf een subærat), Aelius (1), Antoninus Pius (6, deraf een subærat), Faustina den Ældre (1), Marcus Aurelius (3), Faustina den Yngre (2), Commodus (3) og Septimius Severus (1). Denne sidste er præget Aar 194 af vor Tidsregning. Nogle af disse Mønter ere samtidige falske Mønter, hvis Kjerner ere Kobber eller Bronze, der have været overtrukne med tynde Sølvplader (subærate). De fleste ere stærkt slidte og have altsaa været i Omløb længere Tid, inden de nedlagdes; flere have været i en stærk Ild, og Præget er derved blevet meget utydeligt**).

Foruden at Fundet i Nydam Engmose indeholder 31 romerske Keisermønter af Sølv, af hvilke den yngste er fra Aaret 217, Keiser Macrinus, er der for nylig i Viemosen ved Allesø fundet en Sølvmønt af Faustina den Ældre. Romerske Keisermønter fra de to første christelige Aarhundreder ere desuden oftere fundne i Danmark, deels uden Forbindelse med Oldsager, deels ved Skeletter i Forbindelse med romerske og andre Oldsager***).

II. Gjenstande af ubekjendt Bestemmelse. (Pl. 18).

Der er tidligere gjort opmærksom paa, at Meget findes ufuldstændigt i Mosen, og i Begyndelsen var det derfor vanskeligt at bestemme de enkelte Brudstykker, som fremkom. Man saae vel, at endeel af Metalsagerne vare Beslagstykker, men hvortil? Og det forholdt sig ikke bedre med en stor Mængde Træsager, hvis Brug og Bestemmelse man ikke vidste Noget om. I de tre Aar, der nu ere forløbne, siden Arbeidet begyndtes,

*) See nærmere herom S. 73.

**) Bestemmelsen af Mønterne, hvis Præg undertiden er næsten udslettet, skyldes Møntkjenderen, Conferentsraad C. J. Thomsen i København.

***) Jvfr. i Annaler 1860: V. Boyes Bidrag til Kundskab om den ældre Jernalder, S. 34—36, hvor flere Møntfund ere anførte.

har imidlertid Meget klaret sig paa en sikker Maade derved, at fuldstændigere Gjenstande efterhaanden fandtes, og det blev da muligt at henføre det Meste af det Fundne under en af de Hovedafdelinger, som her ere omtalte.

Der er imidlertid endnu bestandig altfor mange Gjenstande af ubestemt Brug tilbage, og da en Beskrivelse af disse er vanskelig og neppe heller vilde give noget klart Billede, ere de tilsyneladende vigtigere blandt dem fremstillede paa Pl. 18.

Blandt disse maa Opmærksomheden henledes paa nogle smaae spandformede Hængepyrdelser af Sølv og Bronze, Fig. 3, hvortil Magestykker ere fundne i Nydam Mose og i Meklenborg.

Til disse Afbildninger og den oplysende Forklaring over Pladerne maa Læseren henvises.

IV.

En kort Oversigt over danske Fund fra den ældre Jernalders Tid.

a. Mosefund

fra samme Kulturperiode som det nys beskrevne Fund ere ikke sjeldne i Danmark. Tildeels lignende Oldsager ere fundne i henved 20 af Landets Moser, i Jylland, paa Fyen og paa Bornholm, og, hvor man har nøiere Efterretninger, under tildeels lignende Omstændigheder.

I flere af disse Moser er der gjort mindre Fund, bestaaende af Broncekar, Perler, Fibulaer og andre Smykker, men aldrig Vaaben. Da der heller aldrig er fundet Menneskeliig ved Sagerne, maa disse antages, ligesom det er Tilfældet med nogle af de betydeligere Fund, at være nedlagte og gjemte paa Findestederne eller muligen tabte*).

De Moser, i hvilke der er gjort betydeligere Fund, som utvivlsomt tilhøre samme større Kulturperiode som Thorsbjerg Fundet, ligge langs Jyllands Østkyst, fra Slien til Sæby Aa, og paa Fyen ved Odense og Assens. Klædningsstykker, Smykker, Vaaben, Redskaber til Vaabens Forarbeidelse, Ridetøi og Kar til huusligt Brug danne deres væsentlige Indhold. Men det er ikke blot med Hensyn til Indholdet, at Fundene ligne hverandre; ogsaa Mosernes Beliggenhed viser stor Overensstemmelse. Man har nemlig valgt saadanne Moser, fra hvilke der havdes en let og nær Forbindelse med Havet; de ligge temmelig nær enten ved selve Kysten eller dog ved Vandløb, som føre

*) Et paaklædt Liig med en Broncefibula og nogle Glas- og Mosaikperler, er fundet i en Mose tæt ved Corselitze paa Falster. Om Fundet tilhører denne Tid, vides ikke, da nærmere Underretning savnes. Antikv. Tidsskr. 1843, 8. 21.

til Havet, og det kunde saaledes næsten see ud, som om disse Gjemmesteder vare blevne benyttede af et søfarende Folk. De ere følgende:

A. Sønderjylland^{*)}.

1. Thorsbjerg Mose ved Sønder-Brarup i Sliens Herred, Gottorp Amt; den er den sydligste af de antikvariske Moser, ligger tre Fjerdingsvei i lige Linie fra Slien og en 600 Alen fra Fysing Aa, som falder ud i Slien.

2. Nydam Engmose ved Øster-Sottrup i Sundeved, en 2000 Alen fra Alsund, med hvilket den formodentlig i Oldtiden har staaet i Forbindelse. Den Dal, hvori den ligger, gaaer nemlig gennem en sumpet Lavning »Damhale» og gennem »Mølle-dammen» lige ned til Sundet og skilles kun fra dette ved Dæmninger, der ere opførte i en temmelig ny Tid. Ved Gravninger, foretagne paa Samlingens Vegne i 1859 og 1862, i et Stykke paa omtrent 500 Kvadratalen af Stænderdeputeret og Sognefoged Jørgen Hanssens Lod, gjordes betydelige Fund af prægtige Jernvaaben, blandt hvilke mange ere damascerede: 44 Jernsværd, de fleste fundne sammenbøiede og stærkt forhuggede i Eggene; foruden det S. 38 afbildede Sværd med Sølvhaandtag, findes der iblandt dem et med et Stempel, i hvilket Navnet RICVS staaer med latinske, ophøiede Bogstaver, samt flere med forskjellige Fabrikmærker; flere smukt udarbejdede Træskeder og mange Metalbeslag til disse; Spænder af Jern og Bronze; over halvfjerde hundrede Jernspidser til Kastespyd, blandt hvilke flere ere forbøiede; mange med Træstager og af de forskjelligste Former; mange Jernsyle med Skafter af Træ og Been; Jernøxer af en eien-dommelig Form med en Spids paa Undersiden og med Træskafter; en stor Mængde Jernknive; 6 Langbuer af Træ og en stor Mængde Pile med Spidser af Jern og Been; en Deel Hvæssestene; flere Skjoldbræder og Restaurationsbeslag (som Tavle 8, Nr. 28—31); 50 Skjoldbuler af Jern, næsten alle forsynede med en Rand, dannet af en løs, sammenbøiet Broncestrimmel; derimod fandtes der kun 2 Buler af meget tyndt Bronze (nærmest som Tavle 8, Nr. 13); desuden flere fuldstændige Bidsler eller Miler, det ene i Munden paa et Hesteskelet; derimod er der ikke fundet Tøiler; flere frithængende Prydelser af Jern og Bronze til Hestetøi (til Ringtøiler af et lignende Slags som Pl. 14, Nr. 18); en stor Aare af Træ paa 121½ T's Længde; Beenkanne, Ravperler og enkelte Smykker; en lille Dobbelttæske af Sølv^{**)} og en Trætæske; en stor Mængde Tougværk og Bastfletninger; tilskaarne og spidsede Kjæppe og Pæle; et tilskaaret Dyrehorn (af et Daadyr?); flere Skeletter af Heste og af et Tyrehoved, samt 31 romerske Sølvmonter, prægede af Keiserne mellem Hadrian og Macrinus; den yngste af Monterne er fra Aar 217 efter C. F. Jernvaabnene ere vel bevarede og vise en høi Grad af Færdighed i Smedekonsten og en udviklet Formsands.

^{*)} De tre Fund fra denne Provinds bevares i Samlingen i Flensborg.

^{**)} Afbildet i »Illustreret Tidende», 1861, Nr. 109.

3. En Mose ved Sønderballe, Hvidsted Sogn, Gram Herred i Haderslev Amt; den ligger neppe $\frac{1}{4}$ Miil fra Gjennerbugten og Østersøen. Der fandtes flere smaa Leerkar, som i Form og Prydelser ganske stemme med de i Thorsbjerg Mose fundne. Mosen er ikke nærmere undersøgt.

B. Nørrejylland*).

4. Dammen ved Vingsted Mølle, Bredsten Sogn, Tørrild Herred i Veile Amt; den ligger tæt ved Veile Aa og $1\frac{1}{4}$ Miil fra Veile Fjord. Fundet indeholder en Deel Spydspidser, Piilspidser og en Øxe aldeles af samme Form som flere af de i Nydam Engmose fundne; stærkt forhuggede og gjennemborede Skjoldbuler af Bronze (een med løs Broncerand); Skjoldhaandtag af Jern og Bronze; en Deel Ridetøisbeslag, blandt hvilke flere belagte med tynde Sølvplader; to Brudstykker af Guld, som synes at have hørt til en Armring, og Brudstykker af et usædvanlig bredt Bronzebelte. Blandt de i det københavnske Museum bevarede Fund staaer dette nærmest ved Thorsbjerg Fundet, paa Grund af stor Lighed i Udsmykning af Sølv- og Bronze-gjenstande. Flere af Gjenstandene have været udsatte for en stærk Ild, en Omstændighed, som ogsaa er iagttaget ved Thorsbjerg Fundet (see S. 16).

5. Dallerup Sø i Thyrssted Sogn, Hatting Herred, Veile Amt**); den har ved en lille Aa Afløb til Horsens Fjord, der ligger noget over $\frac{1}{2}$ Miil derfra. Ved Søens Bred fandt en Fisker en Deel tveeggede Sværdklinger af Jern, de fleste damascerede; flere lange Spydspidser; Piilspidser af Jern; to Bronzebeslag til et Sværdhefte; et Jernbidsel (Nord. Oldsager Nr. 489) og flere andre Oldsager.

6. Hedeliskær ved Skjødstrup i Øster Lisbjerg Herred, Randers Amt***); det ligger neppe $\frac{1}{4}$ Miil fra Kalø Vig i en dyb Dal og omgivet af høie Bakker; dets Beliggenhed synes saaledes ganske at stemme med Thorsbjerg Moses. Der fandtes en Deel Jernvaaben: flere damascerede Sværd med mange Hakker i Eggene; lange Spydspidser af Jern, af hvilke flere vare bøiede; ikke mindre end 32 Piilspidser†); en Øxe; flere Skjoldbuler og Bronze Randbeslag til Skjolde samt en Guldfingerring.

7. Trinnemose ved Fuglsang, Thorslev Sogn, Dronninglund Herred i Hjørring Amt††); gennem Sognet flyder Sæby Aa, og Byen Thorslev ligger i lige Linie omtrent $1\frac{3}{4}$ Miil fra Havet. Der fandtes en stor Mængde Beslag til Ridetøi, deriblandt eet af samme Slags som de Pl. 15, Nr. 26—31, afbildede; flere af de andre Beslag ere sølvpletterede; en Broncetøile samt Spænder og langagtige Beslag til Sværdsleder.

*) Fundene 4—11 bevares i Museet for nordiske Oldsager i København.

***) Antikvarisk Tidsskrift 1849—51, S. 43.

***) Aarsberetning for 1842, S. 19, og Antikvarisk Tidsskrift 1849—51, S. 44.

†) Worsaaes »Nordiske Oldsager», Nr. 342.

††) Aarsberetning for 1842, S. 17.

C. Fyen.

8. Viemose mellem Allesø og Næsbyhoved Broby i Lunde Herred, Odense Amt. Den ligger $\frac{1}{3}$ Miil fra Stavis Aa, neppe 3 Fjerdingsvei fra Odense Fjord og i en Lavning, som gaaer lige ned til Stranden; dog synes den ikke oprindelig at have staaet i Forbindelse med Havet, da den er indesluttet af Høidedrag. I en lang Aarrække er der blevet indsendt Oldsager, som findes ved Tørvegravning, til Museet i Kjøbenhavn*), og i Sommeren 1859 foretoges under Kammerraad Herbsts Ledelse en planmæssig Undersøgelse af et Stykke af Mosen. Dette betydelige Fund indeholder flere Hundrede Jernvaaben: Sværd — paa en Grebspids af eet af disse findes et Stempel med Navnet TASVIT med romerske, ophøiede Bogstaver; Spyd, blandt hvilke tvende med sølvindlagte Prydelser, og dertil hørende Stager; en Mængde Skjoldbuler og Metalbeslag til Skjolde; Beslag til Sværthaandtag og Skeder — blandt de første findes flere af Elfenbeen, hvilket Stof ikke er fundet i nogen af de andre Moser, blandt de sidste er navnlig et lille Skedebeslag med en Runcindskrift mærkelig; en Træbuc og flere Pile med Spidser af Jern og Been; Sporer; en Mængde Jernværktøi: en lille Ambolt, Hammere, Tænger, en Fiil m. m.; en Hakke og en Huulmeisel af Jern; en Krumsegl med Træhaandtag; en Mængde forskellige Beslag og Brudstykker af en Baad**).

Fundet hører tydeligt nok til den samme større Kulturperiode som Thorsbjerg og Nydam Fundene; men flere Omstændigheder tale dog for, at de sønderjydske Fund ere noget ældre. I Allesø Fundet er der kun to romerske Stykker: en Hjelmprydelse, (Nord. Olds. Nr. 336) og en Sølvmønt. Der er flere tveeggede Jernsværd med facetterede Klinger (som Nord. Olds. Nr. 321 og 322); og eeneggede Sværd med brede Rygge og krumme Grebspidser (som Nord. Olds. Nr. 324) ere ikke sjeldne. Det første Slags er sjeldent i Nydam Fundet, og det andet, der er hyppigt i vesteuropæiske Fund fra en noget senere Tid, forekommer slet ikke. Ogsaa med Hensyn til Skjoldbulerne kan der paavises en lille Forskjel. I Viemose er der nemlig hidtil ikke fundet Skjoldbuler af Bronze, og den Form, som er fremstillet i Nord. Olds. Nr. 339, og som af de bekjendte Buleformer fjerner sig mest fra den romerske, forekommer meget sjelden i Thorsbjerg Fundet (Pl. 8, Nr. 17) og slet ikke Nydam Fundet.

9. En Engmose paa Villestofte Mark i Paarup Sogn, Odense Herred og Amt; den støder op til Stavis Aa og ligger omtrent en Miil i lige Linie fra Odense Fjord. Der fandtes***) en rund Dopsko af Been til en Sværdskede, flere Skede- eller Beltebeslag og en Beenkam.

10. Flemløse Mose i Nærheden af Skovgaarde, Flemløse Sogn, Baag Herred, Odense Amt; den ligger $\frac{5}{8}$ Miil fra lille Belt. Der fandtes †) et tveegget Jernsværd med

*) Antikvarisk Tidsskrift for 1846—48, S. 203, og for 1849—51, S. 44.

**) En Deel af disse Sager ere afbildede i Worsaaes »Nordiske Oldsager» S. 79 (undtagen Nr. 327 og 330), S. 80, S. 81 (undtagen Nr. 337 og 342), S. 82 (undtagen Nr. 353) og paa S. 84: Nr. 358, 60, 61 og 65.

***) Antikvarisk Tidsskrift, 1849—51, S. 44.

†) Antikvariske Annaler, IV, S. 564 og flg.

Broncehaandtag; flere Spydspidser, og Piilspidser af Jern og Been; en Jernkniv med Bronceskaft; flere Leerkar, »fyldte med Levnetsmidler»; nogle »Trækasser» m. m. (Nord. Olds. Nr. 330, 353 og 359).

D. Bornholm.

11. Rømmere Mose, Rutsker Sogn i Nørreherred; Fundet bestod af et forbøiet Jernsværd, en Jerndopskó og flere Beslag; Broncebeslag til Skjoldrande samt et Broncekar, og flere Brudstykker af lignende Kar. I »Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed» III, S. 311, bemærkes i Anledning af dette Fund, at det er tydeligt, at man har sammenbuddet Sagerne i Oldtiden, for at de skulde optage saa lidet Rum som muligt, og at de, da de kom i Jorden eller Vandet, ikke have været i den Tilstand, hvori de i sin Tid ere blevne brugte.

Det sydligste af disse større Fund, nemlig Thorsbjerg Fundet, er tillige det, der saavel paa Grund af, at det indeholder flere romerske Gjenstande, som ved sin store Rigdom paa kostbare Beslag maa ansees for renest at fremstille den Kultur, der er den oprindelige ældre Jernalders; det er det Fund, i hvilket de færreste barbariske Former, de færreste Gjenstande med overlæssede Prydelser forekomme, og kan formodentlig henføres til Jernalderens Begyndelse i Danmark.

Af Oversigten, som ikke gjør Fordring paa at være fuldstændig, vil man see, at Indholdet af de større Mosefund væsentlig er det samme: en stor Mængde Vaaben; og derved skille de sig fra Gravfundene, der yderst sjelden indeholde Vaaben. Dertil kommer i Thorsbjerg Mose: Klædningsstykker, Ridetøi og Huuskar, og som eiendommelig for Viemose: Smedeværktøi.

For Thorsbjerg Moses Vedkommende kan der neppe være nogen Tvivl om, at Sagerne der er nedlagte, og omtrent lignende Forhold skulle, saavidt bekjendt, være iagttagne ved Undersøgelserne i Viemose ved Allesø. Ved Nedlæggelsen have Sagerne indvidere i Reglen ikke været i brugbar Stand.

Den forsætlige Ødelæggelse af mange Gjenstande lader sig naturligst forklare saaledes, at de have været bestemte til Smeltning og derfor ere blevne sammenbukkede og huggede i mindre Stykker.

Derimod er det, som allerede omtalt S. 17, ikke endnu lykkedes at finde nogen rimelig Forklaring til, at disse Sager i en saa paafaldende stor Mængde ere skjulte omkring i adskillige af Landets Moser, og at Ingen af dem, der nedlagde dem, senere er vendt tilbage for at optage saadanne Vaaben, Redskaber og Smykker, hvis Værdi dengang maa have været meget betydelig.

b. Jordfund.

Der findes hyppig Oldsager fra denne Periode, — men uden brændte eller ubrændte Liig, — i naturlige og konstige Jordhøie, i Grusgrave og Mergelgrave, saavel paa Øerne som i Nørre- og Sønderjylland og, dog sjeldnere, i Holsteen. Mange af de

mere bekjendte Findesteder ligge ved Aaløb og Vandløb og i Nærheden af Havet; de træffes sjeldnere inde i Landet. Det almindelige Indhold er: Kar til husligt Brug, forarbejdede af Leer, Bronze, Glas og Træ; Vaser og Skaale af Glas og Bronze; kostbare Sølvbægere, Kasseroller, Sier og Leerkar samt Træspande med Metalbeslag og Drikkehorn. Ofte findes flere saadanne Kar samlede, undertiden stukne indeni hinanden, engang endog 4, det ene inden i det andet. I Forbindelse med Karrene og undertiden nedlagte i et af dem findes: Fibulae og andre Spænder af Sølv og Bronze; Perler i stor Mængde af Glas, Rav, af en sammensmeltet, steenhaard Masse (de saakaldte »Mosaikperler») og sjeldnere af Guldblik; — Guldfingerringe; Haarnaale af Sølv og Bronze; Guldberlokke og sjelden Metalspeile og Beenkamme. Vaaben og Ridetøi høre derimod til de allerstørste Sjeldenheder. Blandt 36 af de mere bekjendte Jordfund, som ere lagte til Grund for denne Oversigt, indeholde kun to Levninger af Vaaben. Paa et af Findestederne var henlagt et Bronzebidse og noget Beslag til Hestetøi.

Mange af disse Sager ere af utvivlsom romersk Oprindelse*); som saadanne kunne anføres Broncekar, mange deriblandt med romerske Fabrikstempler, flere Glaskaale, Metalspeile og flere Fibulaer. Til yderligere Bekræftelse er der en enkelt Gang fundet romerske Mønter sammen med lignende Gjenstande.

Blandt Jordfundene er det fra Byrsted i Veggerby Sogn, Hornum Herred i Aalborg Amt, et af de vigtigste. Ved at grave efter Steen i en Jordhøining fandtes der to Sølvbægere, som vare hensatte paa Flisestene, en Bronceskaal paa Fod, en Guldfingerring, et Hængesmykke, en Fibula, to Perler og syv Haarnaale, hvilke Gjenstande syntes at have været nedlagte i en Træeske, som imidlertid henfaldt i Støv ved Berørelse**).

c. Gravfund.

Inden vi gaae over til en kort Betragtning af disse, maae vi dog først gjøre den Bemærkning, at det undertiden er meget vanskeligt, ja umuligt, af Beretningerne at see, om et Fund hører til denne eller til den foregaaende Klasse. En Høi er nemlig i antikvarisk Henseende et meget ubestemt Bøgreb, naar det ikke tilføies, om den er naturlig eller konstigt opkastet, og den populaire Benævnelse »Urner» for alle jordfundne Kar er villledende, naar der ikke tilføies, om de have indeholdt brændte Menneskebeen eller ei. Det er saaledes vel muligt, at flere af de Fund, der ere regnede til Jordfundene, kunne høre til Gravfundene.

Disse sidste kunne henføres til to Afdelinger, eftersom de ere gjorte ved brændte Liig eller ved Levninger af ubrændte Liig.

Hvor Liigbrand har været anvendt, ere nogle af Benene opsamlede og gjemte i store, smukt forarbejdede og prydede Leerkar eller i Kar af kostbarere Stoffer***), som

*) Flere saadanne Oldsager findes afbildede i Worsaaes »Nord. Oldsager» S. 71, 72, 73 (Nr. 301), 75 (Nr. 306 og 7), 76 (Nr. 308, 9) og Nr. 370 og 388.

**) Ant. Tidsskr. 1846, S. 25 og Annaler 1849, S. 396. Afbildninger i »Nord. Oldsgr.» Nr. 299, 313, 371, 375 og 388.

***) I en »Høi» i Gjerum Sogn, Horns Herred i Hjørring Amt, fandtes en Broncekedel med brændte Been; en Glasurne, funden paa Killerup Mark paa Fyen, var fyldt med Aske. (Jvfr. endvidere længere henne under Aarslev Fundet.)

derpaa ere hensatte i Gravhøie med eller uden Steensætning eller i naturlige Jordhøininger. Indholdet af de faa Gravsteder af dette Slags, som hidtil ere bekjendte i Nørre- og Sønderjylland, stemmer overeens med Jordfundenes, kun at her ogsaa findes Vaaben: en Jernøxe, Brudstykker af bøiede Jernsværd, samt Knive og Saxe af Jern, der da som oftest ere sammenbrændte med Beenstumper eller andre Gjenstande af Gravenes Indhold, og denne Omstændighed viser, at de ere blevne lagte paa Baalet med den Døde.

En eneste Gang er der paa jevn, sandet Mark fundet et fælles Gravsted med brændte Liig, nemlig ved Smedeby i Siversted Sogn, Flensborg Amt*). Her stode en Mængde Gravkar af Leer, fyldte med brændte Been, paa flade Stene og kun et Par Fod under Jordens Overflade. Mellem de brændte Been, og ofte sammenbrændte med disse, fandtes Knive og Saxe, Fibulae, Niptænger og Øreskeer — af Jern og Bronze — en Spiseske af Bronze og en Probeersteen, men ingen Vaaben.

Fund af Oldsager ved Menneskeskeletter, altsaa ved ubrændte Liig, ere hyppigere end de nys omtalte og Indholdet rigere; Findestederne ere Grusbakker og Mergelgrave, Jordbanker og andre naturlige Høininger, hvor der hyppig findes flere Liig samlede, og som altsaa have været Familiebegrovelser eller et Slags Kirkegaard, hvis man vil undskylde det moderne Ord, der dog nu har tabt sin oprindelige Betydning.

Ingen nu synlige Forberedelser ere truffene ved Gravstederne, inden Ligene nedlagdes; ingen steensat Kiste eller Brolægning med Fliser er indrettet, intet træbyggt Kammer er opført; men Ligene ere blot nedlagte i den naturlige Jordhøining og findes nu omgivne af Gruus og Sand. Ved disse Skeletter træffer man almindelig Fibulaer og andre Smykker, som lade formode, at Ligene have været paaklædte; dog findes det ingensteds bemærket, at der ved dem er fundet Levninger af Tøi og Klædningsstykker. Intet af dette Slags Gravsteder er imidlertid endnu udgravet under kyndigt Tilsyn.

Indholdet er, som alt bemærket, ofte meget kostbart og meget prægtigt, men stemmer i alt Væsentligt overeens med det ved Jordfundene angivne. Det er paafaldende, at der ved Ligene findes hensat en Mængde Kar af forskjellige Former og Stoffer, der ikke indeholde Noget, Levninger af Fødemidler f. Ex., der kunde vise, hvad der har bevæget de Levende til at medgive den Døde dem.

Det maa endnu bemærkes, at Levninger af en tam Gaas og et Par Hjorteknogler, der have Spor af Indsnit med en Kniv, ere fundne i et lignende Gravsted**).

Kun to af de 16 Fund af dette Slags, paa hvilke denne Oversigt er grundet, indeholdt Levninger af et Skjold, nemlig en Bronzebule og et Bronzehaandtag. Vaaben findes altsaa paafaldende sjelden, uden at man dog deraf kan slutte, at det i Reglen er Kvinde-

Den bekjendte Bronze Vase »Apollo Grannus» fra Westmanland i Sverig indeholdt (efter Bruzelius's Svenska Fornlemningar 2, 80) brændte Been; engang er der endog i Sverig fundet et lille Drikkekar af Leer fyldt med brændte Been (ssteds 1, 63).

*) Beskrevet af M. R. Mechlenburg i 9ter Bericht der Königl. Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Ges. für die Samml. vaterl. Alterth. Kiel 1844, med 3 Plader. Fundet er af nu afdøde Cancelliraad Mechlenburg skjænket til den Flensborgske Samling.

***) Meddelelse fra Museet i Kbhvn i »Berl. Tid.» Aug. 1861.

liig, som træffes i Gravene. I det ved Aarslev gjorte Fund var det ene af Skeletterne af en Mand; men ved dette Liig fandtes Intet, medens Kvindens Liig var rigt udstyret med Fingerringe, et Spænde og Hængesmykker af Guld og Sølv.

Sølvmonter fra Antoninus Pius og Luc. Verus og en Guldqvinnar af Geta fandtes i fire Gravsteder.

Et af de mærkeligste blandt disse Fund gjordes i en stor, ikke meget høi Gruusbanke, »Svanebjerg« kaldet, ved Himlingøie i Bjeverskov Herred under Vallø Stift. En Deel af de skjønneste og interessanteste Oldsager fra denne Periode ere efterhaanden udgravede der*): en Mængde kostbare Kar af Sølv, Bronze og Glas; en Deel af de sædvanlige Perler af Glas, Leer og Rav; en Bronze Haarnaal; Guldfingerringe; flere Sølvspænder og Fibulaer; to Beenkamme og en stor Guldring. Flere Skeletter bemærkedes, og ved et af disse en Guldfingerring; men Banken synes at have været benyttet saavel til Gravsted som til Gjemmested; thi en Deel af de kostbarere og skrøbelige Sager vare gjemte i et større Bronceskar, og nogle af Karrene fandtes stukne indeni hinanden.

Dette Fund viser i høi Grad de to Elementer, som oftere ere fremhævede som herskende i og betegnende for vor ældre Jernalder, nemlig det romerske og det ikke-romerske, og det er i denne Henseende meget interessant at sammenligne Originalerne til de to Sølvbægere, som findes afbildede i »Nord. Olds.« Nr. 302, af utvivlsomt romersk Arbeide, og Nr. 314 af ligesaa utvivlsomt ikke-romersk Oprindelse. Fibulaen (Nr. 384) med en oldnordisk Indskrift maa heller ikke oversees. Ædle Former og simple, smagfulde Prydelser henføre dette Fund til Jernalderens Begyndelse.

Betegnende for Overgangen fra den ældre til den yngre Jernalder er Fundet fra Aarslev i Vinding Herred, Svendborg Amt**). Anvendelsen af ægte Stene og farvede Glasflusser og af Niello Arbeide samt en Krystalkugle med hebraisk Indskrift tyde paa en seen Tid.

I en Bakke tæt ved ovennævnte Byes Kirke fandtes i 1820 to Skeletter, der laae i en Afstand af omtrent to Alen fra hinanden. Ved det mindre af disse, som antoges for at være Liget af en Kvinde, fandtes: 7 Guldsmykker, 2 Guldfibulae, en lille Guldfingerring, en Kugle af Bjergkrystal og en lille Guldqvinnar med paaloddet Øsken. Mellem begge Skeletter fandtes: 2 Bronceskaale og en Træspand med Hank og Sølvrand, samt en Sølvspiseskee. Det siges i Beretningen, »at det ene af Metalkarrene var fyldt med smaae Menneskebeen.«

Indholdet af de faa Gravfund, der ere bekendte, viser saaledes, indenfor Grændserne af den større Kulturperiode, hvortil alle disse Fund høre, Forskjelligheder i Gravskikke, der maaskee knytte sig til visse Egne. Kostbarere og sjeldnere Gjenstande

*) Man eftersee Worsaaes »Nord. Olds.« Nr. 300, 2, 4, 14, 20, 82 og 84. Fundet er beskrevet i Nordisk Tidsskr. for Oldkyndighed I, S. 183; Ann. for N. O. 1836—37, S. 343.

**) Nord. Olds. Nr. 303, 379, 386, 387, 393.

findes i Gravsteder med ubrændte Liig; hvad der er henlagt ved eller mellem Levningerne af de brændte Liig ere derimod simplere og mindre værdifulde Sager*).

VI.

I Beskrivelsen af de i Thorsbjerg Mose fundne Gjenstande er Opmærksomheden oftere bleven henvendt paa Prydelserne. De hyppigst forekommende blandt disse ere Kredse indeni hinanden og halve concentriske Cirkler, der findes saavel paa romerske som paa nordiske Sager. Denne Prydelse har været i meget almindelig Brug gennem hele Oldtiden; den findes paa Sager fra Steenalderen og paa et Metalbeslag fra Gorms Høi ved Jellinge, altsaa fra Hedenskabets sidste Tid. De S-formede Prydelser og Spiraldreininger, der ere almindelige i Broncealderen, ere derimod yderst sjeldne i dette Fund. Hyppig finder man de Fuglehovedformede Prydelser, dog kun paa saadanne Ting, der allerede ved deres Form og Udseende vise sig at være nordiske, hvorimod de, saavidt vides, ere aldeles ubekjendte udenfor Norden; de ere altsaa eiendommelige for dette Tidsrum. Endelig skal der gjøres opmærksom paa den Prydelse, som sædvanlig kaldes »Thors Hammerstegn«, og som træffes paa tre forskjellige Gjenstande i dette Fund, (Pl. 9, Nr. 6, Pl. 11, Nr. 55, Pl. 13, Nr. 11). Den forekommer paa hele Rækker af Bracteater; som formodes at være af nordisk Oprindelse, paa Piilspidser fra Viemosen, paa svenske, engelske og meklenborgske Oldsager, paa en Huusurne fra St. Marino, paa romerske, ja, selv paa amerikanske Oldsager, og dens Brug synes saaledes at have været meget udbredt, ogsaa i Lande, som neppe have kjendt og dyrket Thor. Det er derfor vel neppe med Rette, at den fører sit Navn; men, hvorom Alting er, er den i Norden betegnende for Jernalderen.

Eiendommelige for denne Kulturs Optraeden i Norden, den ældre Jernalder, ere fremdeles Fremstillinger af levende Væsener. De træffes meget sjelden paa Sager fra Broncealderen, hyppig derimod i den ældre Jernalder, og i dette Tidsrum; for den nordiske Oldtids Vedkommende, i deres mest udviklede Skikkelse; man kaste blot Blikket paa de Bracteater, som formodes at være af nordisk Oprindelse og fra Tiden mellem det 6te og 11te Aarhundrede, og det er iøinefaldende, at der har fundet en stærk Tilbagegang Sted i Tiden efter den tidlige Jernalder.

Ved de Gjenstande fra den ældre Jernalder, som have krævet kunstnerisk Virksomhed, maa der skjælnes mellem saadanne, der ere forfærdigede af romerske Kunstnere eller snarere Konstner-Haandværkere, eller som dog ere Efterligninger af

*) I »Svenska Fornlemningar«, 2det Hefte, Lund 1860, S. 79—98, har N. G. Bruzelius givet en Oversigt over de i Norge og Sverige gjorte Fund, som maa henføres til den ældre Jernalder.

gode romerske Forbilleder, og de eiendommeligt nordiske, saadanne nemlig, der ikke kunne henføres til nogen anden bekjendt Konststil. Til det første Slags henregne vi:

1. En Hjelmprydelse (?) af fuldendt romersk Arbeide, funden i Viemose paa Fyen. (Worsaaes nord. Olds. Nr. 336 a og b.)

2. En Broncespand fra Himlingøie under Vallo Stift paa Sjælland, med et Baand med indgravede Dyreskikkelser under Randen; ligeledes fra den romerske Konsts Blomstringstid. Motivet er et lignende som det paa Brystpladen Tavle 7, her en Tiger, et Vildsvin og en Løve, der jage efter flygtende Dyr; men alle Dyrene ere forskellige. (Nord. Olds. Nr. 302.)

3—4. To Hanke til Metalkar, fundne den ene i en Grusbanke paa Høiby Mark i Odense Amt paa Fyen, den anden ved Rumperup i Bregninge Sogn ved Kallundborg paa Sjælland. (Nord. Olds. Nr. 306 og 307.)

5. Et Jupiters Hoved, af utvivlsomt romersk Arbeide, men fra en seen Tid, funden 2—3 Fod under Overfladen af en sumpet Eng ved Hostrup i Ensted Sogn, Aabenraa Amt. (I Samlingen i Flensborg.)

6—7. To Brystplader, Tavlerne 6 og 7, af dette Fund; de ere tillige Exempler paa en Blanding af begge Konstile.

Til de nordiske derimod henregne vi:

1. Først og fremmest de ved Gallehuus i Møgeltønder Sogn fundne Guldhorn, bortstjaalne fra Kunstmuseet i Begyndelsen af vort Aarhundrede. De ere ofte afbildede og deres Beskrivelse ofte nok forsøgt, senest af C. C. Rafn i Annaler for Nordisk Oldkyndighed, 1855.

2. Et lille Sølvbæger, fundet ved Himlingøie under Vallo Stift. (Nord. Olds. Nr. 314, jvfr. S. 70.) Figurene paa Baandet om Randen ere i drevet, ophøiet Arbeide, og de samme Forestillinger af en paa Hug siddende Mand med Sværd i Haanden, samt Fugle og firbenede Dyr gjentager sig afvekslende to Gange, saa at Baandet altsaa er deelt i fire Afdelinger.

3. Et lille Beslag med et modvendt Menneskehoved i drevet og ophøiet Arbeide; fundet i Viemose paa Fyen. (Nord. Olds. Nr. 333.)

4. To omhyggeligt arbejdede Hanke til et Bronzekar; i drevet og ophøiet Arbeide sees et modvendt Menneskehoved; Karret er af tynd Bronze og kun et Brudstykke. (I Oldsagsamlingen i Flensborg.)

5. Ved Fundet fra Aarslev i Svendborg Amt omtales (S. 70) syv, indbyrdes næsten aldeles eens Hængesmykker af Guld (Nord. Olds. Nr. 393). Paa det øverste Stykke af disse sees et modvendt Hoved med Haarfletning og en Hovedbeklædning.

6. Et i Konststilen meget lignende Menneskehoved, med Haaret skilt midt i Panden, findes mellem to hornede Dyreskikkelser paa et stort Bronzebeslag i den Københavnske Samling (Nord. Olds. Nr. 396.)

Af Thorsbjerg Mosefund maa regnes til dette Slags Konstfrembringelser:

7. De smaae, senere paanittede Dyreskikkelser paa Brystpladen Tavle 6.
8. De større Dyreskikkelser paa den ydre Rand af Brystpladen Tavle 7.
9. Den S. 45 beskrevne buede Plade af ubekjendt Bestemmelse (Tavle 11, fig. 47) og maaskee:
10. Et Fragment af en Skjoldbule af Sølv, der er af en egen Arbeidsmaade; beskrevet S. 34 (Tavle 8, fig. 18).

Skjøndt der i denne sidste Klasse af kunstneriske Frembringelser hersker en vis Overensstemmelse mellem de enkelte Stykker, er denne dog væsentlig at søge deri, at de ikke kunne henføres til nogen af de kjendte Konststile, navnlig ikke til den romerske, af hvilken der ikke er Spor af Paavirkning, og dernæst i, at Fremstillingerne paa deres Maade ere saa udviklede, at man ikke i dem kan finde en begyndende Konstudviklings første, faulende og usikre Forsøg. Ogsaa de tale altsaa for Rigtigheden af den Antagelse, at den Kultur, hvortil de høre, er kommen udviklet til Norden. At der senere fandt en Tilbagegang Sted i Smag og Fremstillingsevne, er allerede omtalt.

Eiendommelige Prydelser, ganske forskjellige fra Bronzealderens; Konstfrembringelser, som ikke have Spor af klassiske Konststiles Indflydelse; Metaller og Stoffer, som vare ukjendte i Bronzealderen, og en ny Behandlingsmaade af tidligere kjendte Metaller; Former af Sværd og Skjolde, der ere ligesaa forskellige fra Bronzealderens som fra romerske Vaaben af samme Slags; den første Fremtræden i Norden af Kjendskab til Skriftegn og Hestens Brug til Riden og Kjøren: disse ere de vigtigste Kjendetegn paa den ældre Jernalder.

Medens saaledes den overveiende Mængde af det Fundne viser os en eiendommelig Kultur og Smagsudvikling, tyde de ikke faa romerske Gjenstande paa Berøring og Samfærdsel med romerske Lande.

Ved Spørgsmaalet om Fundets Alder er det saa rimeligt, at man prøver den Tid, Mønterne angive. Den yngste Mønts Prægeaar er 194 efter C. F. De ikke-romerske Sager kunne ikke komme i Betragtning, da vi ingen Holdepunkter have til at bestemme deres Alder, uden netop forsaavidt de ere fundne i Forbindelse med romerske Sager. De øvrige romerske Gjenstande, som foruden Mønterne indeholdes i Fundet, — de vigtigste ere en Hjelm, en Hjelmprydelse og to Brystplader til Ringbrynier, — gjøre ingen Indvendinger mod denne Tidsbestemmelse. Men Mønterne afgive kun een Tidsgrændse; det er nemlig vist, at de, og med dem alt det forøvrigt Fundne, ikke kunne være nedlagte i Mosen tidligere end den yngste Mønts Prægeaar (194); derimod kan man tænke sig dem bevarede længere Tid, inden de kom i Mosen, og i ethvert Tilfælde har det taget nogen Tid, inden de naaede op til Norden. Spørgsmaalet bliver nu altsaa, hvorlænge de have været underveis? For et enkelt Funds Vedkommende kunde Gisningerne falde meget forskjelligt ud; men da mange overensstemmende Fund, og ikke blot Mosefund, men ogsaa Gravfund og Jordfund, indeholde Mønter, hvis yngste Prægeaar kun ere nogle faa Aartier fra hinanden, vil man neppe feile meget ved at henføre dette og lignende Fund til Tiden omkring det 3die Aarhundrede efter C. F.

Efter samtlige Fund af romerske Mønter i Norden maa Samfærdslen med romerske Lande være bleven afbrudt i den første Halvdeel af det tredie Aarhundrede af vor Tidsregning*).

Fundene fra en senere Tid indeholde ikke romerske Gjenstande; Udviklingen falder da formodentlig sammen med en almindelig europæisk Kultur, som udvikler sig paa Ruinerne af det romerske Rige. Begyndelsen til den yngre Jernalder, et Tidsrum, der i Gjenstandenes Former, i Teknik og i Prydelsernes Smag er forskjellig fra og staaer tilbage for den ældre Periode, sættes samtidig med de større Vikingetogs Begyndelse: det 5te Aarhundrede, og saaledes vilde den ældre Jernalder kun komme til at omfatte det forholdsviis lille Tidsrum af et Par hundrede Aar.

Kaste vi nu et Blik tilbage over Indholdet af Thorsbjerg Mosefund, ville vi finde, at der af de enkelte Dele ved lidt Combination lader sig danne et i det Væsentlige fuldstændigt Billede af en Krigers Dragt, Vaaben og Ridetøi, og tildeels ogsaa af huslige Brugsgjenstande og Jordbrugsredskaber, fra det tredie christelige Aarhundrede. Fundet indeholder Gjenstande fra to forskjellige Kulturer; men Hovedmængden hører til en ikke-romerk, og af enkelte Sider af denne er det, at man faaer et Billede ved dette og lignende Fund. Men, skjøndt Sagerne ere nedlagte samtidig paa hvert Findested, og derom kan der ikke være Tvivl, kunde de vel være fra forskjellige Tider. Det maa da mærkes, at naar man seer bort fra de enkelte Gjenstande, hvis middelbare eller umiddelbare romerske Oprindelse er vis eller sandsynlig, maa alle de andre efter Form, Arbeidsmaade og Prydelser ansees for at tilhøre en og samme Tid, og derfor er man berettiget til at samle dem i eet Billede.

Sølvhjelm, Kjortel, Kappe, Beenklæder og Sandaler i Forbindelse med Ringbrynjer med prægtige Brystplader og Skulderspænder vise os Datidens Kriegerdragt. Skjolde, der som nye maa tænkes af lyst Træ, med deres mange skinnende Beslag, Buler og Rande af Metal; smukt udstyrede Sværdfæster og Træskeder med forskjellige Metalbeslag; kostbare Besætninger til Sværdremme; Kastespjød med Sølv- og Broncenitter; prydede Træbuer og fiint arbejdede Pile, ville i Forbindelse med Jernvaaben fra jevnaldrende Fund give os en ikke ringe Forestilling om, hvad Vaaben Jernfolket har brugt. Dertil kommer det svære og massive, men dog kostbart udstyrede Ridetøi og sidst, men ikke mindst, Runeindskrifterne; — alt dette giver et samlet Billede af Dygtighed og Civilisation, som vel neppe stemmer med de Begreber, man efter skriftlige Beretninger og uden Oldsagernes Hjælp er tilbøielig til at have om det Ydre hos et »barbarisk« Folk i det høie Nord og saa langt tilbage i Tiden som det tredie Aarhundrede af vor Tidsregning.

Men, lyder det meget naturlige Spørgsmaal, tilhøre nu disse Sager virkelig ogsaa et Folk, der har boet i Danmark, eller ere de ikke snarere Byttesager, gjorte i Landet selv eller medbragte af Nordboer fra deres Tog til fremmede Lande, og som

*) Historiske Grunde for denne Afbrydelse ere ikke paaviste. — Om Møntfundene findes det Udførligere blandt Andre hos Wiberg: Bidrag til kändedom om Grekers og Romares förbindelse med Norden. Gelle, 1861.

altsaa vel neppe have havt en stor Indflydelse paa den Kultur, der var den herskende, da de bragtes til Landet — Bronzealderens — eller endelig have de maaskee tilhørt blot en lille Koloni, som etsteds har fæstet Bo og altsaa kun havt Indflydelse høist paa den nærmeste Omegn?

Da Fundet i Thorsbjerg Mose, som det foregaaende Afsnit har viist, ingenlunde er enestaaende, men lignende Fund ere gjorte langs hele Jyllands Østkyst, paa forskjellige Steder paa Fyen og paa Bornholm, kan det Sidste ikke være Tilfældet. Dertil er Fundenes geografiske Udstrækning altfor stor.

Derimod kunde Meget ved første Øiekast tale for, at det Fundne er Byttesager. Vi vide, at vore Forfædre fra Arilds Tid af have havt deres Lyst af at fare tilsøes paa Eventyr, og det kunde være tiltalende nok at tænke sig dem hjemvendte med et Bytte af slige ypperlige Sager som dem, Moserne yde os. Men Moserne have selv givet os Modbeviser. For blot at nævne nogle Exempler, er der i Nydam Mose fundet en vel arbeidet Aare og et Hesteskelet med en Jernmile i Munden; Thorsbjerg Fundet indeholder store Træriver, Køller, Brudstykker af Vognhjul og en Mængde simple Huuskar; Fundet fra Viemose indeholder Forstavnen af en Baad og Smedeværktøi. Disse Ting ere alle fundne under saadanne Omstændigheder, at der ikke er mindste Tvivl om, at de ere komne i Moserne samtidig med alle de øvrige Ting, og slige Gjenstande bringer man dog ikke med sig som Byttesager fra fremmed Land. Og vilde man indvende, at de nys fremhævede Gjenstande muligen have tilhørt Folk i Danmark, men ikke hiint indvandrede Folk, saa maa det erindres, hvad der alt er sagt, at i hvert Fund Alt, bortset fra de romerske Gjenstande, har tilhørt samme Kultur, saa at, som det har ligget i Fællesskab i mange Aarhundreder i Jorden, saaledes maa det ogsaa nu dele Skjæbne i Fællesskab.

Og dog kunde det være Byttesager, men tagne i Landet selv, vel sagtens fra Kamppladse i Nærheden af Findestederne. Jernfolket kunde, rimeligviis vel, saaledes som Findestedernes Beliggenhed antyder, tilsøes ad Fjordene være trængt ind i Landet, have kæmpet mod Indbyggerne og være bleven drevet tilbage, og de Seirende kunne have plyndret de faldne Fjender, optaget Vaabnene, de bøiede Sværd, overhuggede Kastespyd, bøiede Spydspidser, der jo næsten alle have Mærker af Kamp, og af en eller anden Grund nedlagt dem paa de Gjemmesteder, hvor de nu findes*). Men selv bortset fra det Usandsynlige i, at det Samme skulde have gjentaget sig paa saa mange forskjellige Steder, synes Gravfundene at gjøre Indsigelse mod denne Antagelse. Vel er deres Tal endnu ikke stort, og kun faa ere optagne under kyndigt Tilsyn, men, skjøndt Opmærksomheden ikke ret længe har været henvendt paa dem, ere de dog fundne over hele Danmark, og der synes tilmed bestemt at være Forskjel kjendelig mellem dem, saa at nogle ganske stemme med den tidlige Jernalders Kultur i sin mest udviklede Skikkelse, saaledes

*) Grunden til Nedlægningen kunde søges f. Ex. i en Forestilling om, at det nedgravede Gods kom dem tilgode, der havde nedgravet det, i det kommende Liv. Man veed, at Asafolket havde en slig Overtro.

som denne viser sig i de større Mosefund, andre derimod staae noget fjernere. De tilhøre altsaa samme større Kulturperiode, men ere ikke aldeles samtidige, tyde altsaa paa en længere Udvikling, der i dette Tilfælde er i tilbagegaaende Retning.

Man synes derefter at være berettiget til den Formodning, at Mosefundenes Folkefærd har havt Bo her i Landet, og at det ikke blot er en Følge af uheldige Forsøg paa at erobre Landet, at det har efterladt sig de talrige Minder, der findes paa mange Steder i hele Landet. Og endvidere maa denne Kultur være indkommen i Landet ved en Indvandring af et nyt Folk; thi en tidligere Jernalder end denne kjendes endnu ikke for Danmarks Vedkommende, og en organisk Udvikling fra Bronzealderen lader sig ikke paavise og er heller neppe sandsynlig.

Men hvad er nu Navnet paa dette Folk, der i Tiden omkring det tredie Aarhundrede af vor Tidsregning optræder her i Landet med en høit udviklet Kultur, der er aldeles forskjellig fra Bronzealderens? Hvor har den som det synes umiddelbare Berøring mellem dette Folk og Romerne fundet Sted?

Oldsagerne nævne vel ikke ligefrem Navnet paa Folket, som de have tilhørt; men de bringe os dog ikke ganske faa Runeindskrifter, der ville blive af afgjørende Vigtighed, naar det engang lykkes Sprogforskerne at læse dem og bestemme Sproget. — P. A. Munch antager det for at være gotisk*).

Hvis de europæiske Landes Oldsager vare tilstrækkelig behandlede, vilde et Svar findes hos lignende Fund i andre Lande; thi Indvandringens Folk har nok efterladt Minder om sig baade i sit tidligere Hjem og paa sin Vandring til Norden, og man vilde da kunne efterspore Levninger af den samme Civilisation til et Land, hvis ethnografiske Forhold paa den paagjeldende Tid muligen vare os mindre ubekjendte, end det er Tilfældet endnu med Nordens.

For Englands, Frankrigs og største Delen af Tydsklands Vedkommende ere Oldsagfundene bekjendte nok til at vi kunne sige, at intet Fund fra disse Lande viser saa megen Overeensstemmelse med vor ældre Jernalder, at den kunde vise hen til en fælles Oprindelse. Heller ikke skriftlige Efterretninger melde Noget om en Forbindelse og Samfærdsel i denne Deel af Oldtiden mellem Norden og de Folkestammer, som beboede det vestligste og mellemste Europa, og som under det først paa Tacitus's Tid opkomne Fællesnavn Germaner af Romerne opfattedes som eet Folk. Fra Vest og Sydvest synes Indvandringen ikke at være kommen, og de østeuropæiske Oldsager ere lidet bekjendte; dog maa det ikke lades ubemærket, at enkelte ungarske Fund vise Lighed med vor ældre Jernalders Sager, ligesom at Oldsagerne i det nærliggende Meklenborg fra de urigtigt saakaldte »Wendenkirchhöfe« **) have nogen Lighed med vore.

Skriftlige Efterretninger skulle heller ikke veilede os meget; thi omtrentlig samtidige Historieskrivere mangle. Tilstanden i det romerske Rige var paa den Tid ikke gunstig for Videnskabelighed, og den trivedes ikke. Først efter nogle Aarhundreders

*) Runestenen fra Tune. Christiania, 1857.

**) Jvfr. Meklenburgische Jahrbücher paa mange Steder.

Forløb træffe vi atter paa Historikere, som behandle nordiske Folkefærd. De to for os vigtigste Forfattere, Procop og Jornandes, omtale begge en Udvandring af gotiske Stammer fra Norden. Skandia var, efter et gammelt Sagn blandt Goterne, deres egentlige Hjemstavn; men Tiden, naar denne Udvandring skulde være gaaet for sig, omtales ikke. Efterretningen grunder sig kun paa et Sagn, og nyere Forfattere have anseet den for en Feiltagelse, oprunden af urigtige geografiske Forestillinger*); men alle Historieskrivere ere enige om, at Norden i Oldtiden har været beboet af gotiske Stammer, og det er paa disses Indvandring, at Opmærksomheden henvendes ved de i Moserne gjorte Fund. Endnu i det 9de Aarhundrede hed Danmark Gotland, Jylland Redgotaland; endnu paa Knud den Stores Tid benævnes Svenske og Danske gotiske Folk, og mangfoldige Minder om Indvandringens Folk og deres Guder ere bevarede i Landskabsnavne og Stednavne over hele Norden og ikke mindst i Sønderjylland; selve to af de vigtigste Findesteders Navne, Thorsbjerg og Viemose, indeholde nordiske Gudenavne. Det sydligste af de Stednavne, der minde om Folket, er vel Gøteby i Hytten Amt.

Men hvad der dog er os vigtigere end dunkle Sagn og Stednavne, er den Omstændighed, at Goterne, som bekjendt, allerede i det tredie Aarhundrede opholde sig ved Donaufloden, altsaa ere i Berøring med Romerne. Det tidligste, de omtales, er under Caracalla (ved Aar 215) som boende ved den venstre Donaubred, sandsynlig i Nærheden af det trajanske Dacien**). Deres Tumbleplads er Østeuropa og navnlig Donaulandene, hvor de kom i Berøring med Verdensfolket. Først fra dette Øieblik af er det egentlig, at deres Historie begynder.

Forbindelser i en senere Tid mellem Goter i Nord og Goter i Syd kan paavises af Historien. Der er i denne Henseende navnlig to bekjendte Beretninger, som kunde interessere os her, og som vi derfor skulle tillade os at gjenfortælle. Den ene er om en Flok Herulers Vandring fra Syd mod Nord. Da deres Rige ved Aar 500 var bleven opløst efter en uheldig Kamp med Longobarderne paa en Slette ved Floden Theiss i Ungarn, nedsatte en Deel af Folket sig med Keiser Anastasius's Tilladelse paa den høire Donaubred i Illyrien. De Øvrige besluttede, ikke at gaae over Donau, men at nedsætte sig i de yderste Egne af den beboede Verden, og mange Mænd af kongelig Æt paatøge sig at være deres Førere. De vandrede nu gennem alle Sklavenernes Folkefærd, kom igjennem en stor, ubeboet Landstrækning til de saakaldte Varner, (formodentlig i det nuværende Meklenborg), kom forbi Danernes Folk, uden at disse øvede Voldsgjerninger mod dem, og da de havde naaet til Verdenshavet, indskibede de sig og landede paa Øen Thule, hvor de bleve***).

At en Afdeling af et lille Folk som Herulerne i det 5te eller 6te Aarhundrede foretager sig en Vandring fra Donau til Skandinavien, der var den beboede Verdens

*) N. M. Petersen: Danmarks Historie i Hedenold.

***) Manso: Geschichte des ostgotischen Reiches. Breslau, 1824.

***) Procops gotiske Krig, 2 14 og 15.

yderste Egne, synes i og for sig voveligt nok; men det vilde være et fuldkommen eventyrligt og ubegribeligt Foretagende, hvis de ikke havde Slægtninge boende i den Egn, der var Reisens Maal. Det siges ikke hos Procop, at de drøge til deres Slægtninge, men det fremgaaer dog klart nok af følgende Beretning, at Slægtninge af dem boede etsteds i Skandinavien.

Fortællingen hos Procop om, hvorledes Herulerne hentede sig en Konge fra Skandinavien, er følgende*). Medens de boede i Nærheden af Byen Singedunum (nu Belgrad) i Pannonia secunda, dræbte de pludselig deres Konge Ocho, uden anden Grund, end at de for Fremtiden vilde leve uden Konger. De fortrøde dog snart dette, og efter mange Raadslagninger syntes det dem bedst at vælge en Mand af den gamle kongelige Æt paa Øen Thule. De sendte da nogle af deres Fornemste derhen for at opsøge ham og bringe ham med sig. Sendebudene fandt der mange af den kongelige Æt og udvalgte den, som de syntes bedst om, og vendte tilbage med ham; men han døde underveis i de Danskes Land. Mændene vendte om og tog en Anden med sig ved Navn Todat (Theodat). Ham fulgte hans Broder og 200 skandinaviske Heruler. Der hengik rum Tid med denne Reise, og de sydlige Heruler kom i Mellemtiden paa den Tanke, at det ikke var klogt at lade hente en Konge fra Thule, naar Keiser Justinian ikke vilde have det. De sendte derfor Sendebud til Byzants og bade ham om at sende dem et Overhoved, hvem han selv vilde. Han sendte dem strax en Heruler ved Navn Suartual, som i lang Tid havde havt sit Ophold der. Ikke mange Dage efterat han var kommen, kom der Melding om, at de til Thule Udsendte vare meget nær, og Suartual opmuntrede Herulerne til at drage dem imøde og dræbe dem. Raadet blev ogsaa billiget; men da de vare nogle Dagsreiser fra hinanden, forlode ved Nattetid alle Herulerne Suartual og traadte som Frafaldne over til den nysankomne skandinaviske Konge. Suartual begav sig ganske alene paa Flugt og gik til Byzants.

Procop**) omtaler, at der gives mange gotiske Folkefærd, nævner de vigtigste blandt disse og siger, at de kun ere forskellige i deres Navne. De have alle hvide Legemer og blonde Haar, ere høie Folk af godt Udseende, lyde samme Love og udøve deres Gudsdyrkelse paa samme Maade; de ere alle (i Midten af det 6te Aarhundrede) Arianere og have et og samme Sprog, det gotiske. »Efter min Mening nedstamme de alle oprindelig fra et og samme Folk, der fra gamle Dage af boede hinsides Ister Floden.«

De havde et stort Tjenerskab (Ufri, Trælle?). Da Theodorik bortsender sin Søster Amalafrida til den hende bestemte Brudgom, Vandalerkongen Thrasamund, medgiver han hende som Livgarde 1000 Goter, som havde et Tjenerskab af mindst 5000 stridbare Mænd med sig***).

Det er værd at lægge Mærke til den forskellige Maade, hvorpaa Procop og Agathias omtale Goterne paa den ene Side og Germaner eller Franker paa den anden

*) Procops gotiske Krig, 2, 14.

**) Procops vandalske Krig, 1, 2.

**) Procops vandalske Krig, 1, 8.

Side. Om Goterne end ikke i aandelig Henseende kunde maale sig med Verdensfolket, indgjøde de dem dog ikke mindre ved deres Tapperhed i Kampen, end ved deres milde Sæder og Retfærdighed i Freden en vis Agtelse. Goterne synes blandt alle Oldtidens »barbariske« Folkefærd, som deeltog i de store Folkebevægelser, der medførte Roms Fald og nye Rigers Stiftelse, at have været det, der var mest modtageligt for en høiere Civilisation.

Med disse Antydninger, hvis Tal let kunde forøges, ville vi slutte. De kunne vel ikke føres tilbage til Tiden om det tredie Aarhundrede af vor Tidsregning, thi paa den Tid veed Historien Intet om Skandinavien; men de vise dog tydelig nok, at der i en noget senere Tid har været Samkvem og en vigtig Forbindelse mellem Goter i Nord og Goter i Syd. Hvis fremtidige Undersøgelser i archæologisk og navnlig i sproglig Retning, paa Grundlag af et større og videre udbredt Materiale, end det, der nu findes, skulde bekræfte, at gotiske Folkefærds, maaskee endog Asernes Indvandring i Norden er vor Jernalders Begyndelse, ville Minderne om denne Tid fra vore antikvariske Moser og andre Findesteder vinde en forøget Betydning. Om de derimod ere vore nationale Oldsager, Minderne om vore Forfædre, hvilket neppe kan siges hverken om Sagerne fra Steenalderen eller om Sagerne fra Bronzealderen, er afhængigt af Besvarelsen af det Spørgsmaal, om der er en organisk Udvikling fra den tidligere Jernalder til den senere; men en saadan er endnu ikke viist.

Forklaring af Afbildningerne.

A. Kemitypier.

Paa Titelbladet: en Sølvhjelm med Guldbelægning (jfr. Pl. 5, Fig. 3 og 4; S. 24.), og Averserne af to romerske Sølvmonter, prægede af Nero, og af Sept. Severus, Aar 194; — den ældste og den yngste af de i Thorsbjerg Mose fundne Monter. — S. 12. Kort over Thorsbjerg Mose med nærmeste Omgivelser. — S. 13. Tværsnit af Mosen med de tre Bækkener A, B og C. — S. 38. Damasceret, tveegget Jernsværd med sølvbelagt Haandfang fra Nydam Mose ved Øster-Sottrup i Sundeved. — S. 45. Profil af en buet Plade med Dyreskikkelser etc.; (jvfr. Pl. 11, Fig. 47). — S. 47. Jernøxe fra Thorsbjerg Mose. — S. 49. Brudstykke af en Landsstage med Bevikling af Bastsnore og med tre fremstaaende Broncestifter; fra Nydam Engmose.

B. Raderinger paa Kobberplader.

Pl. 1, 2 og 3. **Klædedragt.** S. 18. **1.** Kjortel af uldent, vævet Tøi. a. Mønster i Ærmerne. b. Bord forneden af Kjortlen; i virkelig Størrelse. c. Haandlinning i virkelig Størrelse. — **Pl. 2.** **1.** Beenklæder af uldent, vævet Tøi. **2.** Et lille Stykke af Tøiet i virkelig Størrelse. **3.** Mønster i Fodbedækningen. **4.** Et Stykke af en vævet, ulden Kappe. **5.** Brudstykke med Bord af en Kappe af uldent Tøi. — **Pl. 3.** **1.** Lædersandal til den venstre Fod, med indpressede Prydelser og en lille sølvbelagt Broncestift ved høire Side af Hælen. **2.** Brudstykke af Saalen af en Lædersandal til den venstre Fod, med en Række Broncestifter med sølvbelagte Hoveder i Randen. **2 a.** Brudstykke af en Læderrem med to Rækker smaae Stifter, henhørende til samme Sandal som 2. **3.** Brudstykke af en Lædersandal med indpressede Prydelser.

Pl. 4. Smykker og Toiletgjenstande. S. 20. Fig. 1—13. Bøileformede og skiveformede Fibulaer, alle af Bronze (1 og 2. Massive Fibulaer af romersk Form; 3. med takket Bøile; 4. med guldbelagt og prydet Plade forneden paa Bøilen; 5. med riflet Bøile; 6 og 6 a. skiveformet Fibula med guldbelagt Sølvplade; 7. Brudstykke af en lignende (?) med fremstaaende Perleprydelser; 8, 9 og 10 med uforholdsmæssigt udvidede Tværstænger; 11. af en eiendommelig Form og med indrisede Prydelser; 12. af massiv og klodset Form; 13. spinkel og af simpelt Arbeide). **14. Hængesmykke (?)** af Guld med et Kors frembragt ved Huller; den modvendte Side er huul. **14 a.** Et Stykke af Randen med paalagte Guldtraade af kornet Arbeide; virkelig Størrelse. **15. Guldberlok.** **16.** Spiral **Fingerring** af Bronze. **17—24. Perler** og Knapper (?). (17, 18 og 19. af Glas; 20. af Agat; 21. langagtig, riflet Perle af grønligt Glas; 24. Dobbeltperle af hvidt Glas med underlagte Guldblade). **25 og 26. Niptænger** af Bronze. **27. Tærning** af Rav.

Pl. 5, 6, 7 og 8. **Dækvaaben.** S. 23. **Pl. 5.** Hovedbedækninger. **1.** Nakkestykke af en romersk Hjelm af tyndt Bronceblik med Prydelser i ophøiet, udhamret Arbeide; Brudstykke. **1 a.** Et Stykke af Hovedbøilen i virkelig Størrelse. **2.** En halvrund, bugtet Bronceslange med Spor af Lodning paa Bagsiden og flere Mærker af Sværdbrug. Hjelmprydelse af romersk Oprindelse.

3 og 4 (jvfr. Titelbladet, hvor Stykkerne ere afbildede i deres rette Forbindelse). Hjelm af tyndt Sølvblik med Guldbelægning og ophøiet udhamrede Prydelser. Nakkestykket er af tynde Sølvboiler med lignende Ornamenter.

Pl. 6—7. Ringpantser og derhen hørende Beslag. S. 26. 1. Brystplade, bestaaende af en Bronzeplade, belagt med en tynd Sølvplade, der atter er belagt med en tynd Guldplade. Fremstillingerne af levende Væsner ere i ophøiet Arbeide, udhamret paa Stempler. De 4 Afdelinger, der adskilles ved runde Rosetter med fremstaaende Perleprydelser, ere ordnede saaledes, at to og to ligeoverfor hinanden ere eens. Hvorledes den oprindelige Plade har seet ud, kan eftersees i den øverste Afdeling, hvor de senere paanittede Dyreskikkelser (1 c og 1 d) ere borttagne. Disse bestaae af: 2 firfødde Dyr (Heste), 2 Phantasidyr, som det synes, fortil som Heste, bagtil med sammenrullet Hale, 2 store Fugle (Gjæs?) og 2 Fiske. To og to af disse Dyr ere slaaede med det samme Stempel. — Det Indvendige af Pladen bestaaer af en større Rosette, omgivet af 9 mindre runde Plader med Medusahoveder, alle slaaede med samme Stempel, og inderst en stor Rosette med fremstaaende Perleprydelser. — 1 a. Medusahoved (?); 1 b. Profil af Brystpladen; 1 c, d, e. tre af de senere paanittede Dyr. — 2 og 3. Mønstre af Ringbrynier af sammennittede og smedede Staalringe. 4. Det ene af to aldeles eens Skulderspænder (?) til Ringbrynier; med Sølv og Guldbelægning. 5. Jernspænde, 6. Broncespænde; begge til Ringbrynier.

Pl. 7. 7. Brystplade af samme tekniske Sammensætning og samme Størrelse som Nr. 1, og som formodentlig i sin oprindelige Skikkelse har været eens med denne. Det indre Parti er ganske det samme som paa Nr. 1. Paa den brede Yderplade findes fire større Dyreskikkelser, af hvilke Nr. 1 og Nr. 4 ere eens. Den samme Forestilling af tre brægende og flygtende Dyr har formodentlig gjentaget sig tre Gange rundt om hele Pladen. Konsten i disse Dyreskikkelser er øiensynlig fremmed for enhver romersk eller klassisk Paavirkning, medens derimod Delphinerne og Medusahovederne ere romersk Konst. — 7 a. Profil af Brystpladen. 7 b. Medusahoved. — 8. Prægtigt Skulderspænde (?) af Bronze med den sædvanligt forekommende Belægning af Sølv og Guld; et aldeles lignende haves. 8 a. Bagsiden i mindre Maalestok. 8 b. Midtstykket, seet fra Siden. 8 c. En af de Stifter, der sammenholde Slutbeslaget og Forstykket.

Pl. 8. Skjoldet og dets Dele. S. 31. 1. Fladt, rundt Træskjold, sammensat af flere glathøvlede Bræder af forskjellig Bredde. 2 og 3. Enkelte Bræders Tykkelse. 4. Sædvanlig Form af Aabningen i Skjoldets Midte med Indsnit til begge Sider til deri at nedlægge Haandtaget. 5—10. Skjoldhaandtag [5. af Træ; 6. fuldstændigt Haandtag af Træ med Beklædning af Bronze; 7—9. Bronzebeklædninger; 10. belagt med en Sølvplade med guldbelagte Tværbaand]. 11—18. Skjoldbuler [11 af massivt Bronze med mange Sværd- og Øxehug og latinsk Indskrift, prikket ind i Metallet; 11 a. samme Bule, seet fra Siden; 11 b. Metallets Tykkelse; 11 c. Indskriften i virkelig Størrelse; 12. af Bronze, med takket Rand, formodentlig af romersk Oprindelse ligesom Nr. 11, hvilket derimod ikke kan siges om de øvrige her fremstillede; 13. af rødlig Bronze, med løs Rand; 14. af lyseguul Bronze, med løs Rand og en Tilsætning foroven, bestaaende af et skaalformet Stykke, der ved en Stift med halvrundt Hoved, fastholdes til Bulens Overflade; 15. Bastfletning, der formodentlig har tjent som indre Beklædning i en Bule af meget tyndt Metal; 16. Brudstykke af en lignende Bronzebule, som enten 13 eller 14, af temmelig tyndt Metal; paa den indvendige Side af Randen er der indridset en Runeindskrift, der i 16 a. er fremstillet i sin virkelige Størrelse; 17. Brudstykke af Bronze og af sjelden forekommende Form; 18. Brudstykke af en Bule af Sølv af samme Form som den foregaaende, med guldbelagte Prydelser i udhamret, ophøiet Arbeide, med en tynd Guldbelægning, udskaaren i Tunger og med Dyreskikkelser, ligeledes udskaarne i Guldblade og dernæst paalagte; 18 a. en af Prydelserne i virkelig Størrelse]. — 19—22. (og 32) Rand- og Slutbeslag af Bronze til Skjolde. [19. Randbeslag af Bronze, jvfr. 32 med større Mellemrum imellem Nitterne; 20. Randbeslag med bredere og større Slutbeslag; 21. lignende Slutbeslag af en anden Form, seet fra Enden og i virkelig Størrelse i 21 a.; 22. Slutbeslag (?) af tykt Bronze, i 22 a. seet fra Enden]. 23—31. Restaurationsbeslag [23. af Bronzeplader paa et Brudstykke af et Skjoldbræt; 23 a. samme Stykke Skjoldbræt paa den nederste Side; 24. S-formede Bronzebeslag; 25—31. af tyndt Bronze]. 32. Randbeslag af Bronze, jvfr. 19—22.

Pl. 9—12. Angrebsvaaben. S. 38. **Pl. 9.** Sværd. S. 38. 1—19. Haandtag. [1. Fuldstændigt Sværdfæste af Træ med Broncestifter og en Beklædning paa Midtstykket af flettede

flade Bronzebaand; 1 a. Pareerknappen, seet nedenfra; 2. fuldstændigt Sværdfæste af Træ med Bronzeknapp foroven, lignende som 7; 3. Fæste og en Deel af Klingens af et Træsverd af temmelig raat Arbeide og med ophøiet Stribe langs Midten af Klingens; 4. Træfæste af temmelig raat Arbeide. Aabningen forneden sees i virkelig Størrelse i 4 a. og synes at tyde paa en Jernklinge med bred Ryg, medens alle øvrige Haandtag formodentlig have hørt til tveeggede Jernsværd; 5. Sværdfæste af Træstykker, beklædte med Sølvbaand, der ere prydede med Ophøininger og Halvkredse indeni hinanden; 6 og 6 a. Sølvbeklædninger til Midtstykker af lignende Haandfæster; 7. Bronzeknapp ved Grebtungens Ende; af en hyppig forekommende Form. 8. Pareerknapp af Træ med en smagfuld Udsmykning af større og mindre Broncestifter med halvrunde sølvbelagte Hoveder; 9. Træknapp med Broncestifter med store halvkugleformede og hule Sølvhoveder; den øvre Deel af et Sværdhefte; 10. den øvre Deel af et Sværdhefte af Metal. Det er indvendigt huult og er forarbejdet af et temmelig tykt Bronzeunderlag med en Beklædning af Sølv, der i Rillen paa flere Steder er belagt med tynde Guldplader og prydet med runde Ophøininger og fritstaaende Perleprydelse, — en Udsmykning, som sees i virkelig Størrelse i 10 a.; 10 b. er et Brudstykke af et Haandfang af Bronze med Sølv- og Guldbelægning, som formodentlig har hørt til 10.; 11. Haandfang af Træ med Bronzeknapp og indridsede Prydelser paa Midtstykket; 11 a. samme fra Siden af, hvor Rillen i den øvre Knapp sees; 12—19. Øvre Knapper og Pareerknapper af Træ; de fleste med Metalstifter, ordnede i forskellige Mønstre. Stifterne ere enten heelt af Bronze eller af Bronze belagte med Sølvplader paa Hovederne.] 20—28. Dopsko til Sværdskeider; alle af Bronze, undtagen 25, der er af Sølv. [20 og 21 af gjenbrudt Arbeide og med indridsede Kredsprydelse; 23. med et Brudstykke af Træskeden.]

Pl. 10. Træskeder og Metalbeslag dertil. S. 41. 29. Brudstykke af den øvre Deel af en Træskede af tresidet Tværsnit, med Bronzebeslag; gennem Huulningen af den ophøiede Midtdeel af Beslaget har Enden af en Sværdrem været trukket og derpaa viklet flere Gange om Skeden. 30. Mundblik af Bronze til en Sværdskede; i de udskaarne Firkanter ere guldbelagte og prydede Sølvplader nedlagte. 31. Fuldstændig Træskede med Mundblik, Randbeslag, Midtbeslag til Sværdremmen og Dopsko, alt af tyndt Bronze og fint, gjenbrudt Arbeide; den bestaaer af to tynde Træplader og er i Formen meget forskjellig fra de forresten fundne Brudstykker af Træskeder. 31 a. Mundblikket og Skedens Aabning, seet fra oven. 32. Mundblik af Sølv, udtunget forneden. 33—40 og 43. Beslag til den øvre Deel af Træskeder, af samme Bestemmelse som paa 31; igjennem den ophøiede Midtdeels Huulning trækkes den smalle Ende af Sværdremmen; (jvfr. Pl. 11, Nr. 48.) [33. af Bronze med Sølv- og Guldbelægning; 34. af Sølv; 35. af Bronze med guldbelagte og prydede Tværbaand af Sølv; 36. af Bronze med to Mærker af Piilskud; 37. af særdeles fint og smagfuldt Arbeide med et massivt Bronzeunderlag med Sølvbelægning, der atter er prydet med Guldbelægning. Langs Midten af Understykket er der en Række fritstaaende Perleprydelse; 38. simpelt Bronzebeslag paa et Brudstykke af en Træskede med Trærande og en ophøiet Kant langs Midten; 39. Bronzebeslag af lignende Bestemmelse, men af her i fundet enestaaende Form; Prydelserne ere indridsede i Endestykkerne, men paa de tre Tværstykker i Midten derimod indlagte i Metallet med temmelig massive, smaa Sølvplader; 40. ligeledes af enestaaende Form og noget beskadiget. I de indskaarne Trekanter har der formodentlig været nedlagt Sølvplader; 40 a. seet fra Siden]. 41. Broncedopsko med tydeligt indridsede Runeindskrifter paa begge Sider og indridsede Cirkelprydelse. 41 a. Indskriften paa Bagsiden. 42. Bronzebeslag til den nederste Deel af en Træskede, som det synes, af romersk Form. Sømhovederne ere belagte med guldbelagte Sølvplader. 43. Bronzebeslag af lignende (?) Bestemmelse som Nr. 29 og 33—40. Det øverste prydede Stykke er ombøiet, og dets spidse Ender stukne ned i en Bronzeplade, der saaledes har været fastholdt paa en Træskede. 44. Brudstykke af en Træskede med Rande og ophøiet Kant paa Midten og med Broncedopsko med uregelmæssigt indridsede Kredse som Prydelser. 45. Den øvre Deel af en Træskede med riflede Prydelser udskaarne i Træet. 46. Den indre Deel af en Træplade til en Skede, der ikke synes at have været forsynet med Dopsko. 46 a. Træets Tykkelse.

Pl. 11. 47. Beslag til en Sværdrem (?). Buet Plade med Fremstillinger i ophøiet Arbeide, jvfr. Profilen S. 45. Paa en Bronzeplade er befæstet en guldbelagt Sølvplade, hvori fem større Dyr mellem Fiske og Fårbeen ere fremstillede. Foroven og forneden 2 Rækker Mandshoveder med Hjelme paa i Profil, af hvilke hvert andet er belagt med en tynd Guldplade. 47 a.

Et af Profilhovederne i virkelig Størrelse. 48. Sværdrem af temmelig tykt Læder; i den ene Ende findes en hjerteformet Udskæring med et Knaphul, paa Midten en stor Bronceknapp, der i 48 a. er seet fra Siden og i 48 b. ovenfra, og i den anden Ende er der paasyet et tresidet Stykke Læder, som ender med en meget smal, temmelig lang Rem, der, stukken igjennem det hule Metalbeslag paa en Træskede, har været viklet flere Gange om denne. 49—51 og 53—56. Metalbeslag til Sværdremme (?), alle af Bronze [49. af gjenembrudt Arbeide; 50. med Sølvbelægning; 51. med Sølvbelægning og Prydelser, tildeels i gjenembrudt Arbeide; 53. lyreformet Beslag; 55. med det saakaldte Thors Hammertegn i gjenembrudt Arbeide]. 52 og 57—67. Spænder og fir-sidede Besætninger (til Sværdremme). [52. af Bronze med Sølvbelægning; 57. smukt forarbejdet, sølvpletteret Broncespænde med guldbelagte Tværbaand og andre Prydelser; 58. af Bronze; 59 og 59 a. af sølvbelagt Bronze, de prydede Tværbaand have Guldbelægning; 60 og 60 a. af sølvbelagt Bronze; 61. udtunget, sølvpletteret Rembeslag af Bronze; 62. lille simpelt Broncespænde; 63—67. Broncespænder af meer og mindre barbariske Former].

Pl. 12. Kastespyd, (Syle), Buer og Pile, (Hvæssestene) samt Øxer. S. 47. 1—4 og 16. Kastespyd. [1. Spydstage af Asketræ, 109 T. lang; den spidse Ende til at stikke ind i Skaftroret; Midtstykket og den afrundede Ende; 2. Midtstykke af en Spydstage med en Bevikling af tyndt Toug; 3. Brudstykke af en Spydstage med indslaaede Broncestifter; 4. Brudstykke af en Spydstage med et Sølvbeslag, formodentlig til Istandsættelse; 16. riflet Broncering, funden befæstet paa en Spydstage]. 5—8. Syleskafter af Træ. [5 og 8. med Gjennemboring foroven til at trække en Snor igjennem, i hvilken Sylen bares; 6 a. Overdelen af Knappen paa 6; 7. med to Gjennemboringer paatværs og Bronzebeslag forneden; 8 a. Aabningen til at indstikke Sylen i.] 9. Bue af Taxtræ med indskaarne Prydelser og Spor i Enderne af en Bevikling af klæbrige Snore. 9 a og b. Stykker af For- og Bagsiden i virkelig Størrelse. 9 c. Tværsnit i Midten. 10. Brudstykke af en Træbue med indskaarne og indprikkede Prydelser; den er stærkt forhugget. 10 a. Et Stykke deraf i virkelig Størrelse. 10 b. Tværsnit af Midten. 11. Piilstage af Fyrretræ med Indsnit forneden til at fatte om Buestrengen, Bevikling til fire Rækker af Fjer, spaltet Ende til en Jernspids og Beviklingen derom. 11 a. Dele af en Piilstage i virkelig Størrelse. 11 b. Tværsnit af Midten. 12. Slibesteen af oval Form med Spor af Brug og Rille om Midten, sikkert til en Snor eller et Baand, i hvilket den blev baaren. 13. Jernøxe med Træskaft, der fra oven har været stukket gennem Hullet. 13 a. En Jernøxe med Skaft, seet fra oven. 14 og 14 a. Brudstykker af et Træskaft med indskaarne Prydelser. 15. Brudstykke af Træ — formodentlig af en Bue — med indskaarne Prydelser. 15 a. Den flade Side. 15 b. Gjennemsnit. 16. Jvfr. 1—4.

Pl. 13, 14 og 15. **Ridetøi.** S. 52. **Pl. 13.** 1. Hovedtøi til en Ridehest, af Læderemme med flade Sølvnagler; Tøilerne ere af Bronze. 1 a. Beslagstykke af Bronze til Mundbidet, der sandsynlig har været af Jern. 1 b. Broncekrogen til Sideremmen; virkelig Størrelse. 1 c. En af Tøilerne, seet fra Siden og i virkelig Størrelse. 1 d. Tykkelse af Læderremmene. 2—11. Beslagstykker til Sammenfæstning af Læderremmene. De henhøre formodentlig til Ridetøi. [2 og 3. af Bronze; 4. af Sølv med Guldbelægning paa den riflede Knap foroven; 4 a. viser den løse Stift; 5—10. af Bronze; 9. kan jevnføres med Nr. 26 paa Pl. 15; 11. af Bronze med Sølvbelægning og indridsede Prydelser, det saakaldte »Thors Hammertegn«; Brudstykke.

Pl. 14. 12—14. Trendsestænger af Bronze; 14. sølvpletteret. 15—21. Brudstykker af Ridetøiler af Bronze. [15. Beslag til et Haandfang af Læder; Tøilerne ere sønderhuggede med Øxeslag; 16. nogle Led af en Tøile med Bidselringe, Beslag til Mundbid og Krog; 17. Bidselring med Beslag til Mundbid; 18. smukt prydet Beslag med guldbelagt Sølvplade til et Haandfang af Læder. Tøilens Ringe og Forbindelsesled ere ligeledes smukt prydede med Bølgelinier (18 a). Originalen har 10 Ringe og er 22 T. lang; 19. Beslag til et Haandfang, med Sølv- og Guldbelægning; 20. Broncering med vedhængende Beslagstykker (?); 21. Haandfang og Dele af Tøilen. Ringene og Mellemstykkerne ere prydede med indridsede Bølgelinier (21 a). Originalen er 15 T. lang; 21 b. Haandfanget 21 seet fra Siden]. 22. Af Bronze; af uvis Brug. 22 a. Den nederste Deel af 22 seet fra Siden og i virkelig Størrelse. 23. Af Bronze; af ubekjendt Bestemmelse, men formodentlig henhørende til Ridetøi. 24—25. Ligeledes.

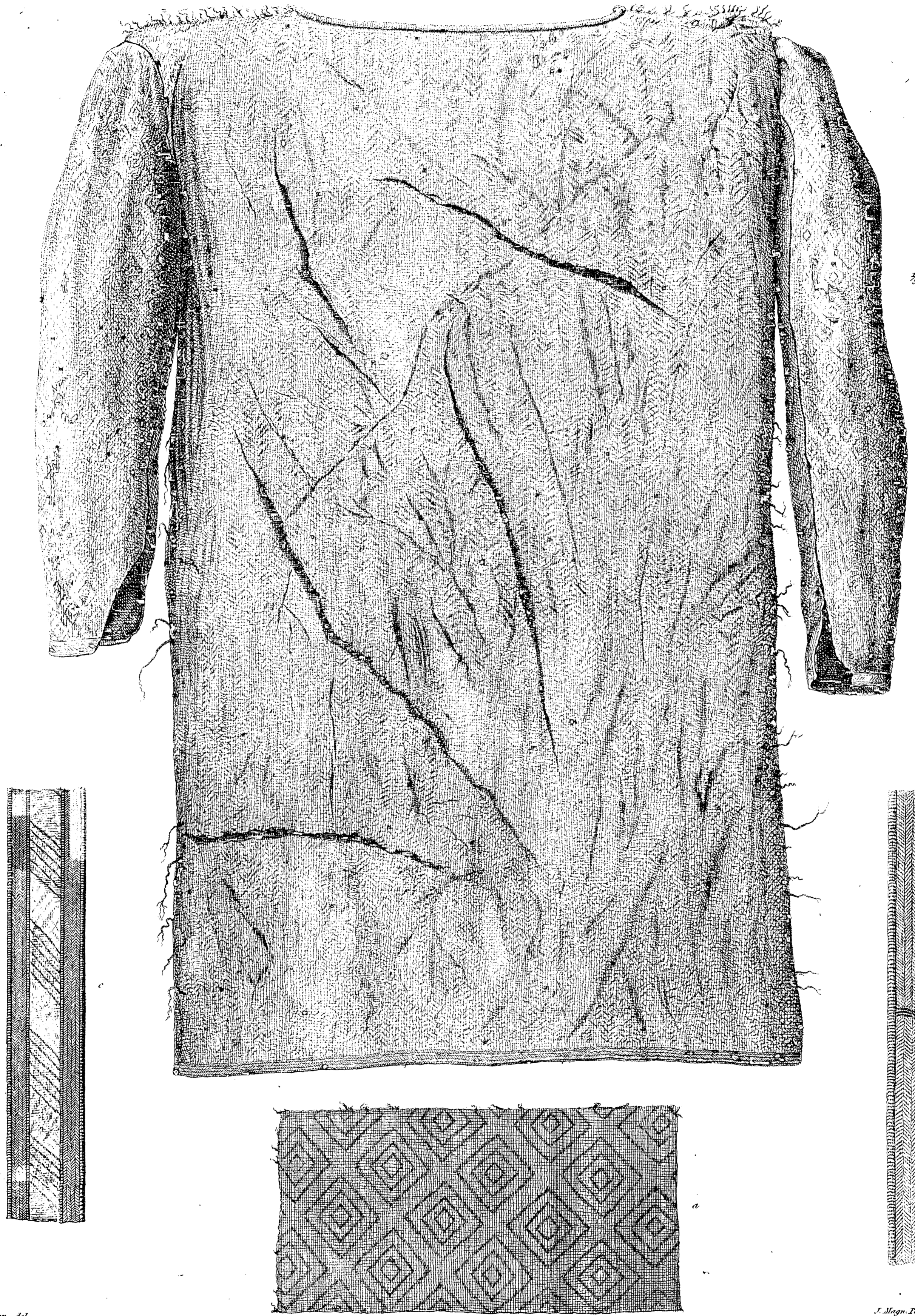
Pl. 15. 26—31. Snudebeslag til Ridetøi. [26—28. af Bronze; 29. Underlag af Bronze med Sølv- og Guldbelægning; 30. Underlag af Bronze med en Sølvplade over det Hele; a. det

fremstaaende, halvrunde Stykke; b. øverste Profillinie af det rifede Hængselsstykke; c. et guldbelagt Hoved paa Stifterne; 31. af Bronze; Hovederne paa sex af Nitterne ere i Form af Fuglehoveder.] 32. Spore af Bronze; Piggen mangler. 32 a. Seet nedenfra. 33—48. Frithængende Prydelser, spaltede i den bredere Ende (jvfr. 42 a. og 43 a.); de have muligen været anbragte ved smaae Læderremme paa Tøileringene; af Bronze, undtagen 35, 36 og 40, der ere af Sølv.

Pl. 16. 1—3. Kjøretøi. S. 56. [1. Tømme, bestaaende af tre lange Læderremme, samlede med Bronceringe, og to smallere Hovedremme. I de store Bidselringe af Bronze hænge Endebeslag, ligeledes af Bronze, af Mundbiddet, der forøvrigt formodentlig har været af Jern. Inden i Tøilen sees en Sammensætning af smalle Læderremme med Spænder og Ringe af Bronze; dens Bestemmelse vides ikke. 2. Brudstykke af et Egetræs-Hjul. Egerne springe lidt frem for Hjulets Omkreds; 2 a. et Tværsnit af Hjulet; 3. Vognhammel af Egetræ.] 4—10. Landbrugsgjenstande. S. 57. [1. En Harve eller Rive af Træ; 5. Fuldstændig Træ Kølle (jvfr. 9 og 10); 6. fuldstændig Træ Pæl; 7. Spidsen og 8. den krogede øvre Ende af Træpæle; (cfr. S. 52.) 9. Kølle af Træ; 9 a. Tværsnit; 10. Halvdelen af en Kølle af stærkt knudret Træ.] 11. Blad af en Træ Skee (jvfr. 15—17). 12. Brudstykke af en Vidiefletning. 13. Et Stykke Svovlkies med sammes Tværsnit. 14. Kroget Træpind (til Ophængning af slagtede Dyr?). 15—17. Knivskafter [15. af Bronze, de to andre af Træ]. 18—19. Probeerstone 20—25. Betalingsmidler, saakaldte Pengeringe. [20—24. have formodentlig oprindelig været Armbaand; 25. de tre Ringe ere fundne saaledes stukne i hinanden].

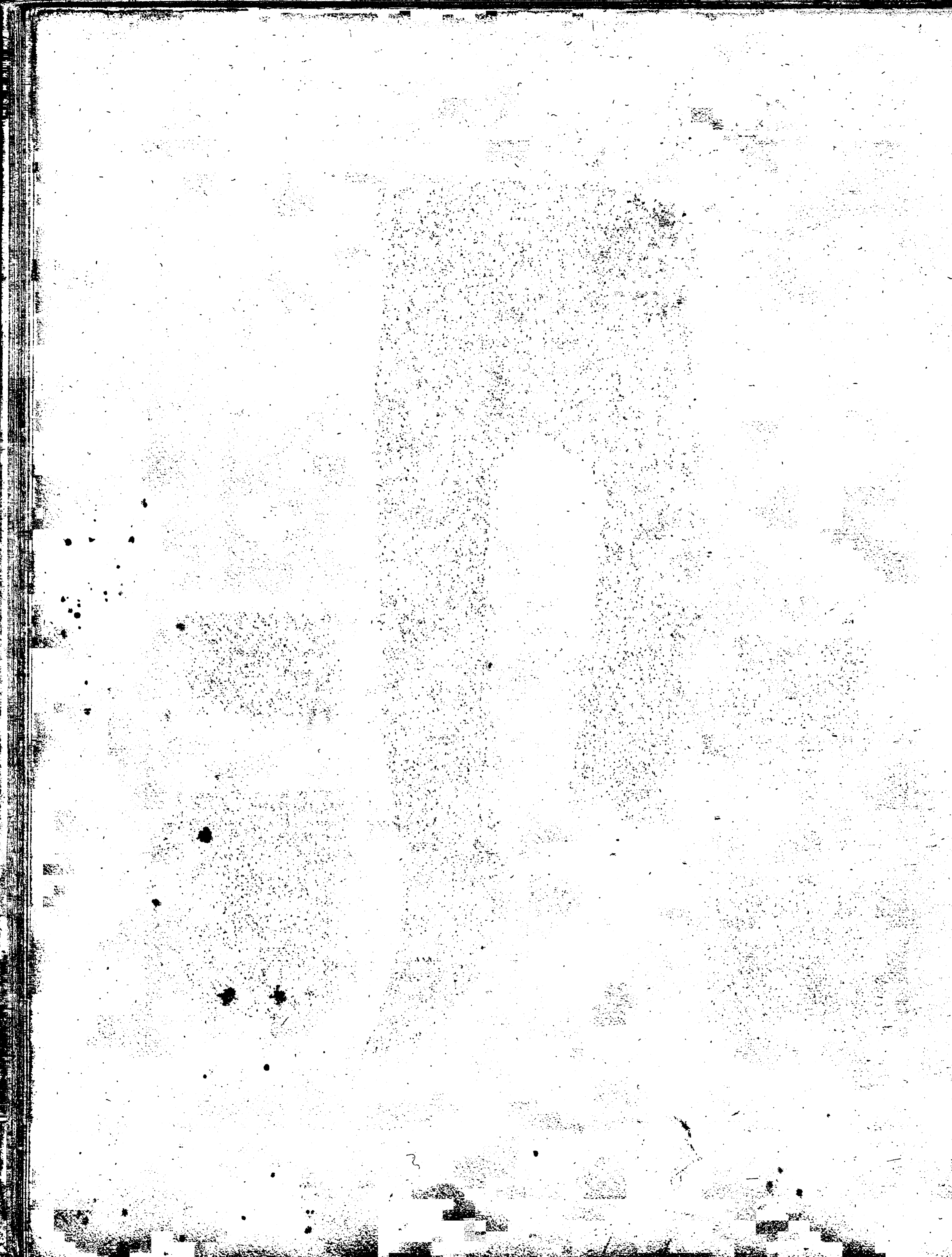
Pl. 17. Huuskar. S. 58. 1—6. Af Træ. [1. Snittet Forarbeide; 2. ufuldent; 3. Træske med Laag.] 7—24. Af brændt Leer. [10 a. Hank i virkelig Størrelse; 11 a. Bunden af 11.; 14. med uregelmæssigt indridsede Streger; 14 a. Bunden til samme Kar; 15—17. Brudstykker.]

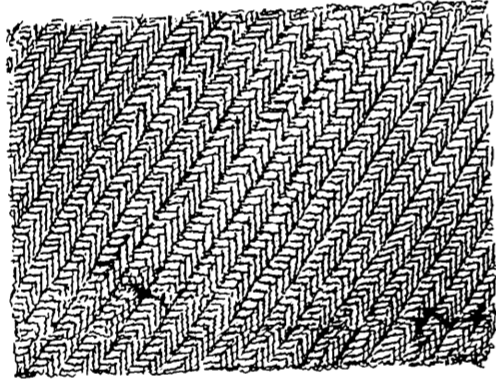
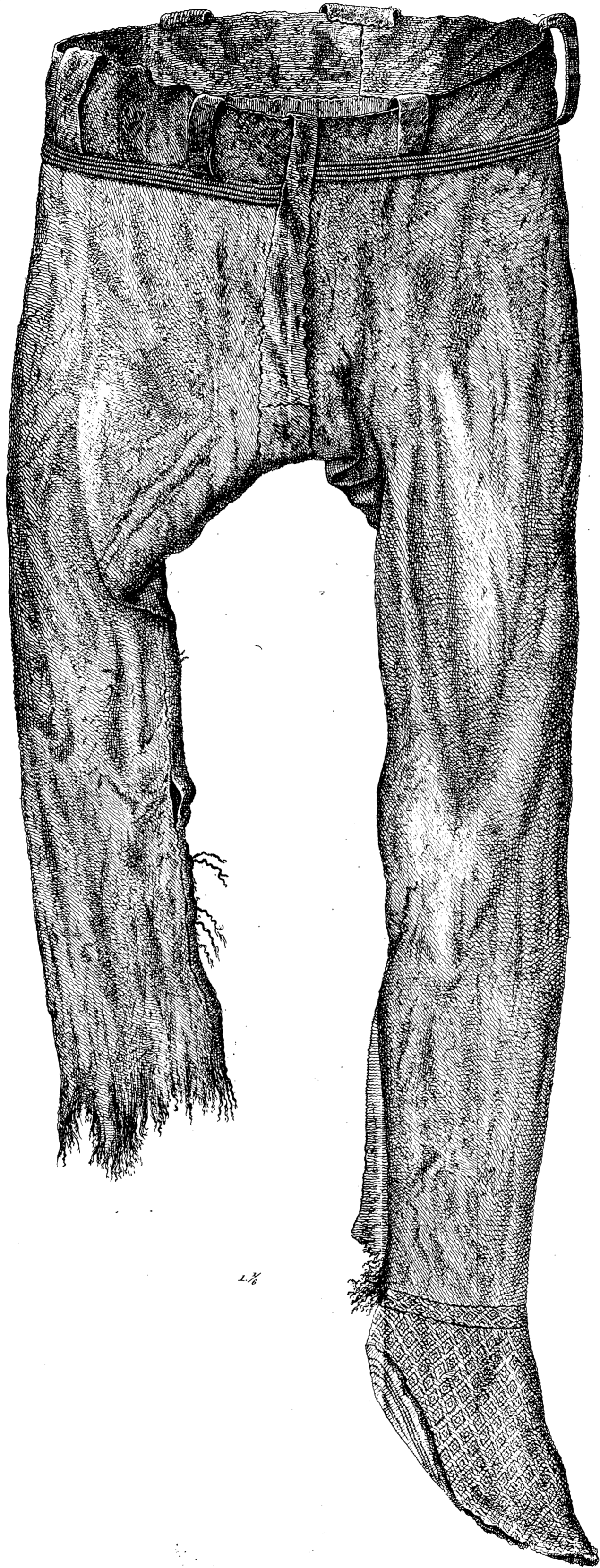
Pl. 18. Gjenstande af ubekjendt Bestemmelse. S. 62. 1—22 ere, forsaavidt et andet Stof ikke er angivet, af Bronze; [1 af Sølv; 3 er fyldt med Træ; 4 er belagt med en tynd Sølvplade; 7 er belagt med tynde Guldplader; 10 ligeledes; 13 er en ganske tynd Sølvplade med ophøiede Prydelser; 14 og 15 belagte med Sølvplader; 17 af massiv Bronze og 18, som er huul, kunne muligen have været øverste Knapper af Skjoldbuler, i hvilket Tilfælde 18 skulde vendes om]. 19—21 Forskjellige Slags Stifter og Nitter. 23—34 Af Træ.

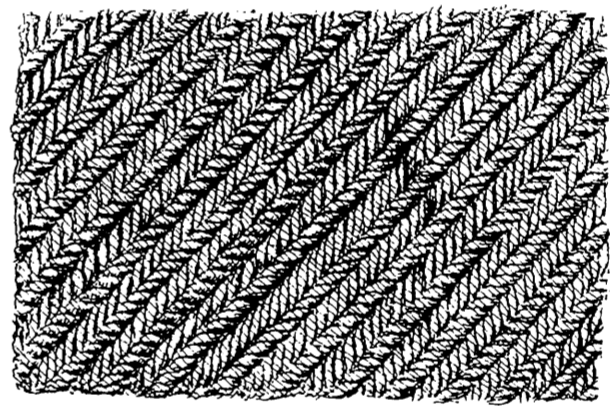
R. Petersen del.

J. Magn. Petersen sc.

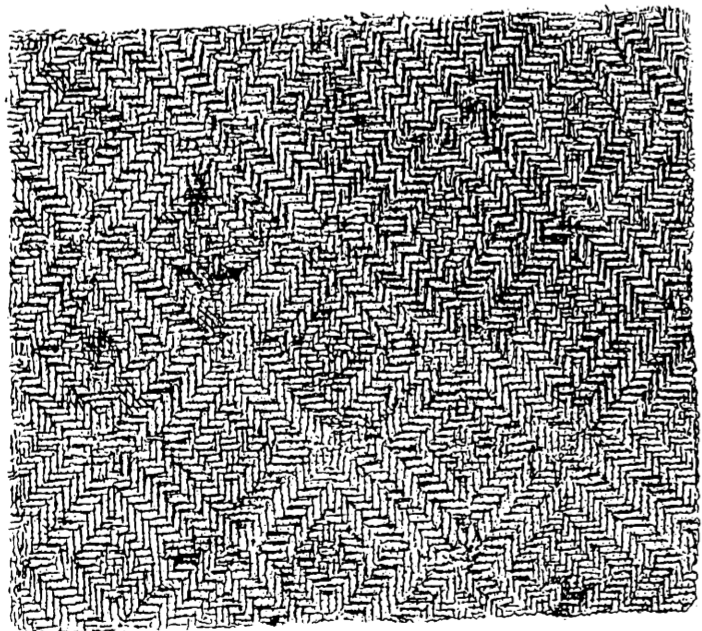

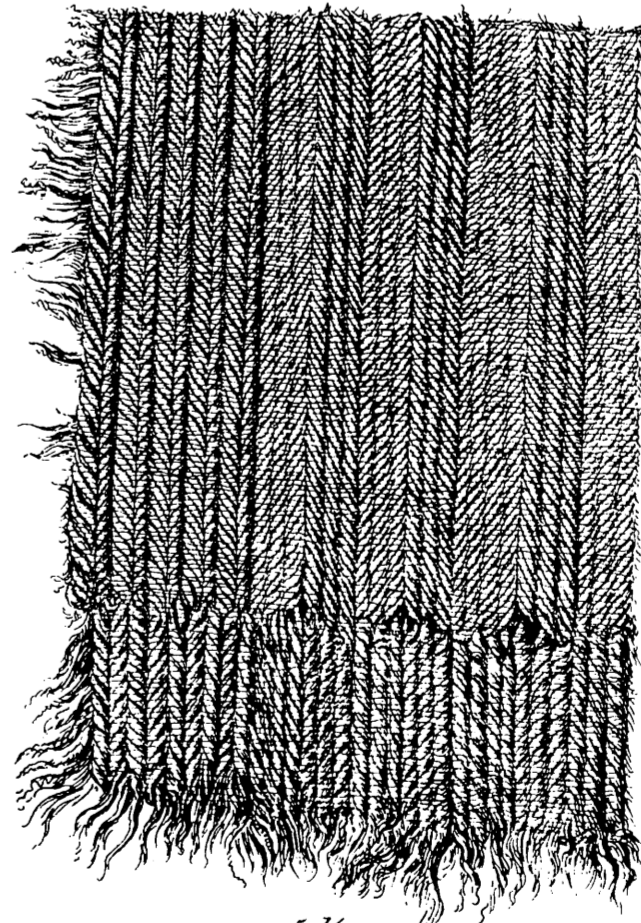
2. 3/4

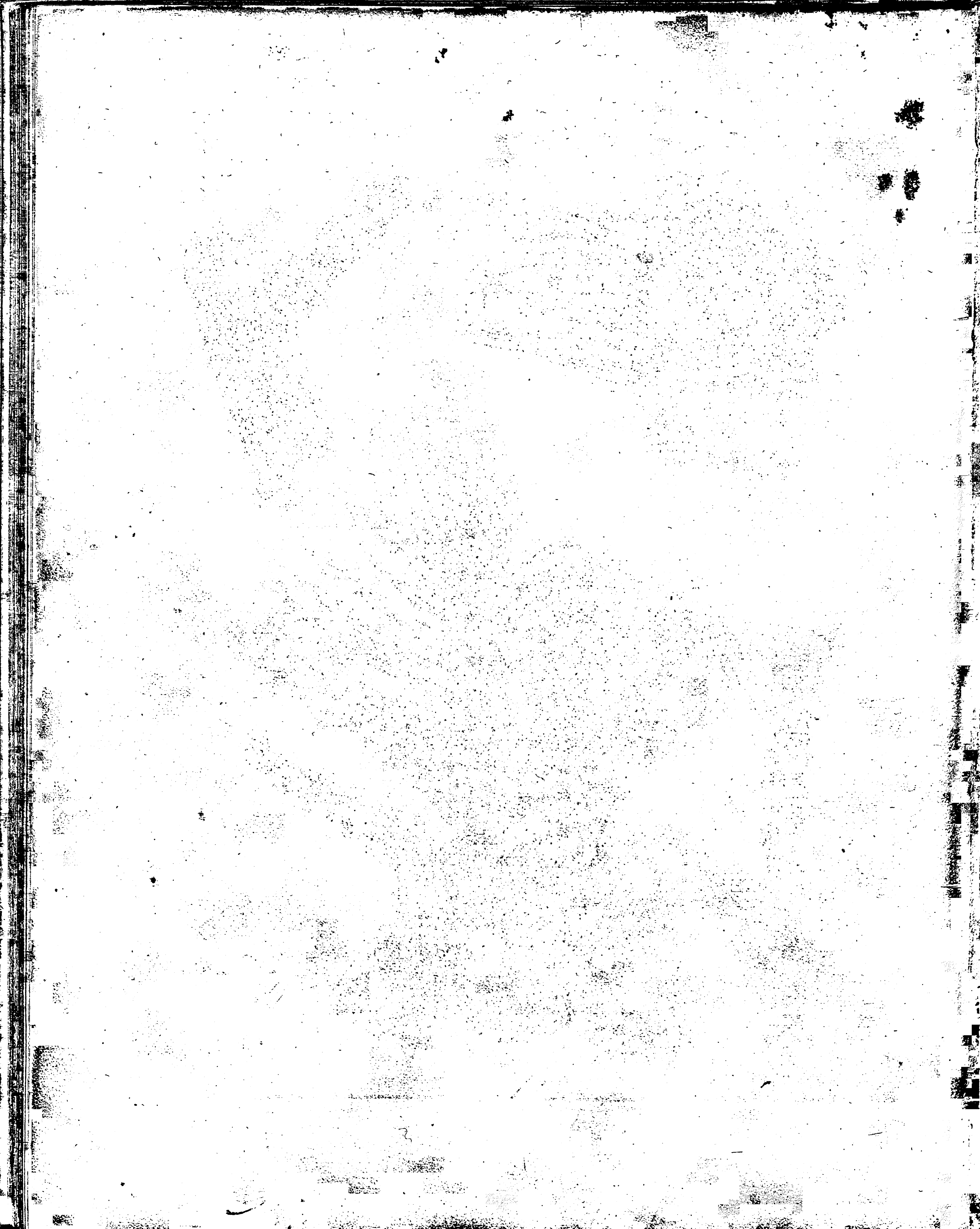
4. 1/2

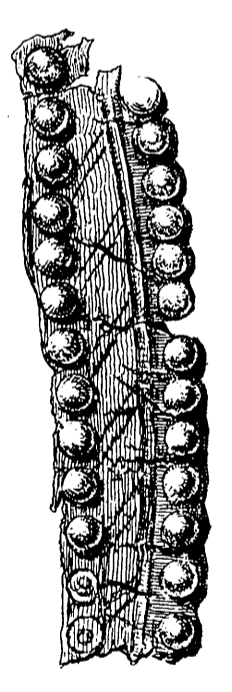
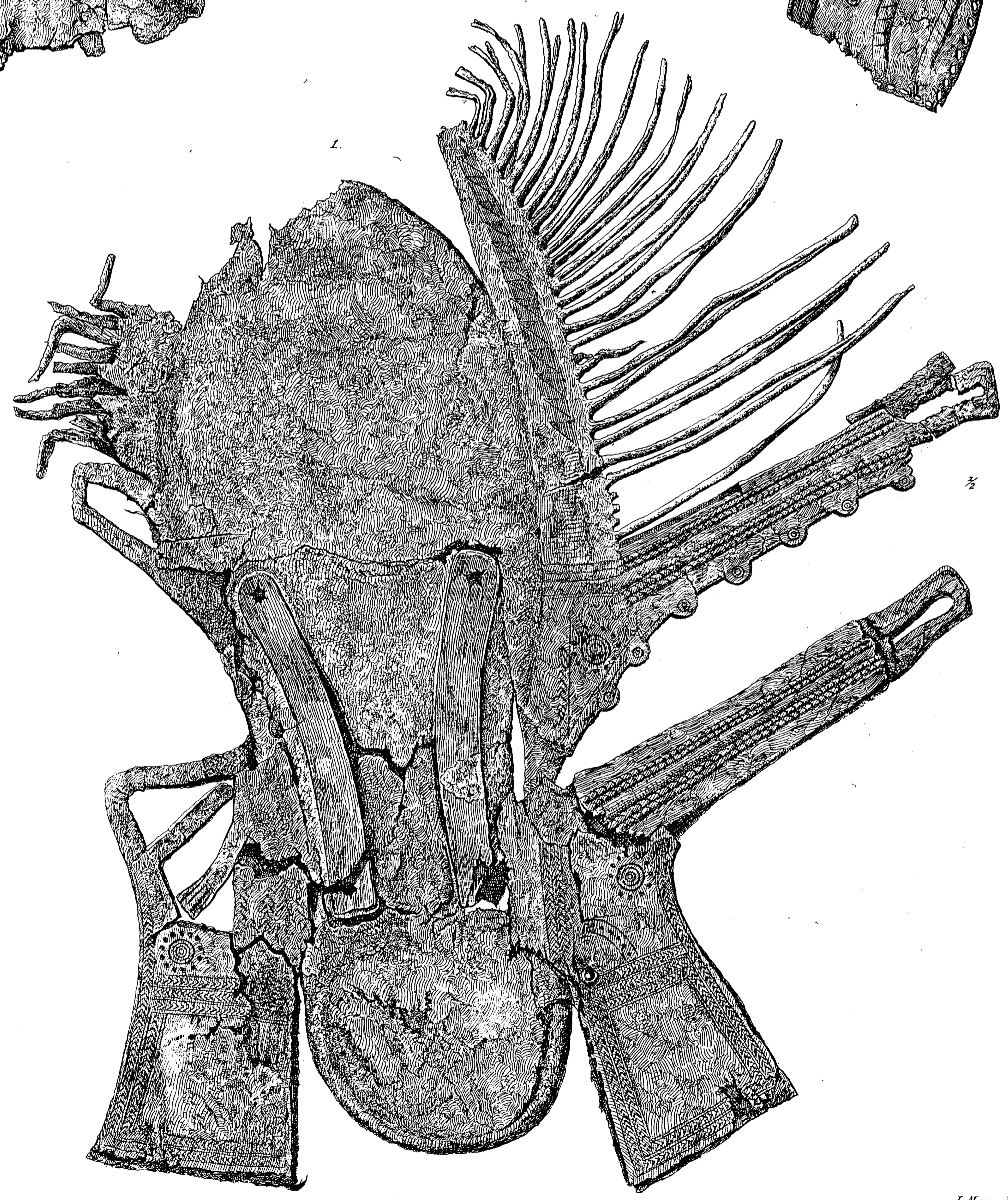
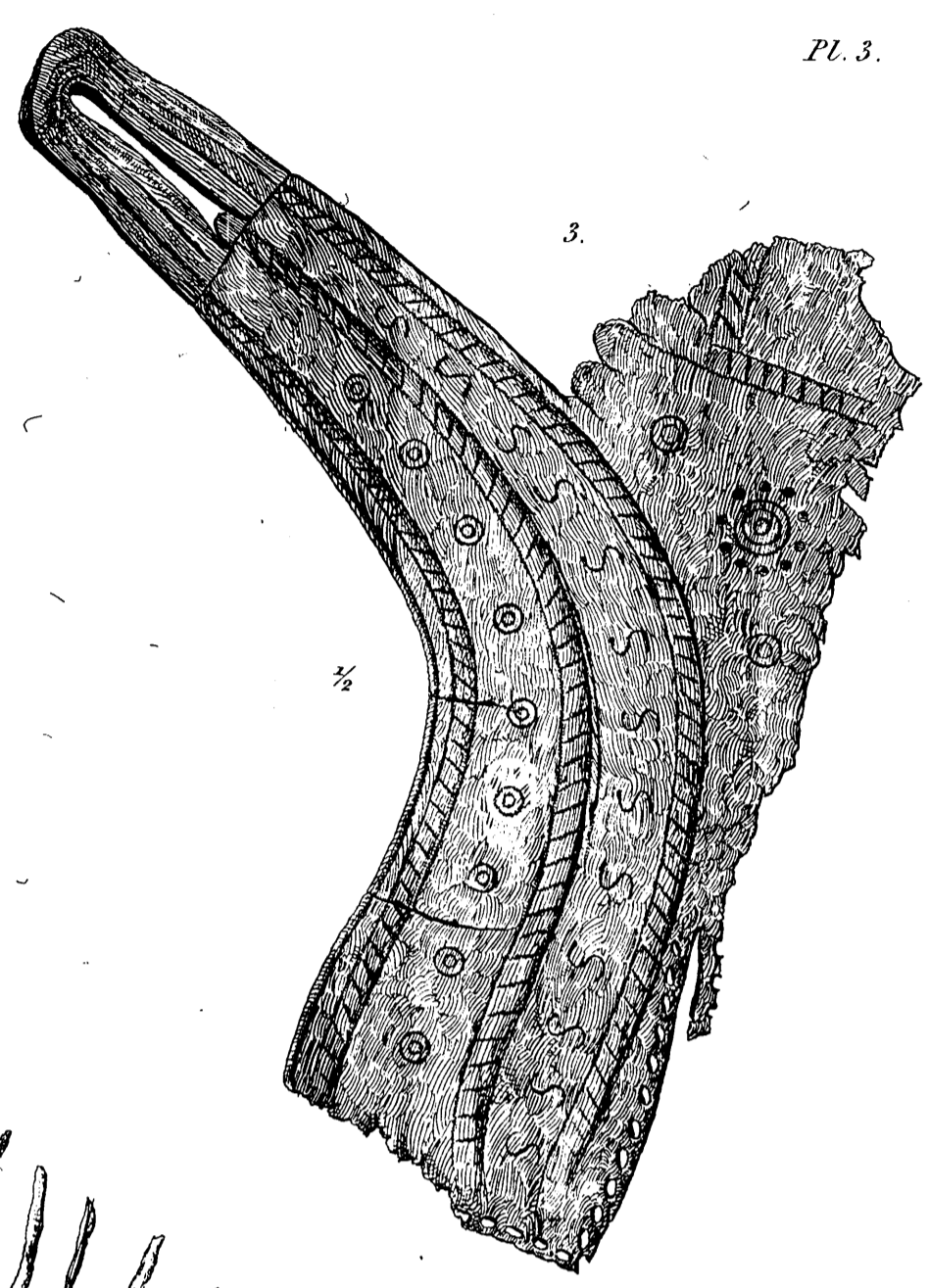
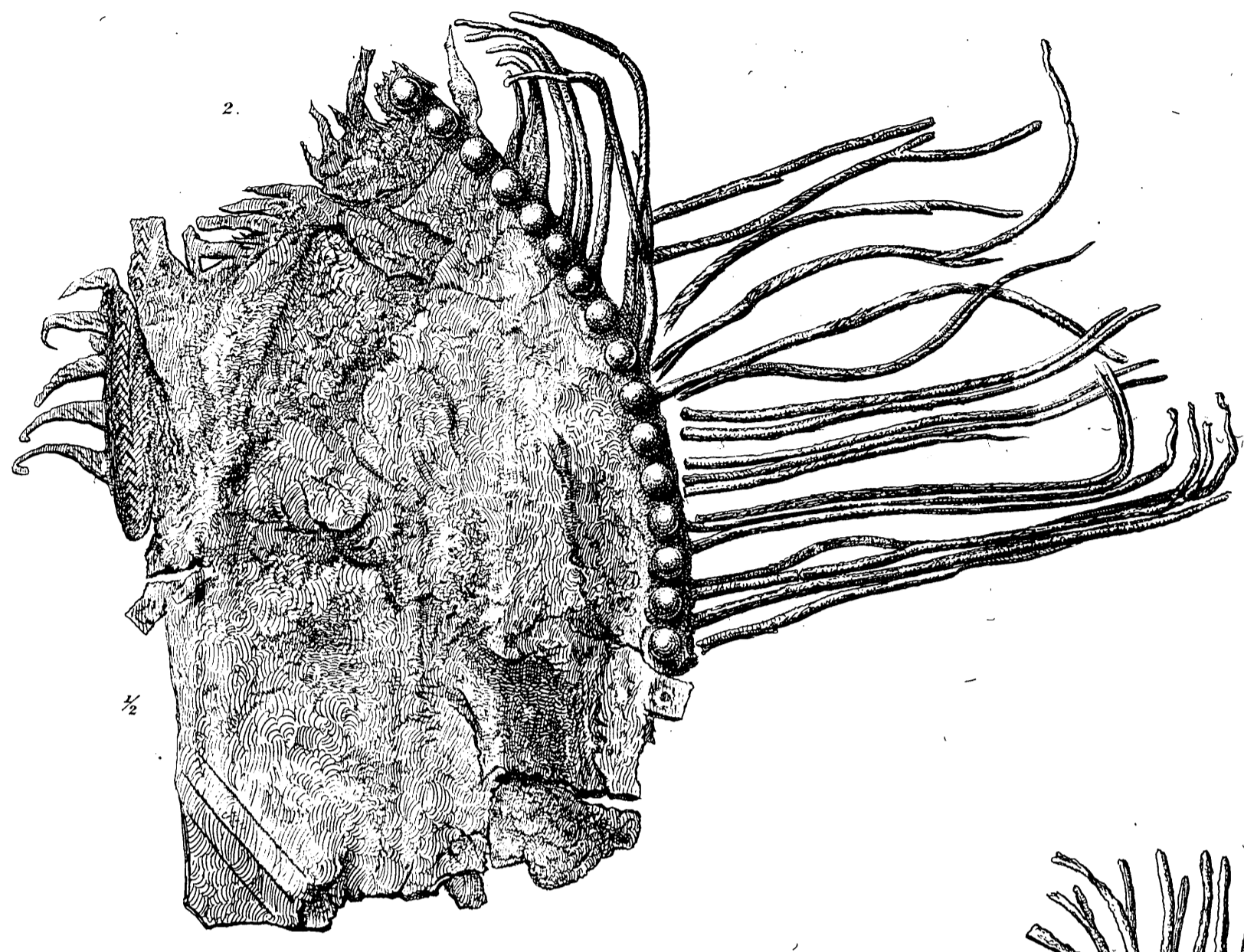

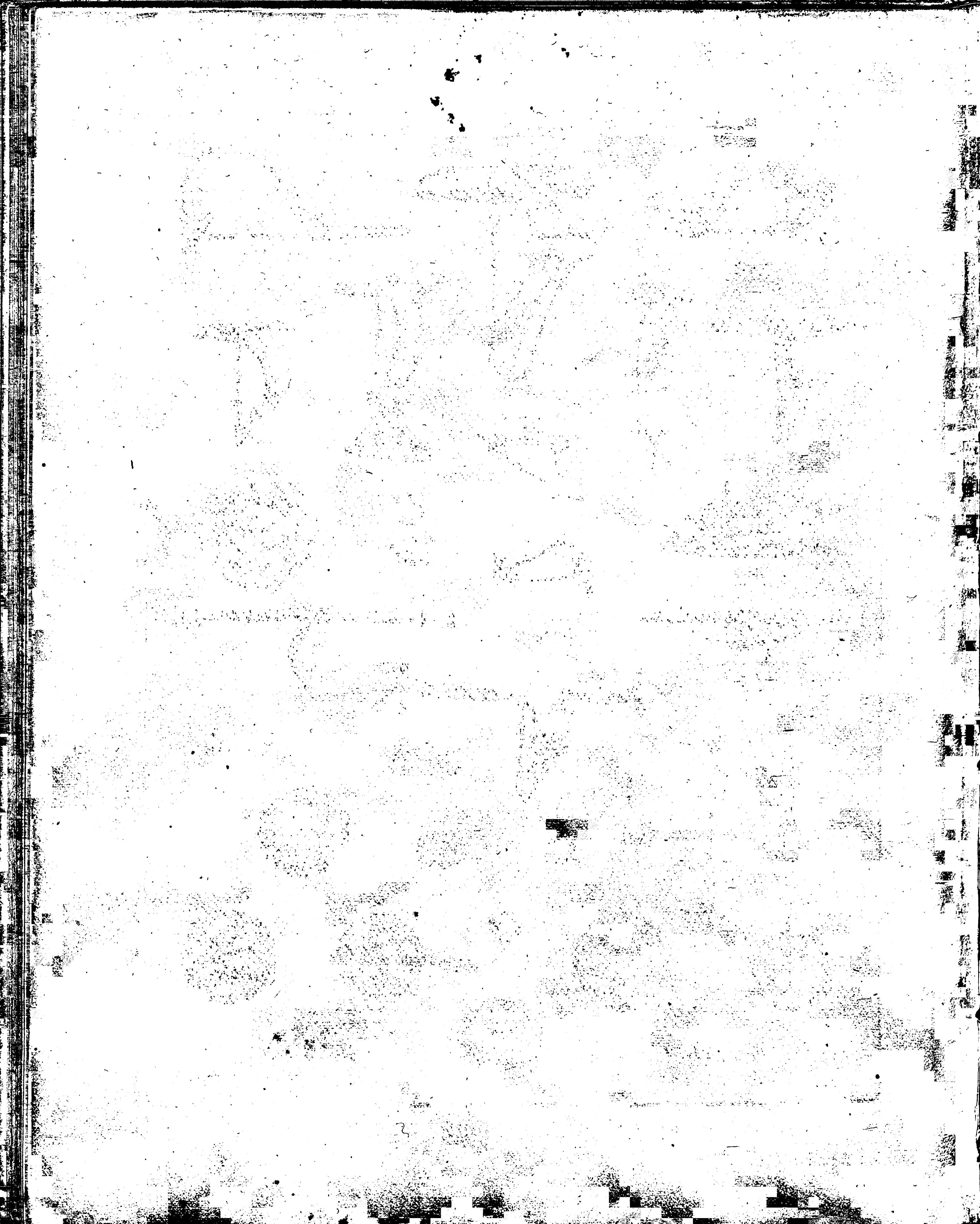
3. 1/2

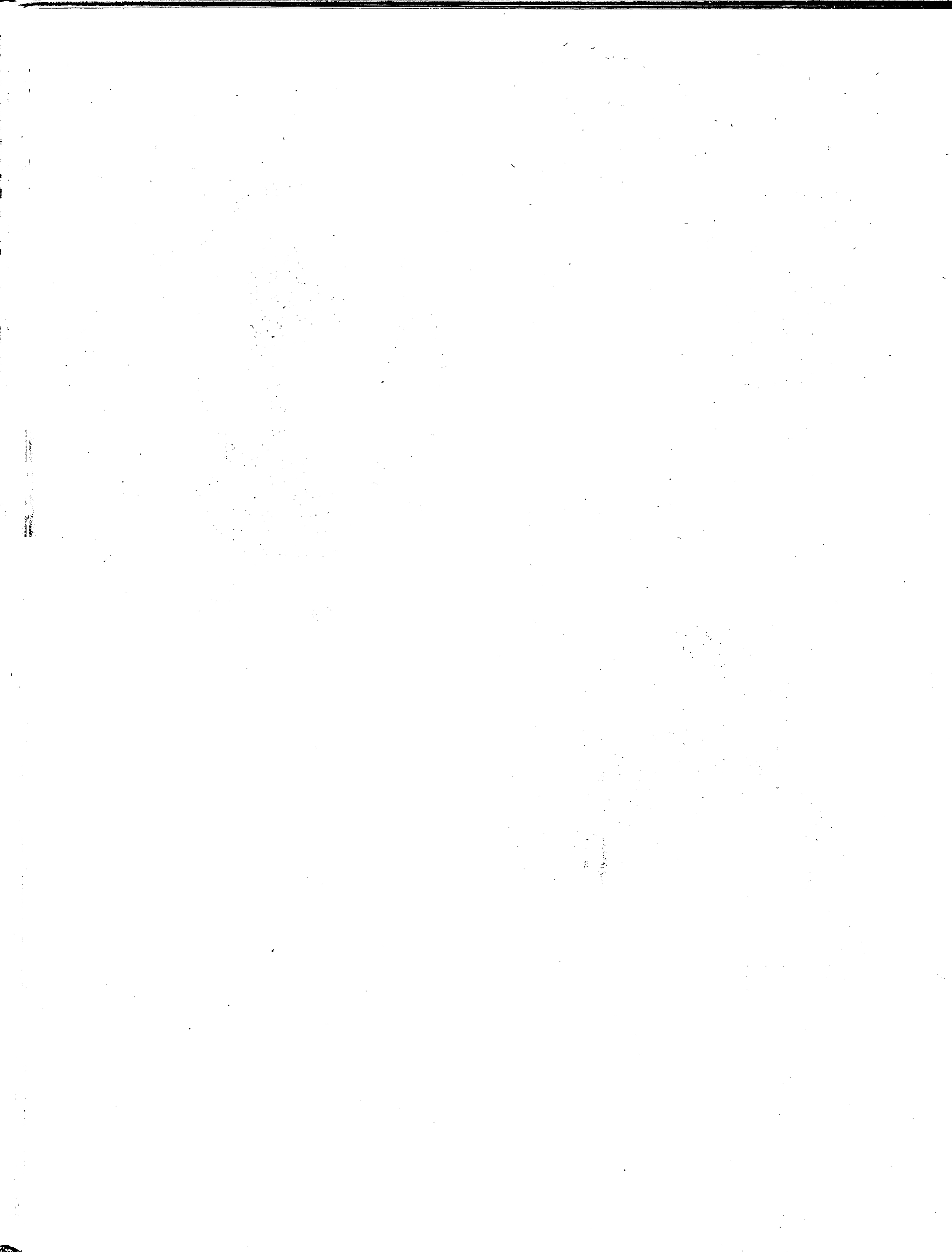
5. 1/2

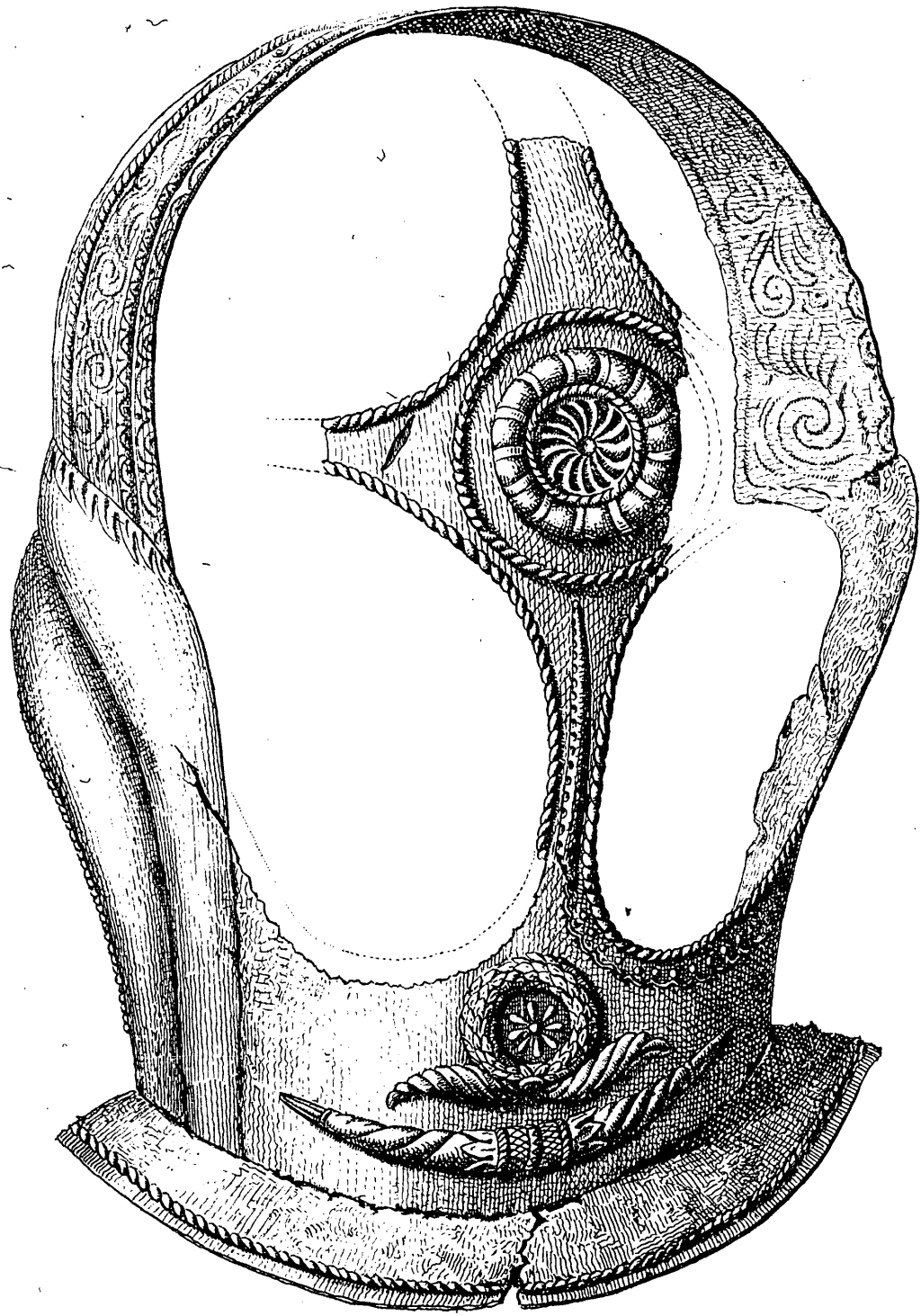

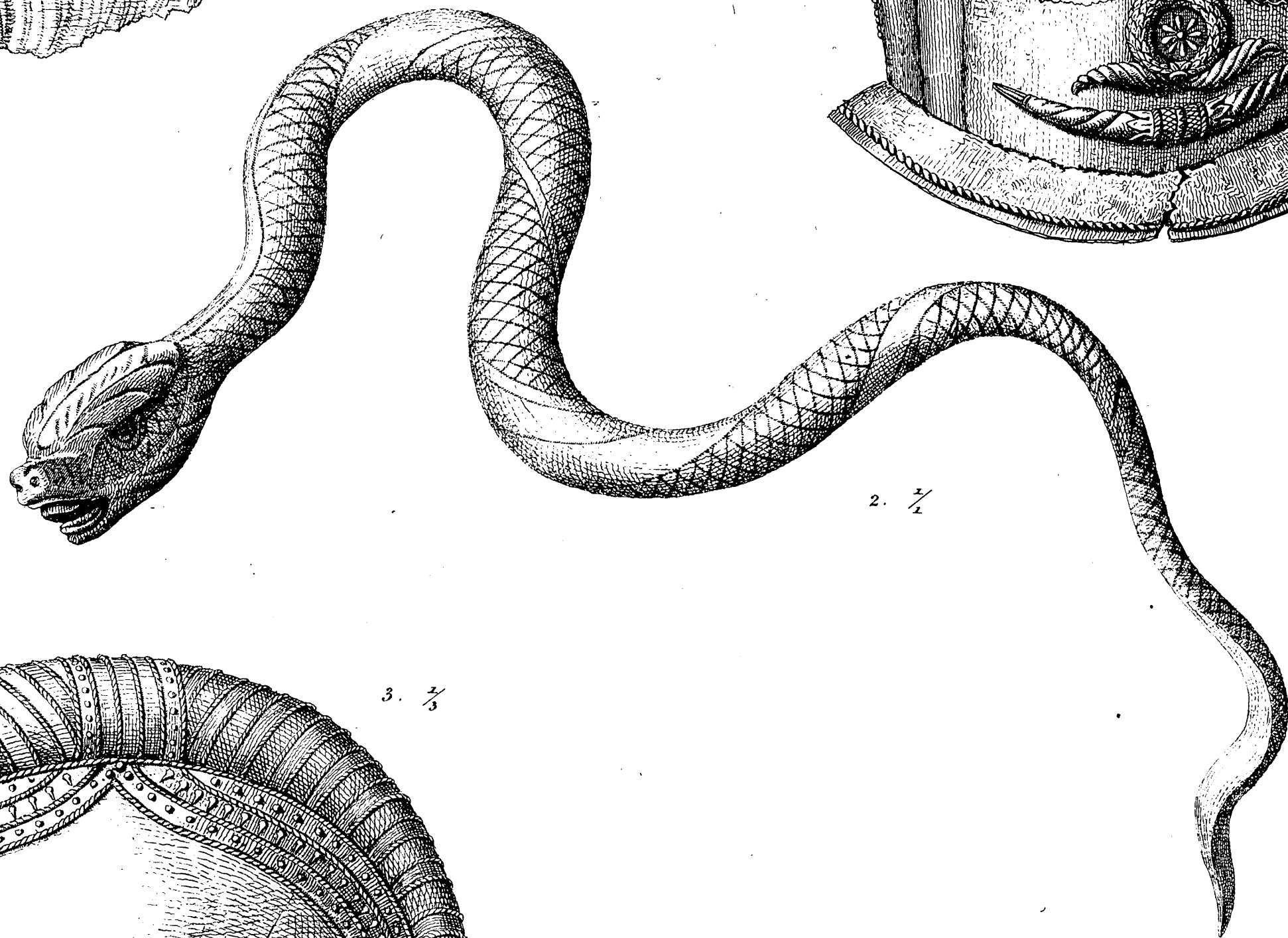

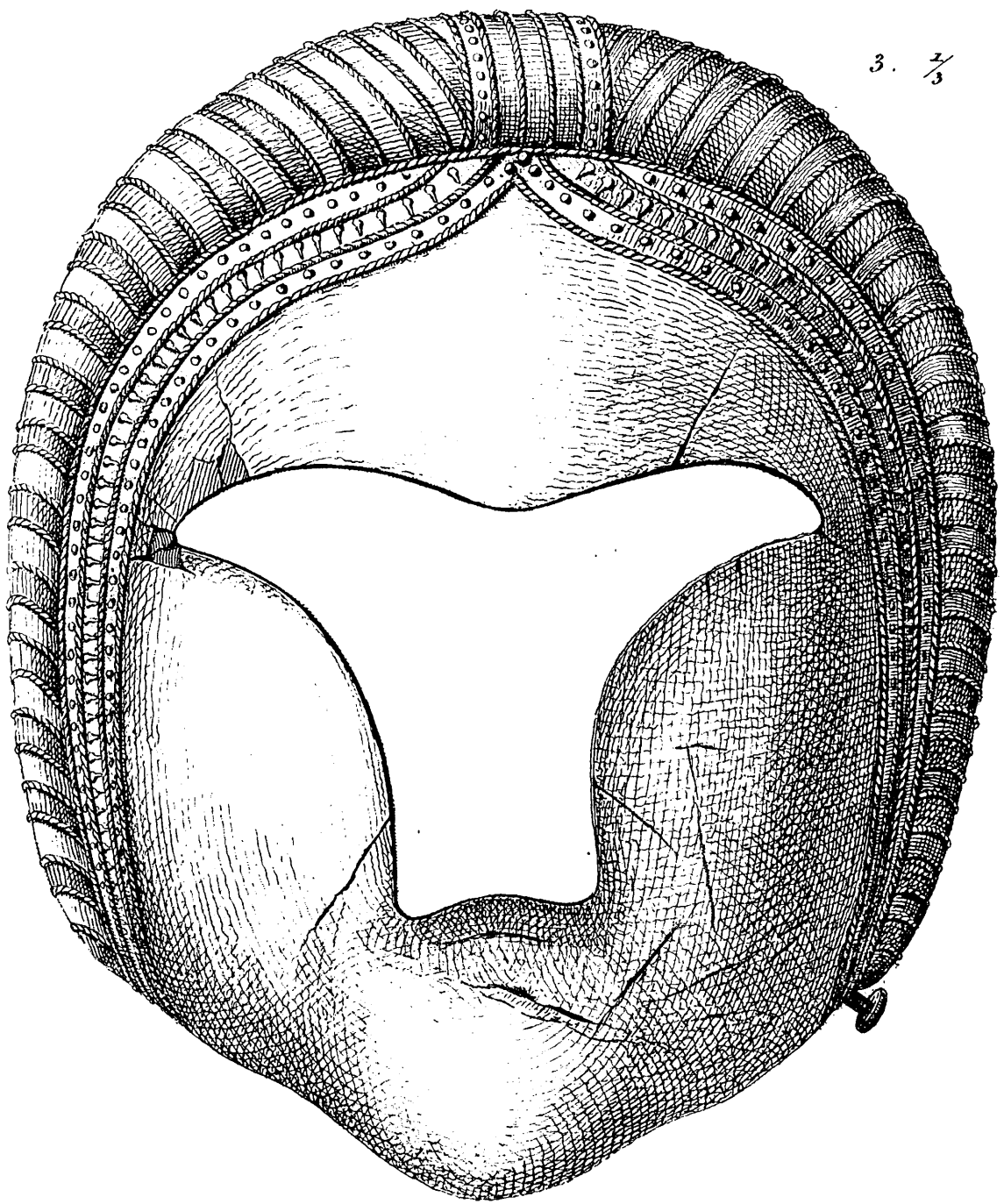
1. a.
2/4

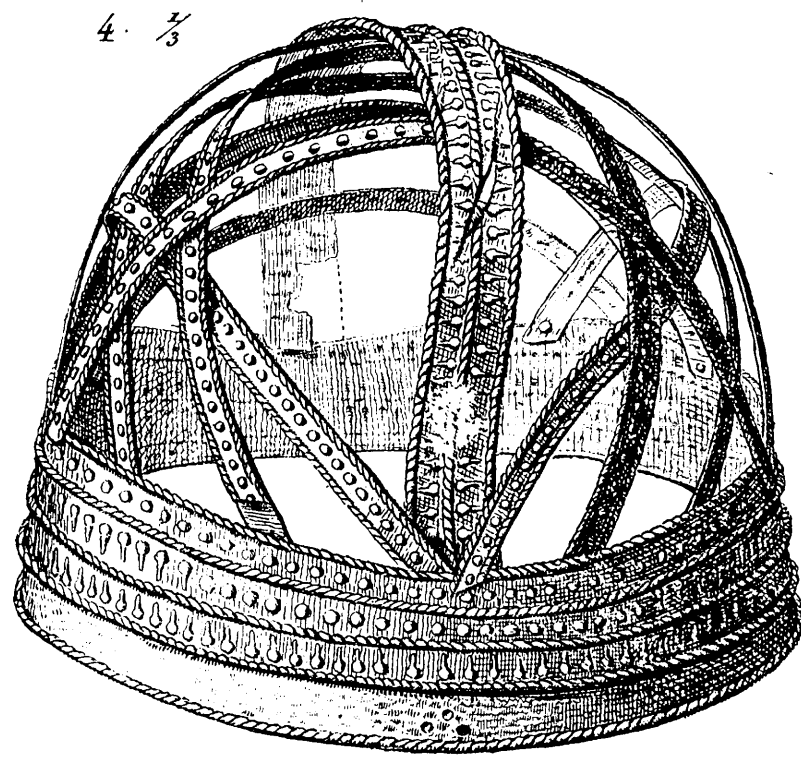
1. 2/3

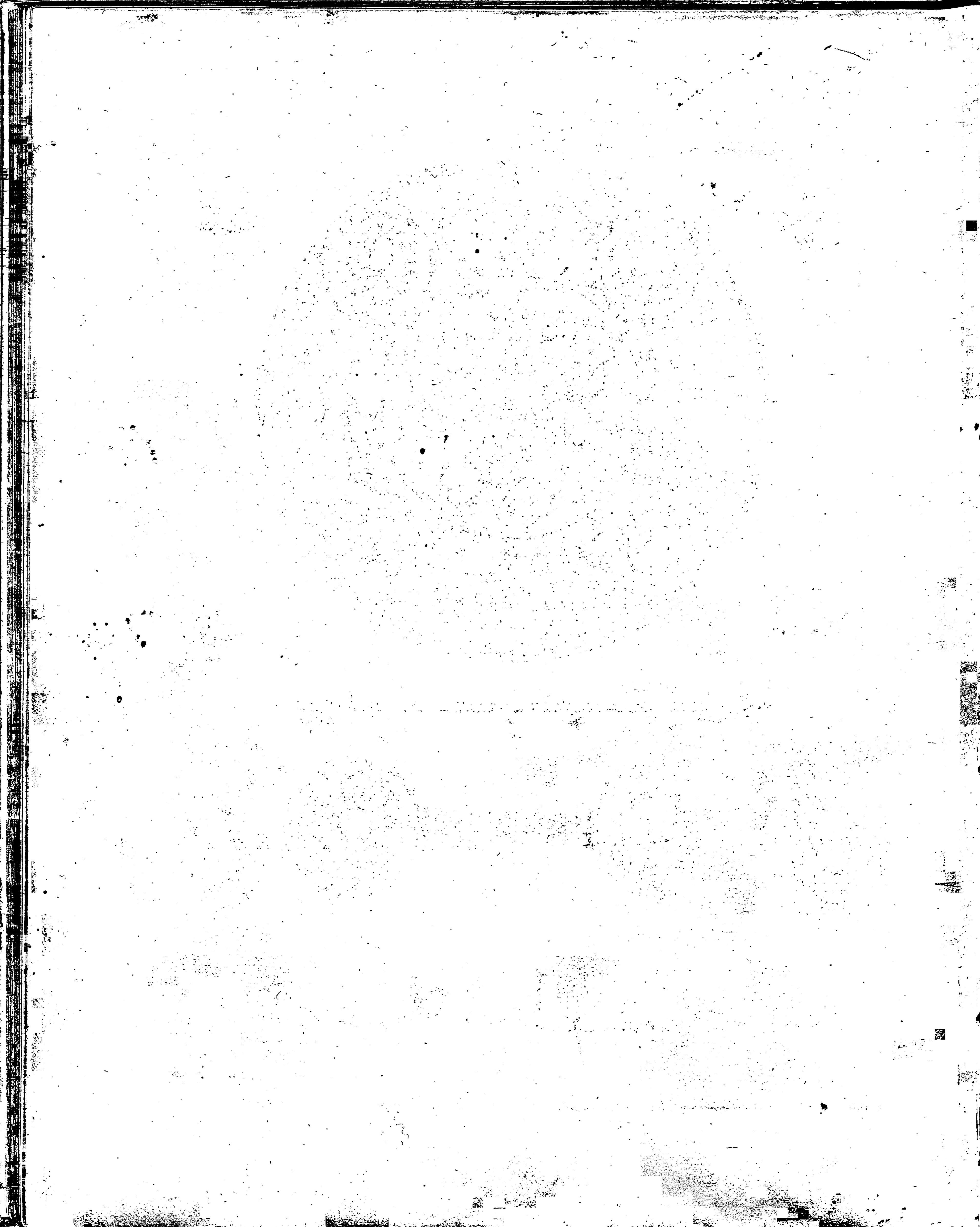
2. 2/4

3. 2/3

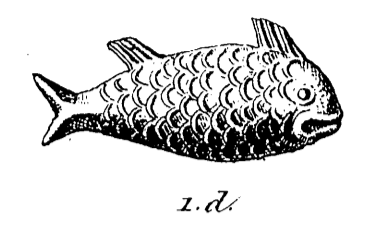

4. 2/3

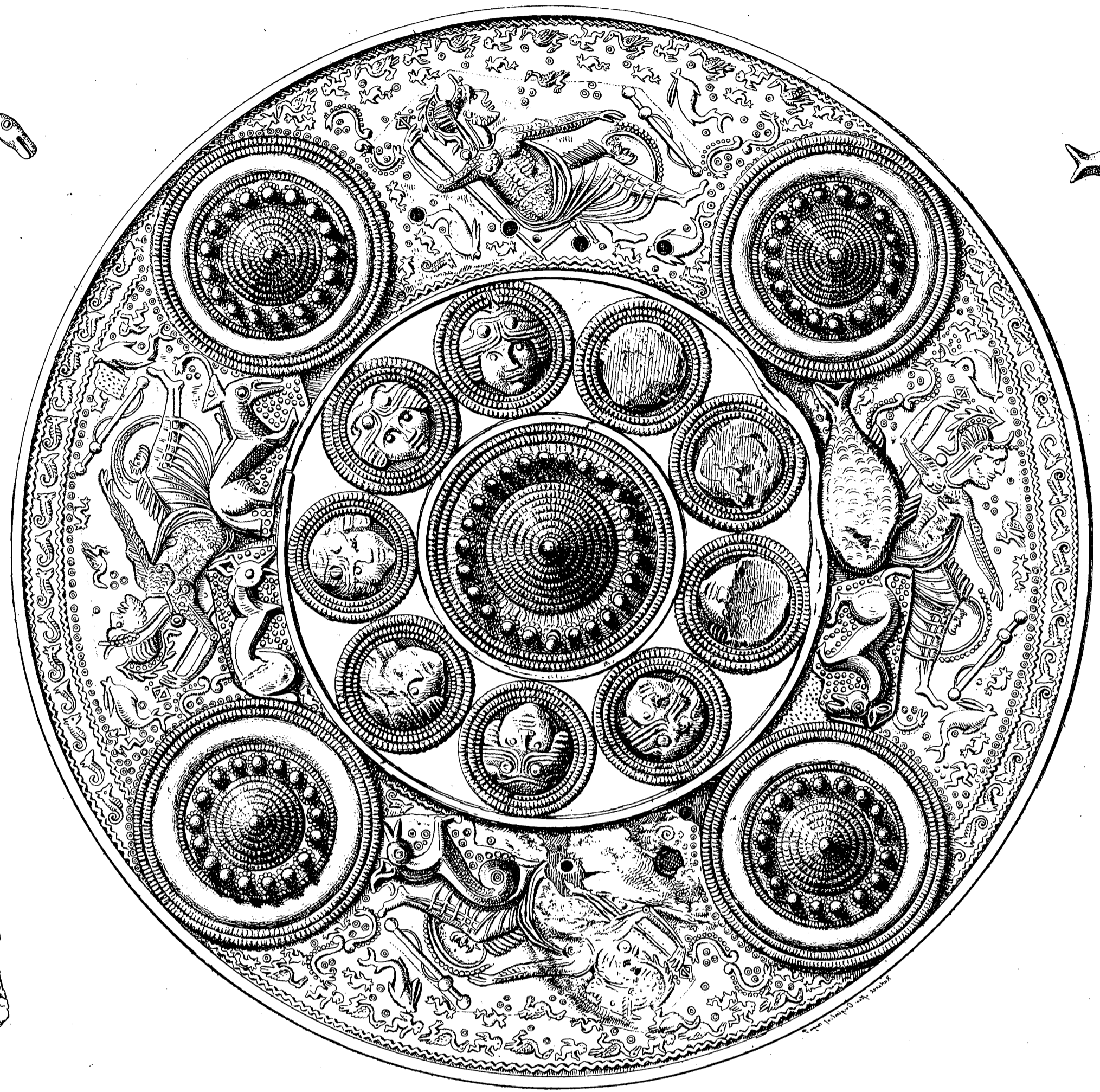

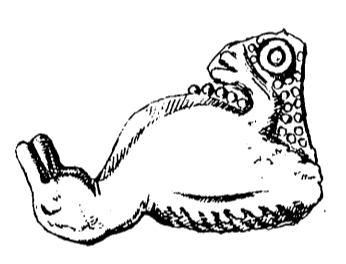
1.c.

1.d.

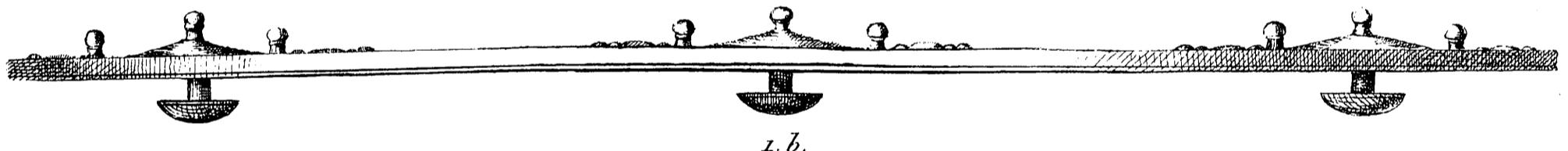
1.1/2

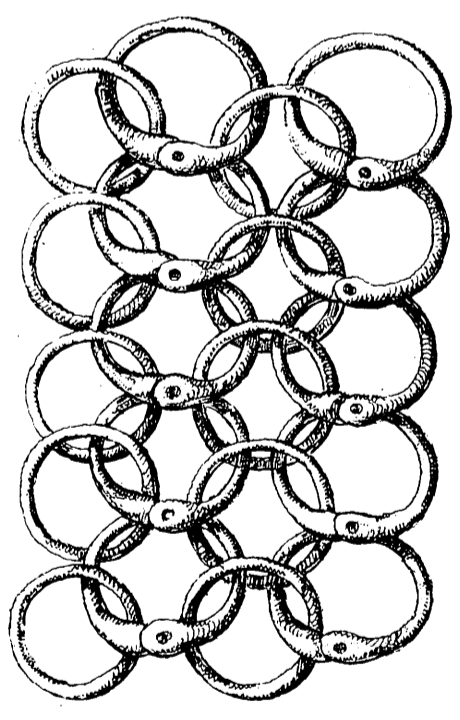
1.e.

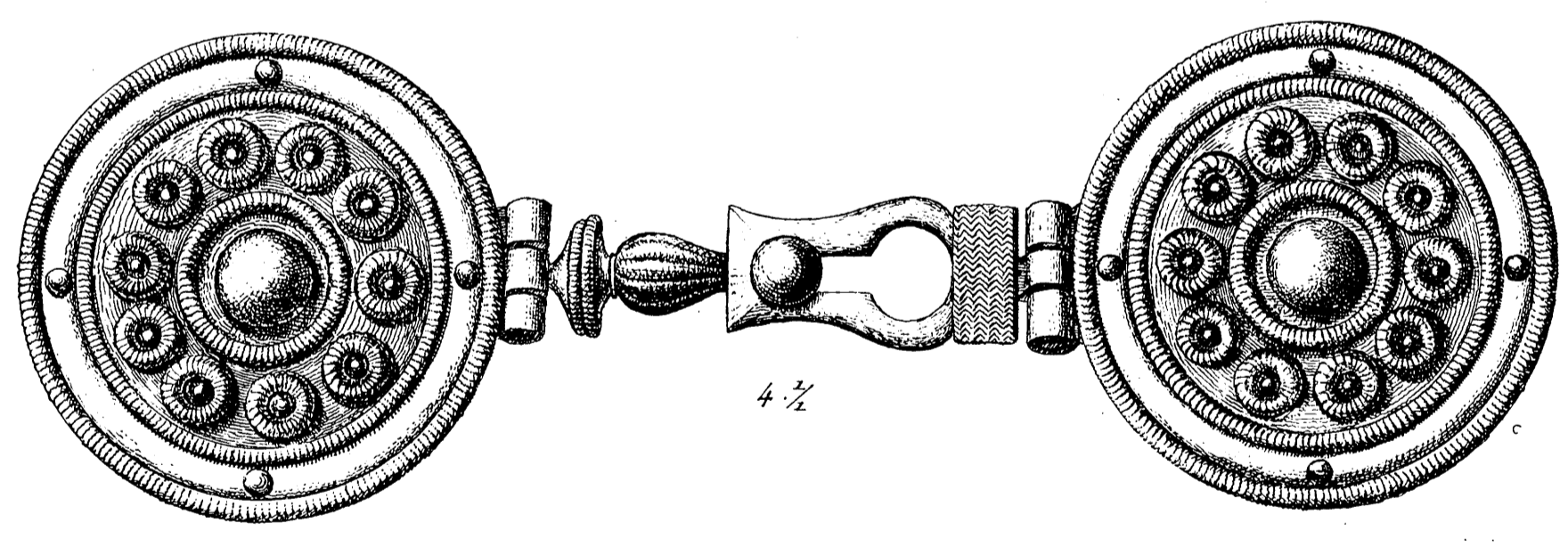
1.a.

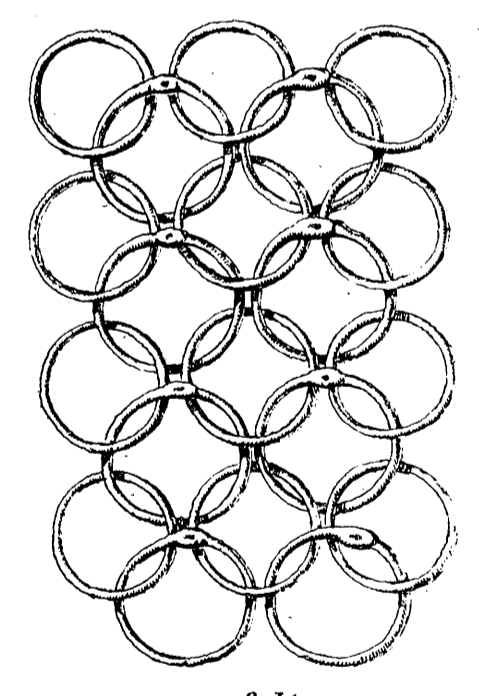
1.b.

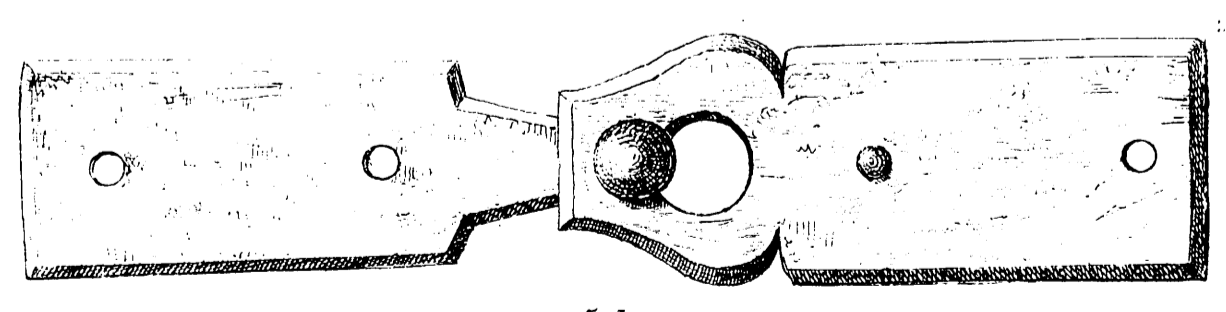
2.1/2

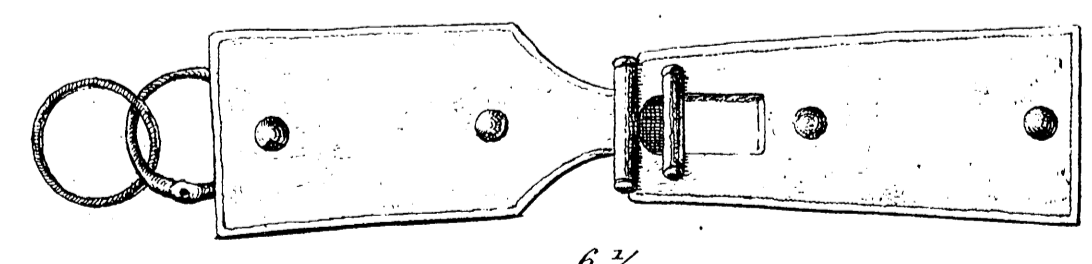
4.1/2

3.1/2

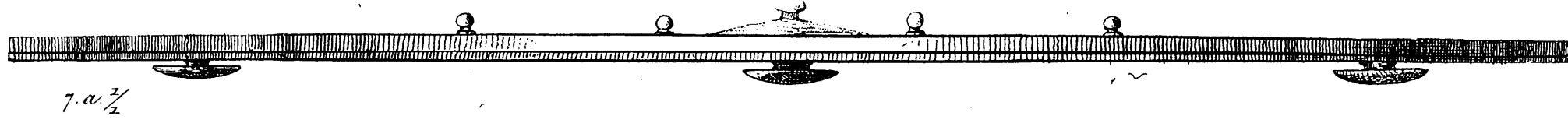

5.1/2

6.1/2

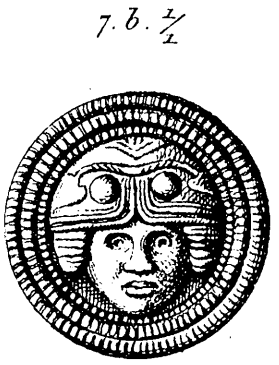

7. a. 1/2

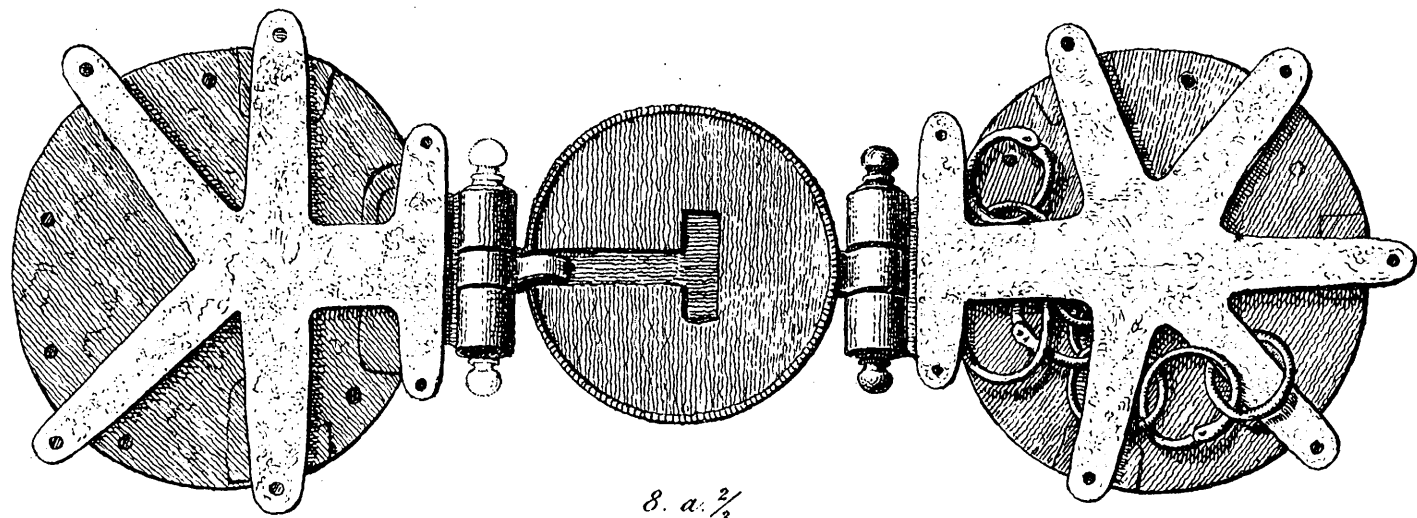
7. b.

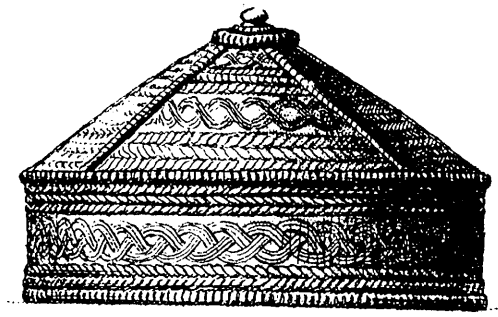
7. b. 1/2

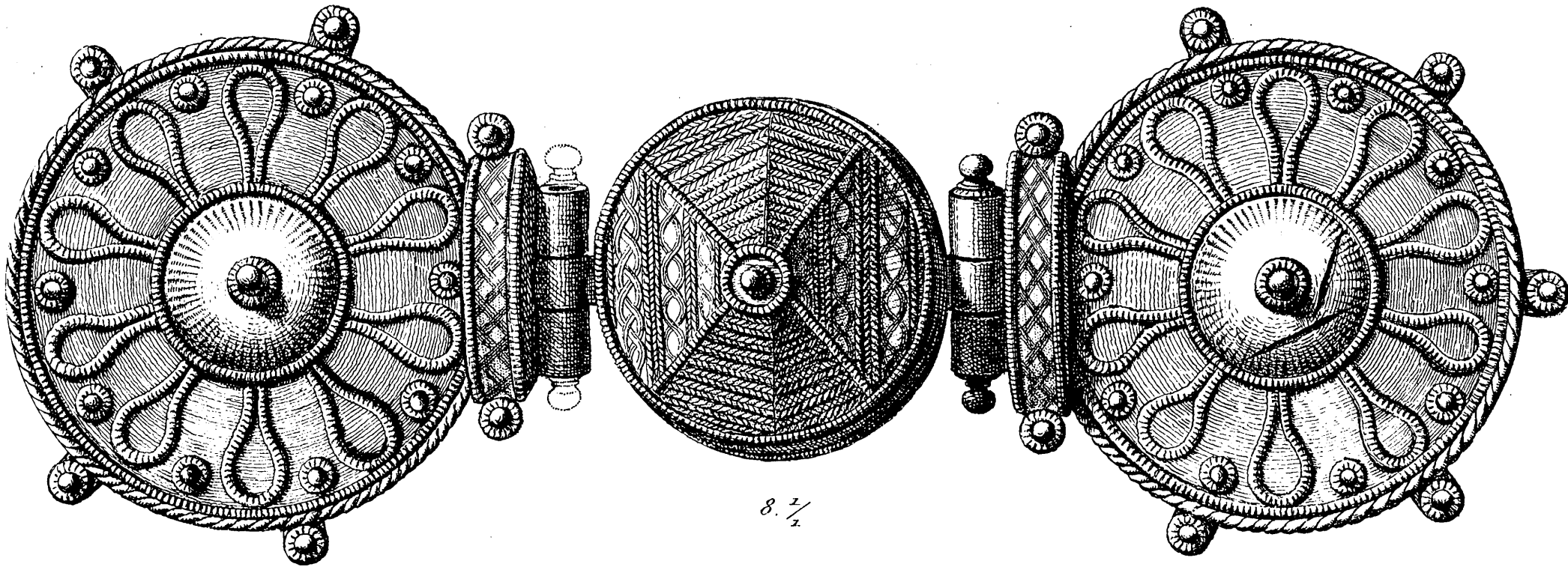
8. c. 1/2

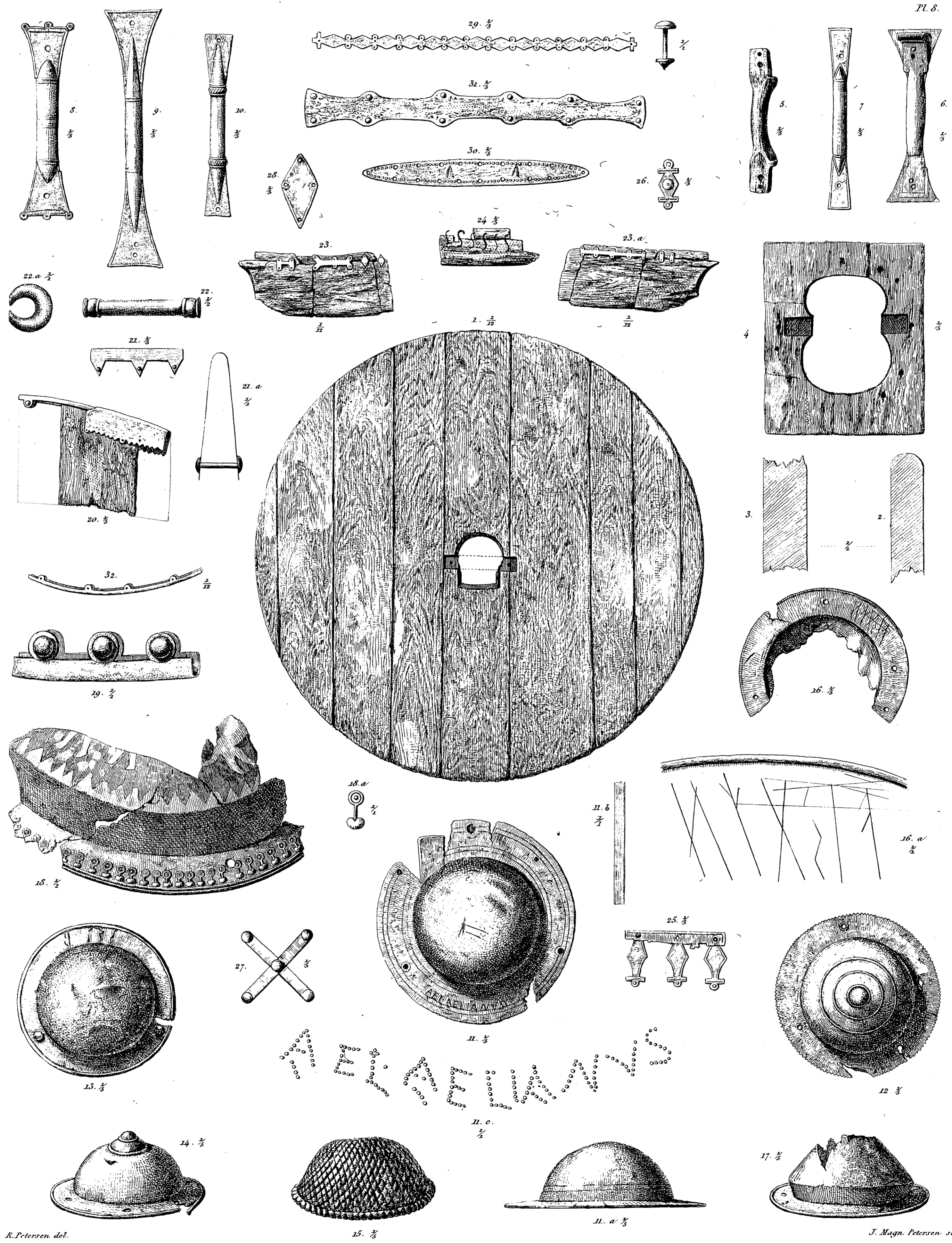
8. a. 1/2

8. b. 1/2

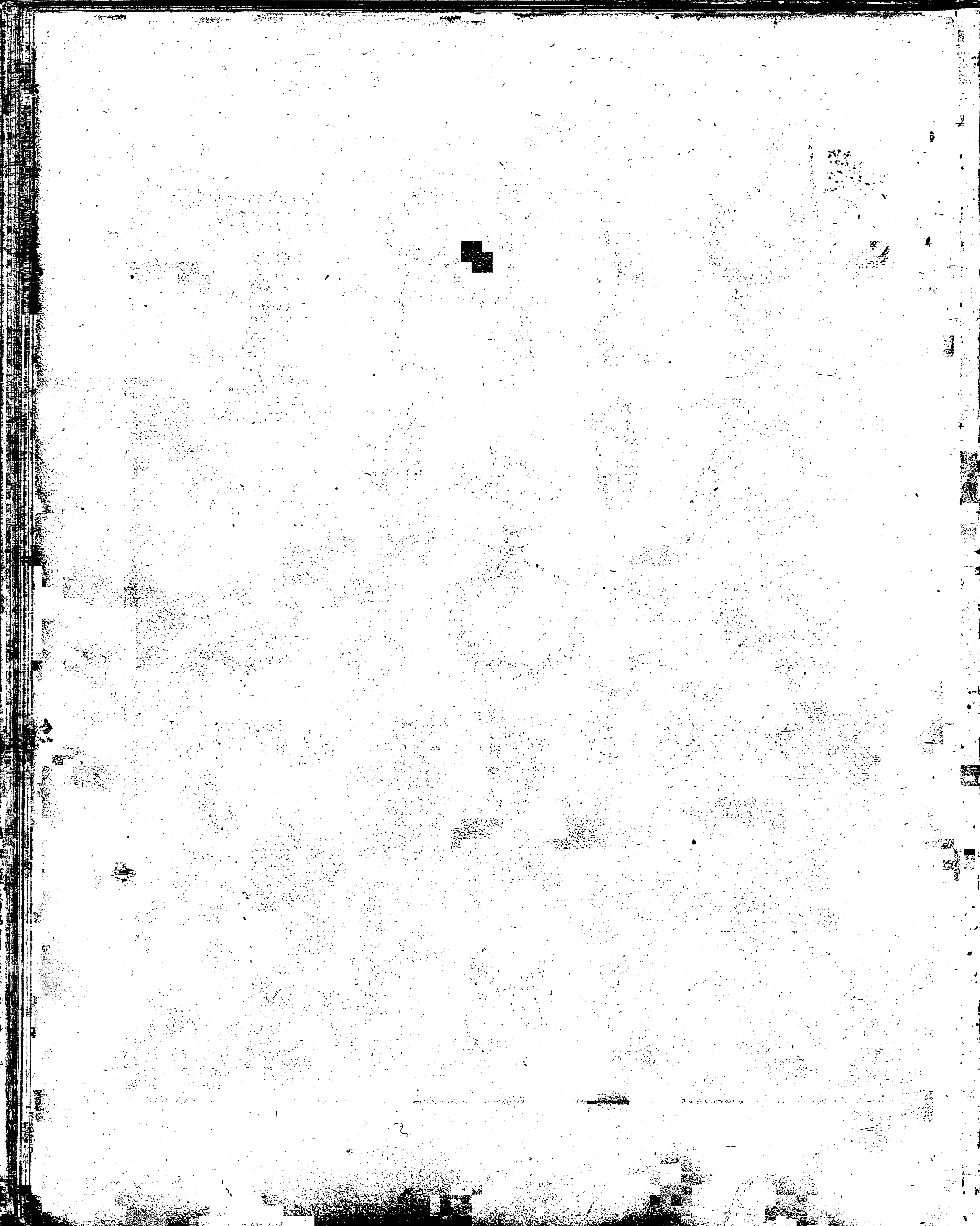

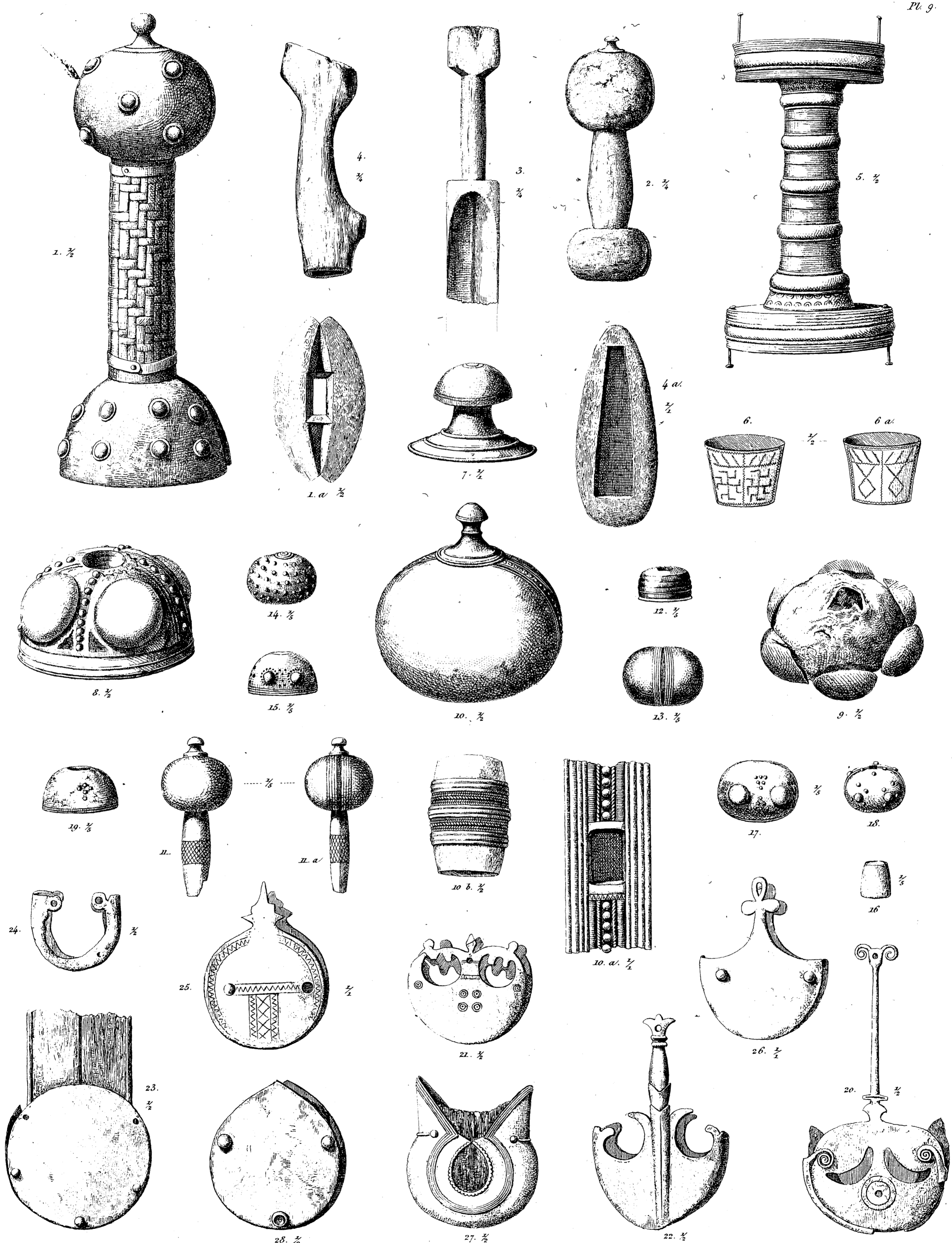
8. 1/2

R. Petersen del.

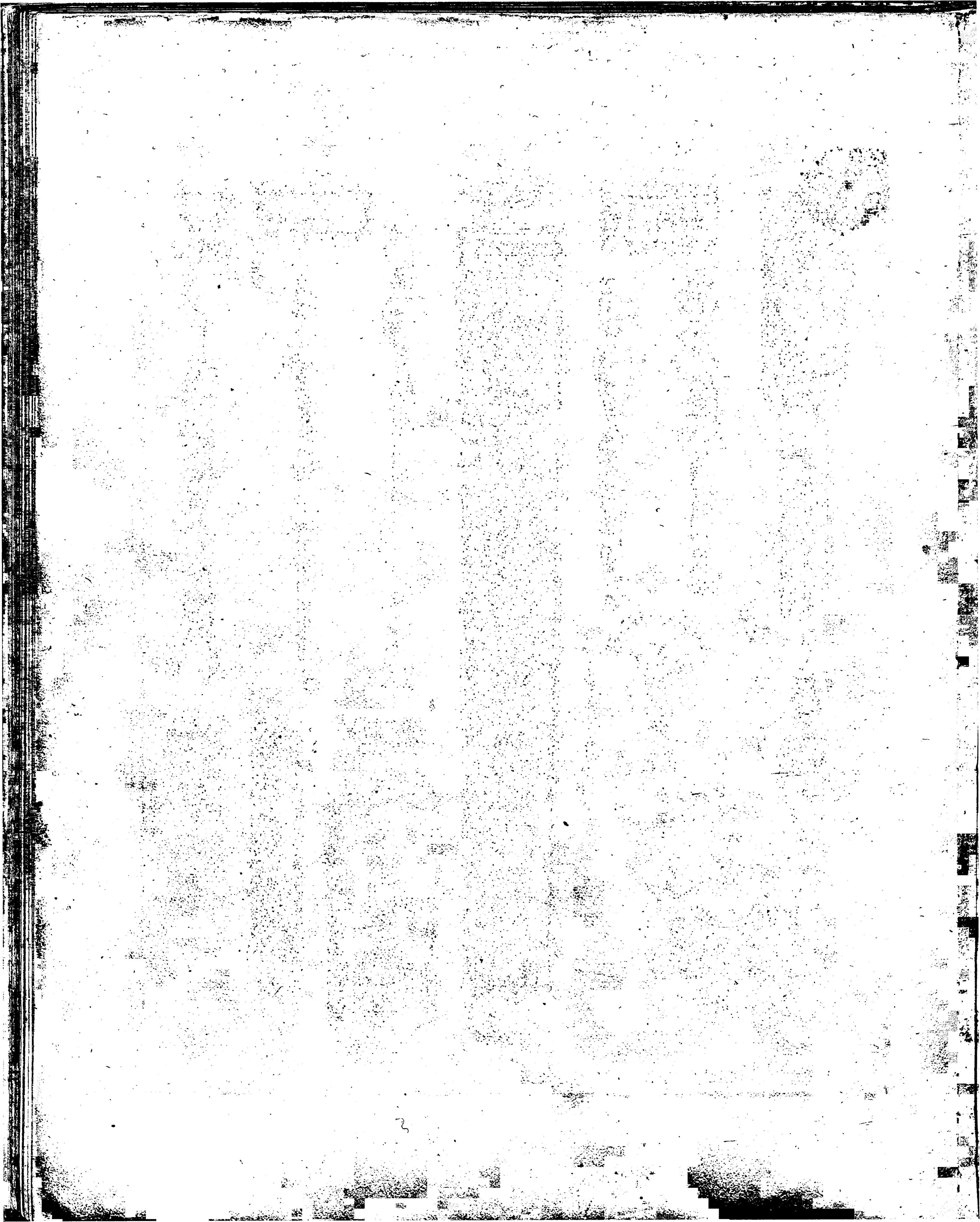
J. Magn. Petersen sc.

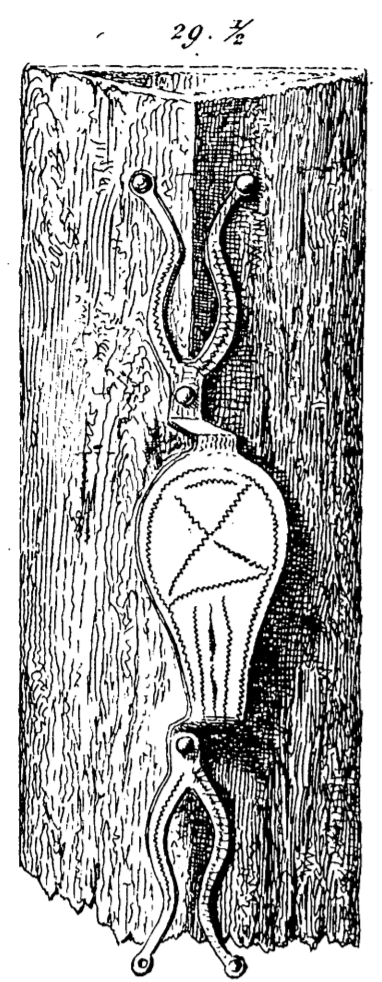

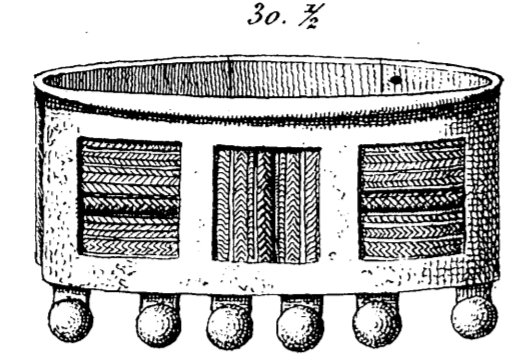
R. Petersen del.

J. Maun. Petersen sc.

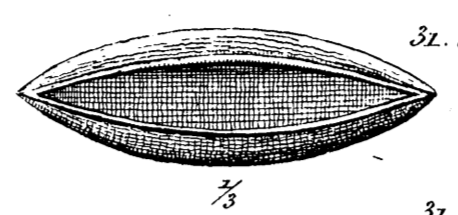

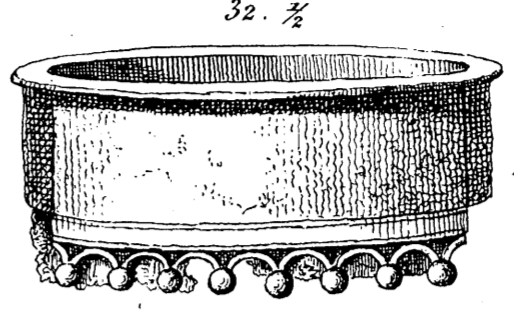
29. $\frac{1}{2}$

30. $\frac{1}{2}$

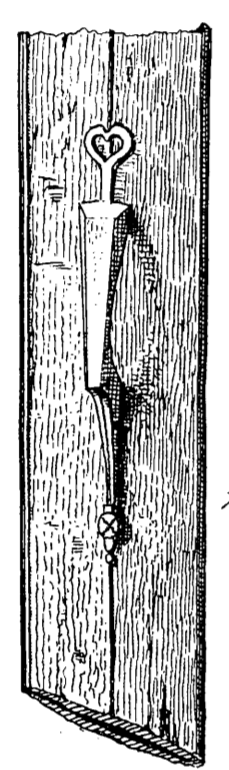

32. a. $\frac{1}{2}$

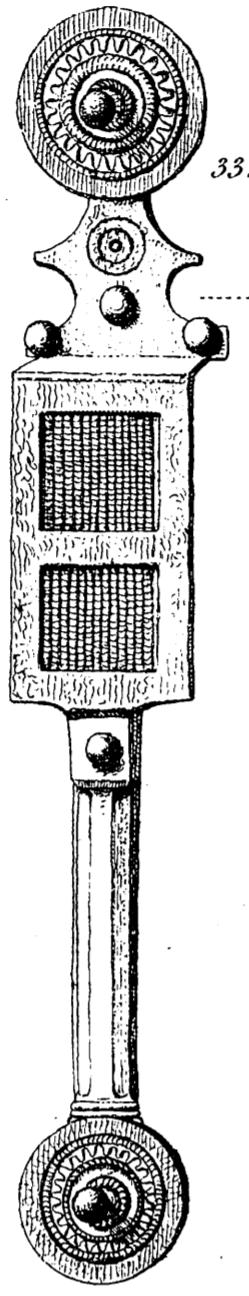

32. $\frac{1}{2}$

Pl. 10.

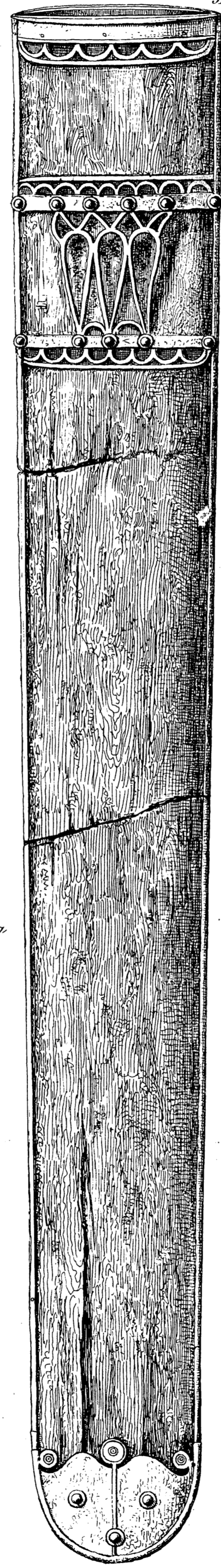
38. $\frac{1}{2}$

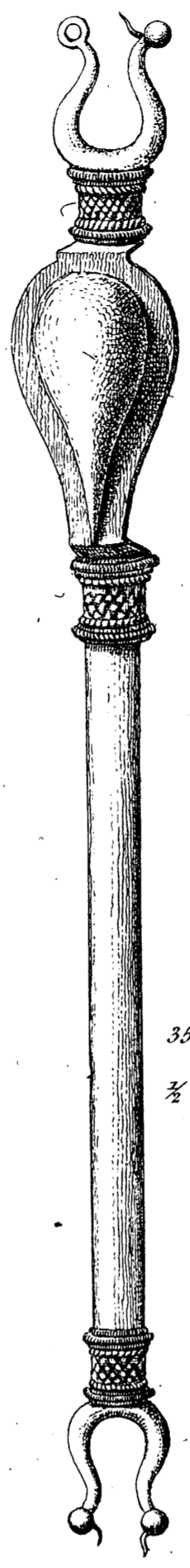
33. $\frac{1}{2}$

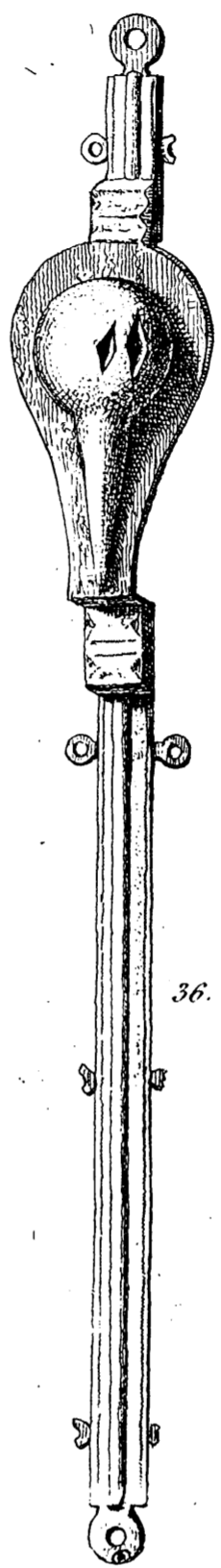
34. $\frac{1}{2}$

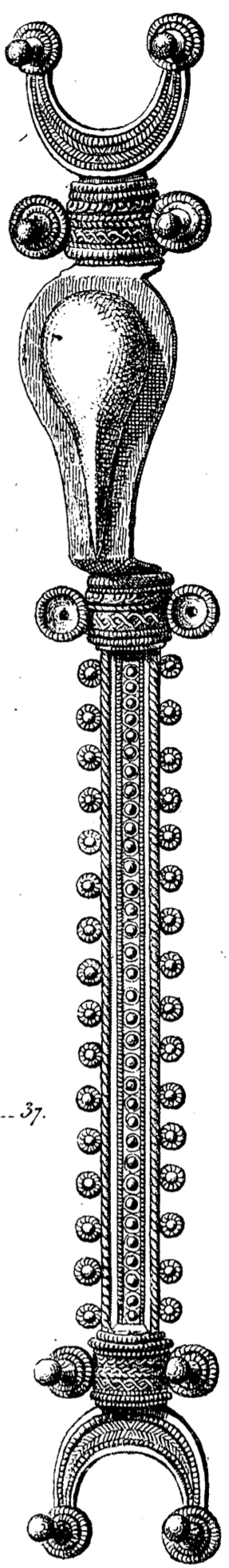
32. $\frac{1}{2}$

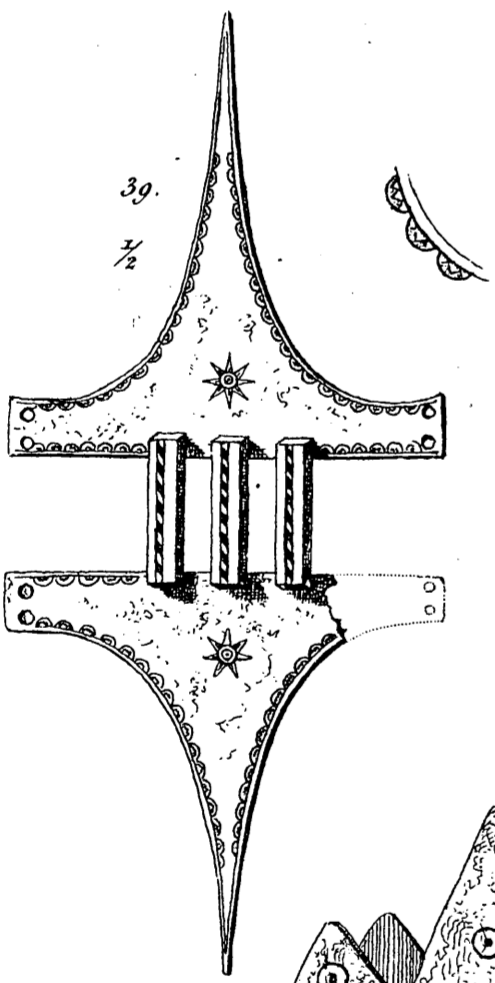
35. $\frac{1}{2}$

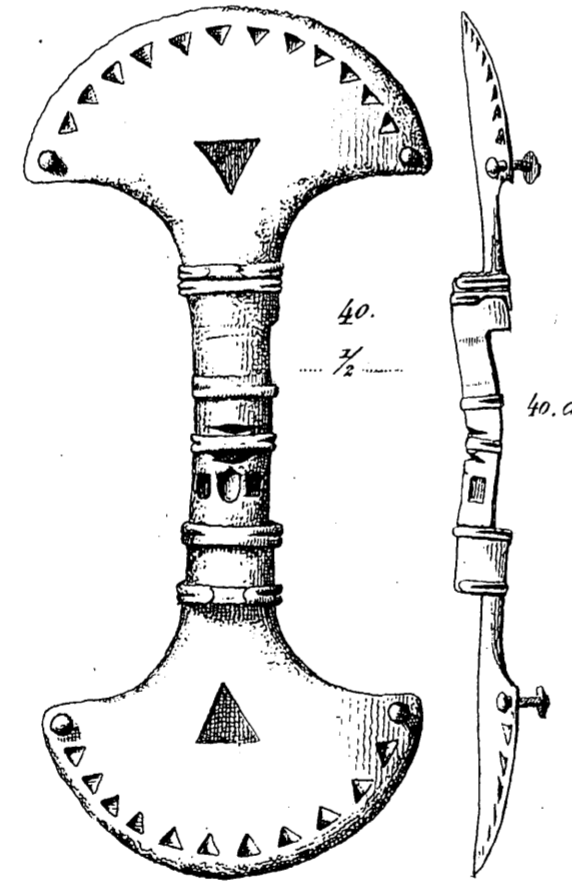
36. $\frac{1}{2}$

37. $\frac{1}{2}$

39. $\frac{1}{2}$

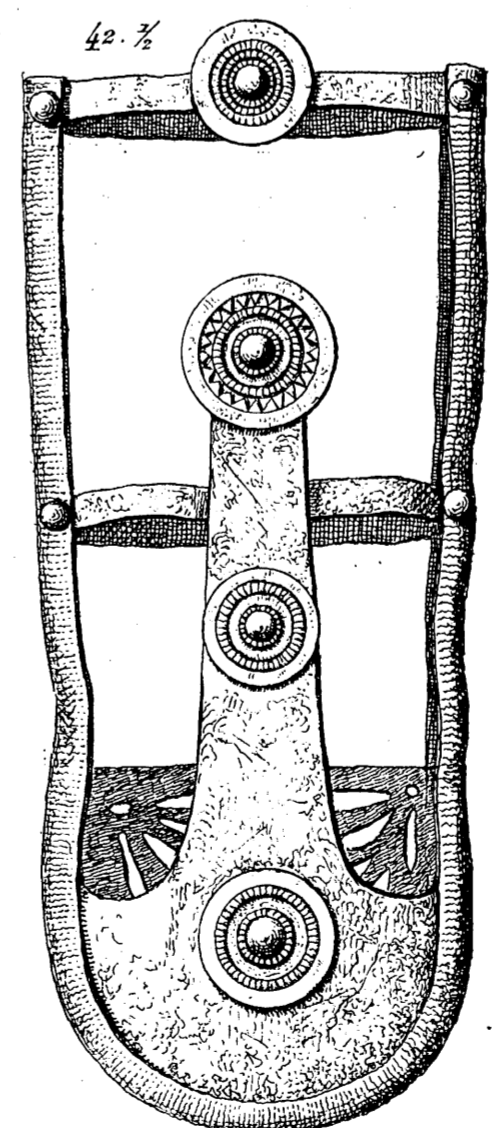
40. $\frac{1}{2}$

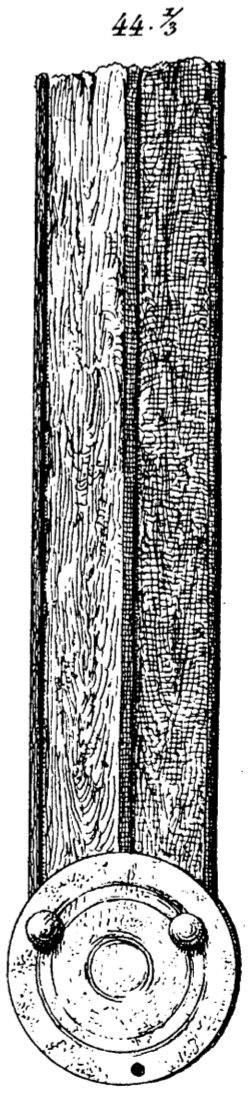
40. a.

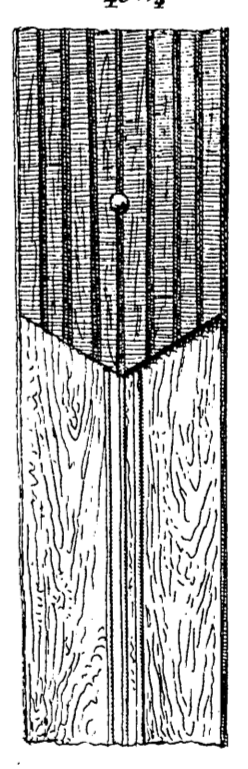
43. $\frac{1}{2}$

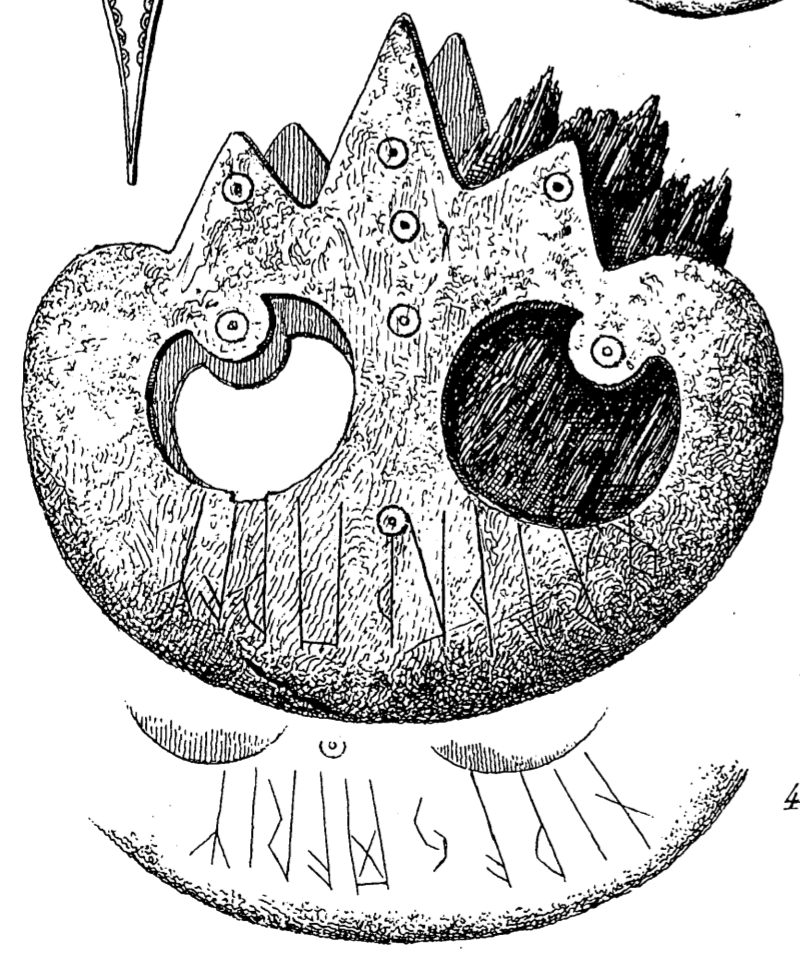
42. $\frac{1}{2}$

44. $\frac{1}{2}$

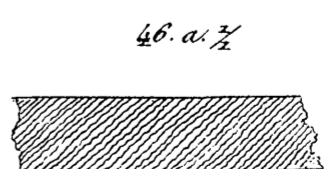
45. $\frac{1}{2}$

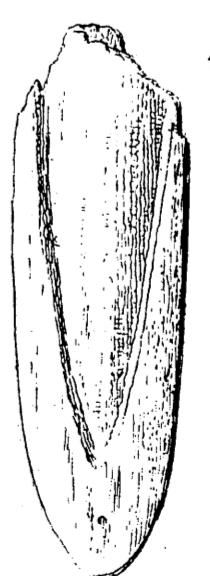
47. $\frac{1}{2}$

$\frac{1}{2}$

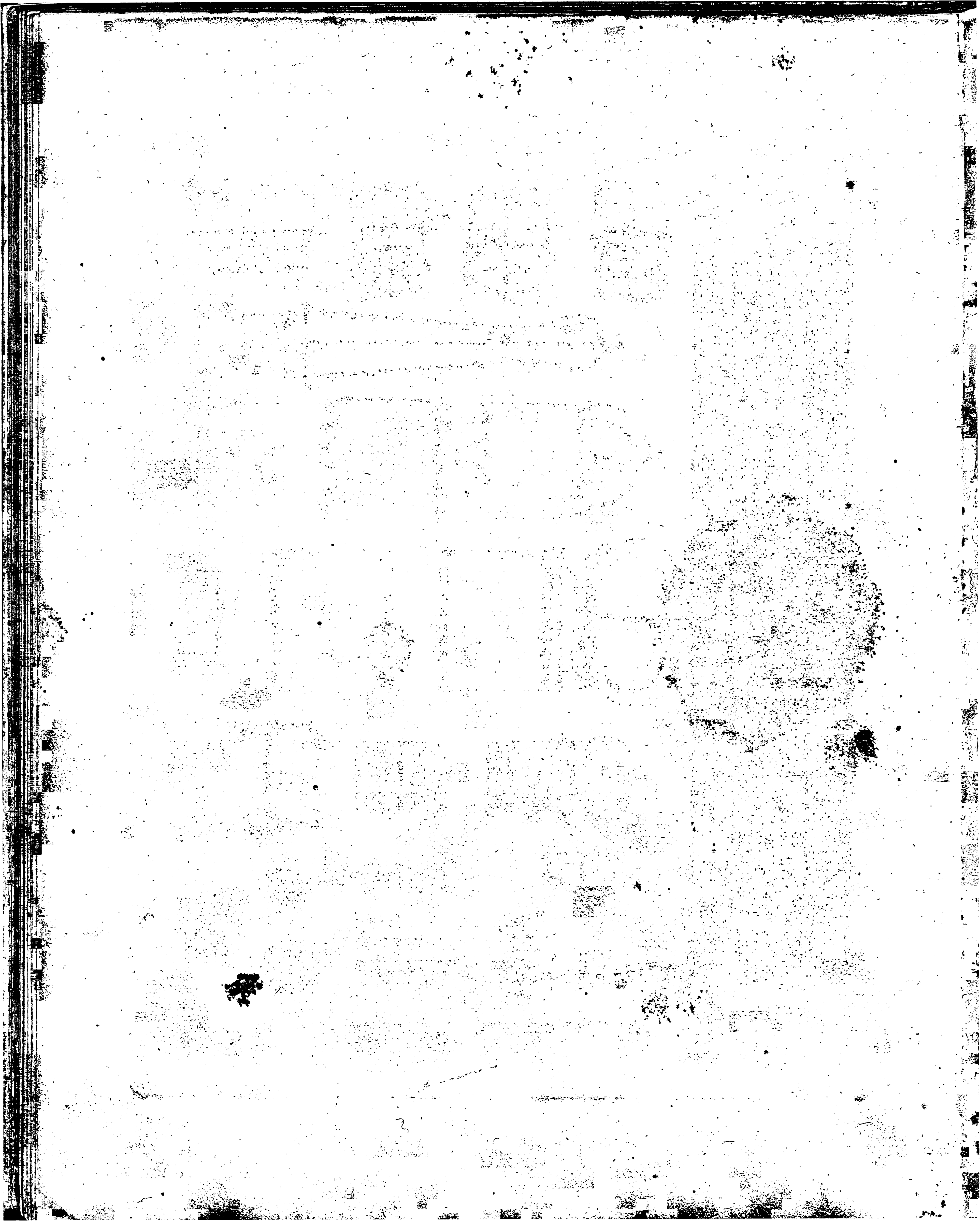
47. a.

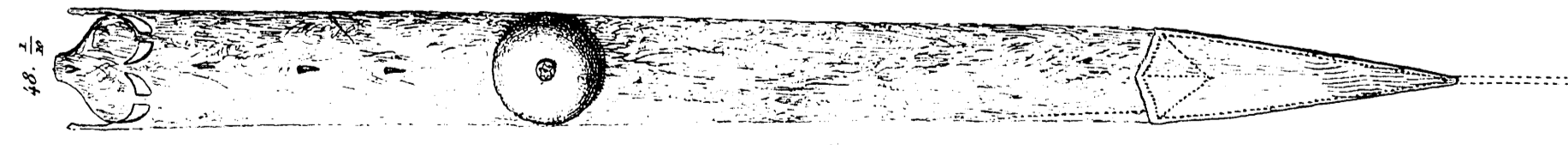
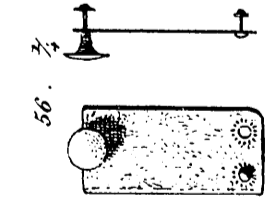
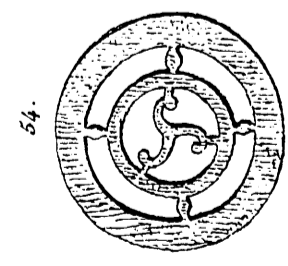
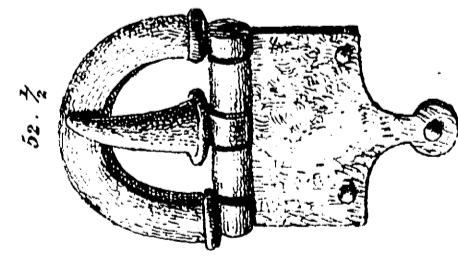
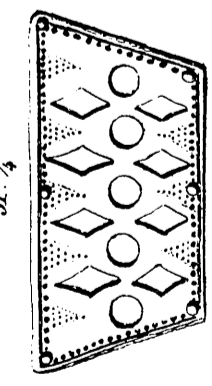
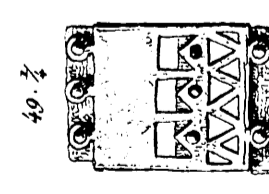
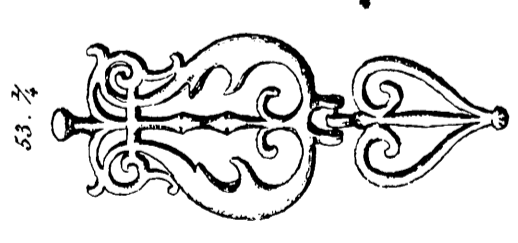
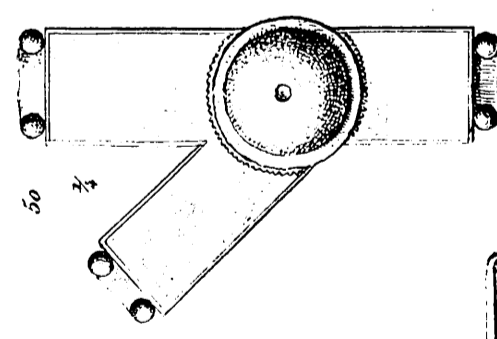
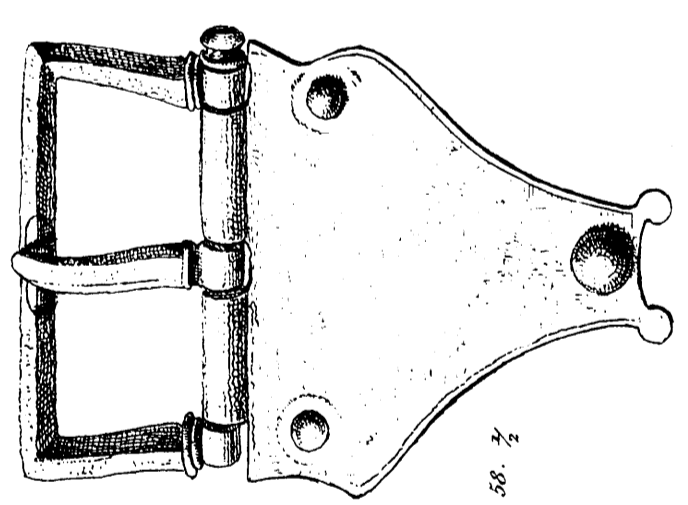
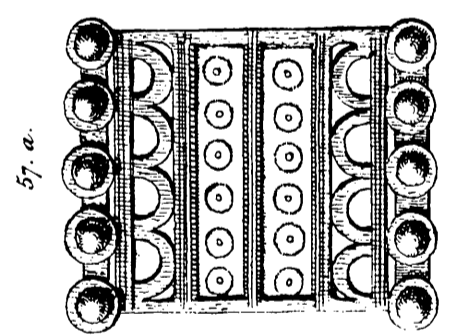
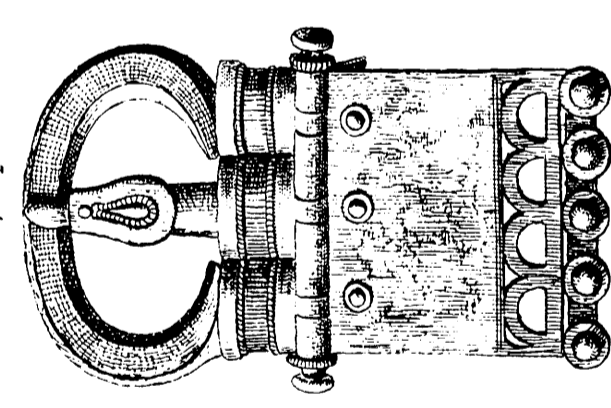
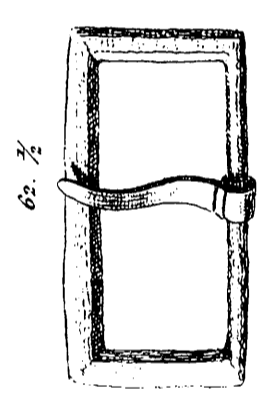
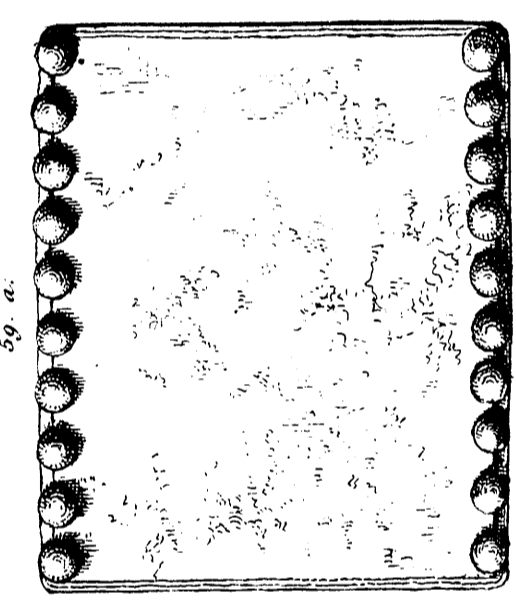
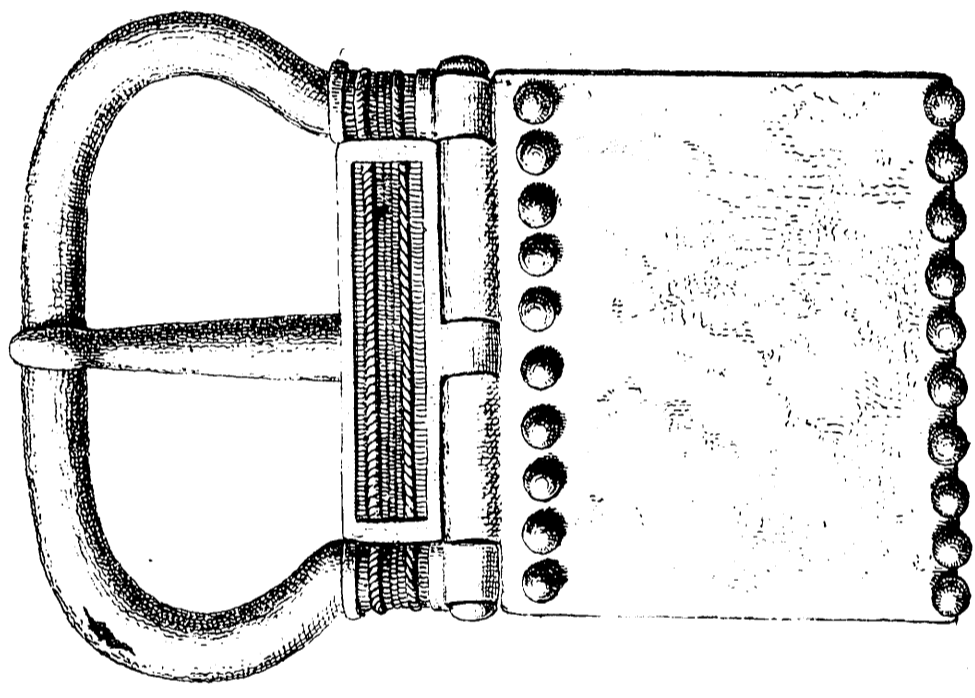
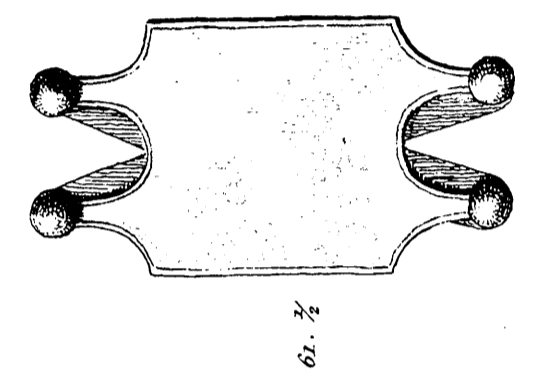
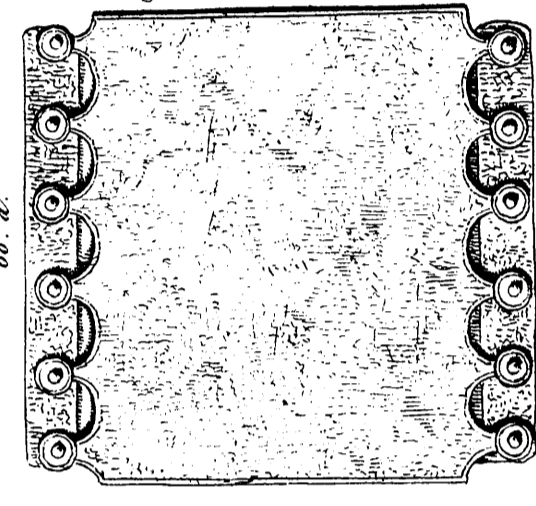
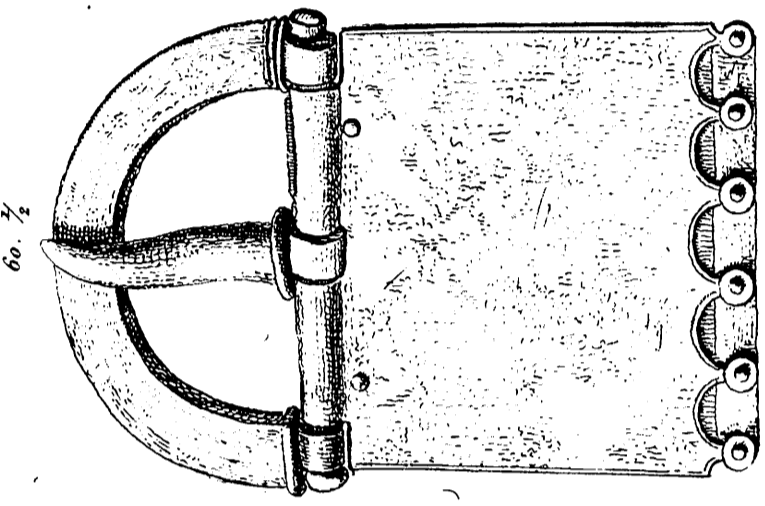
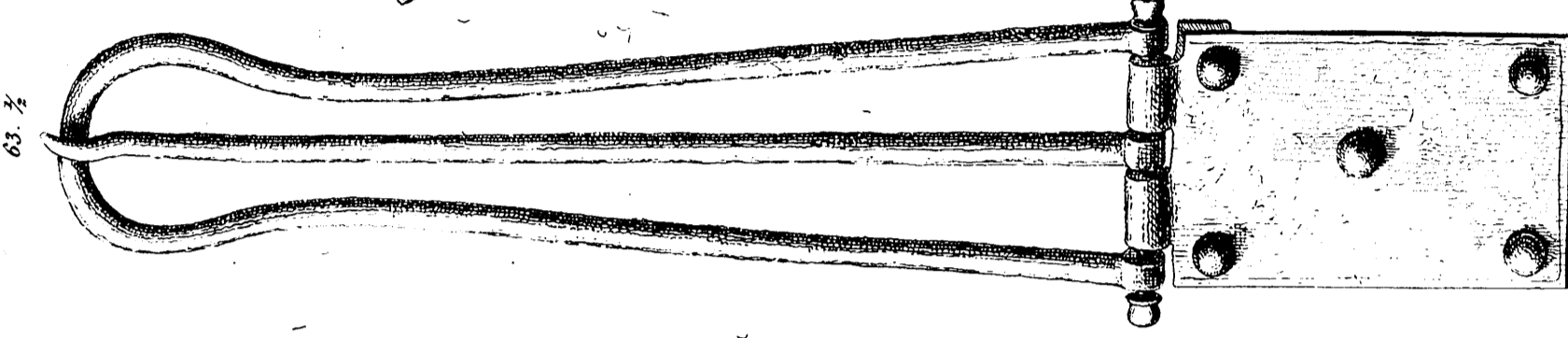
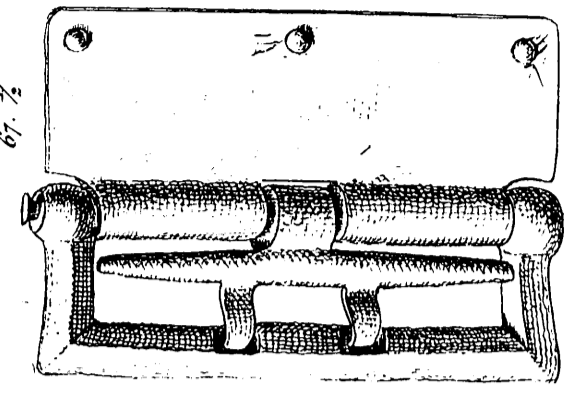
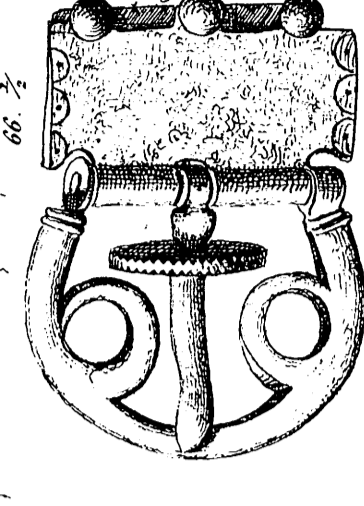
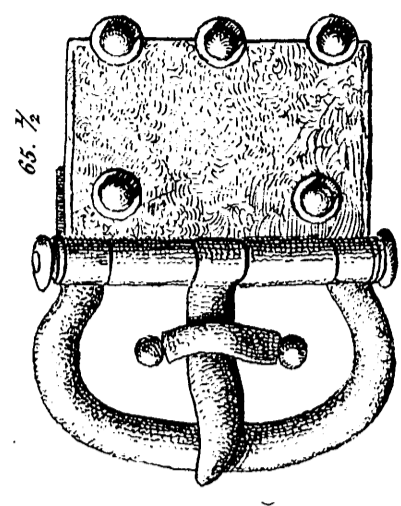
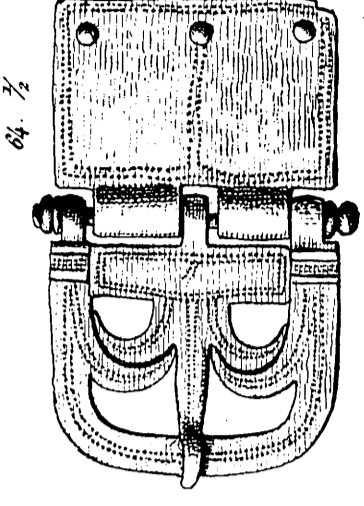
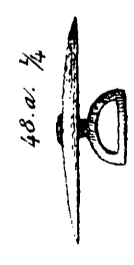
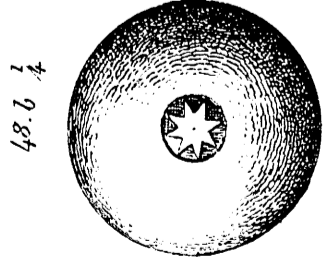
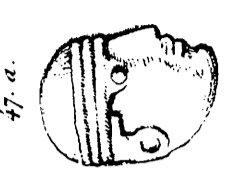

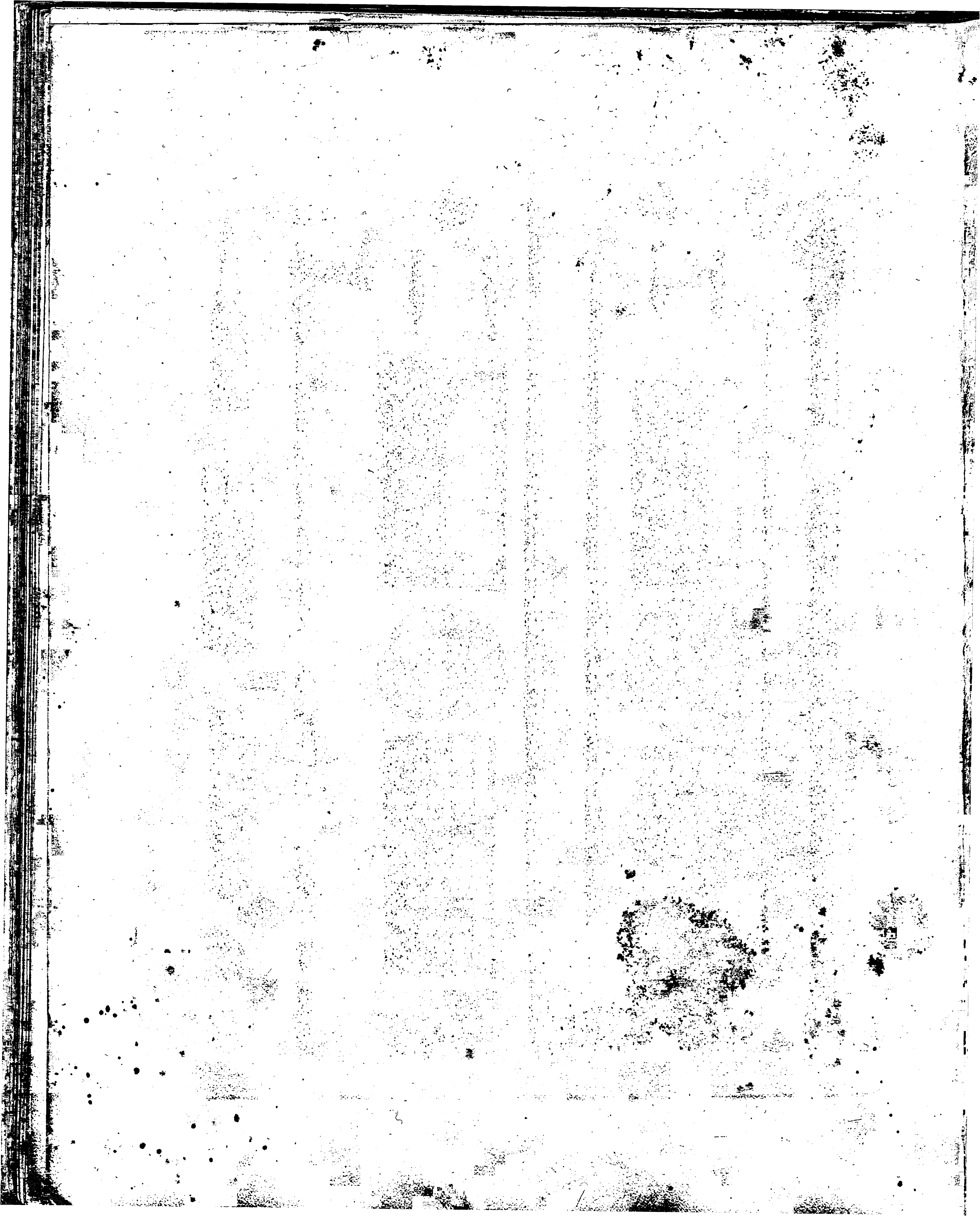
46. a. $\frac{1}{2}$

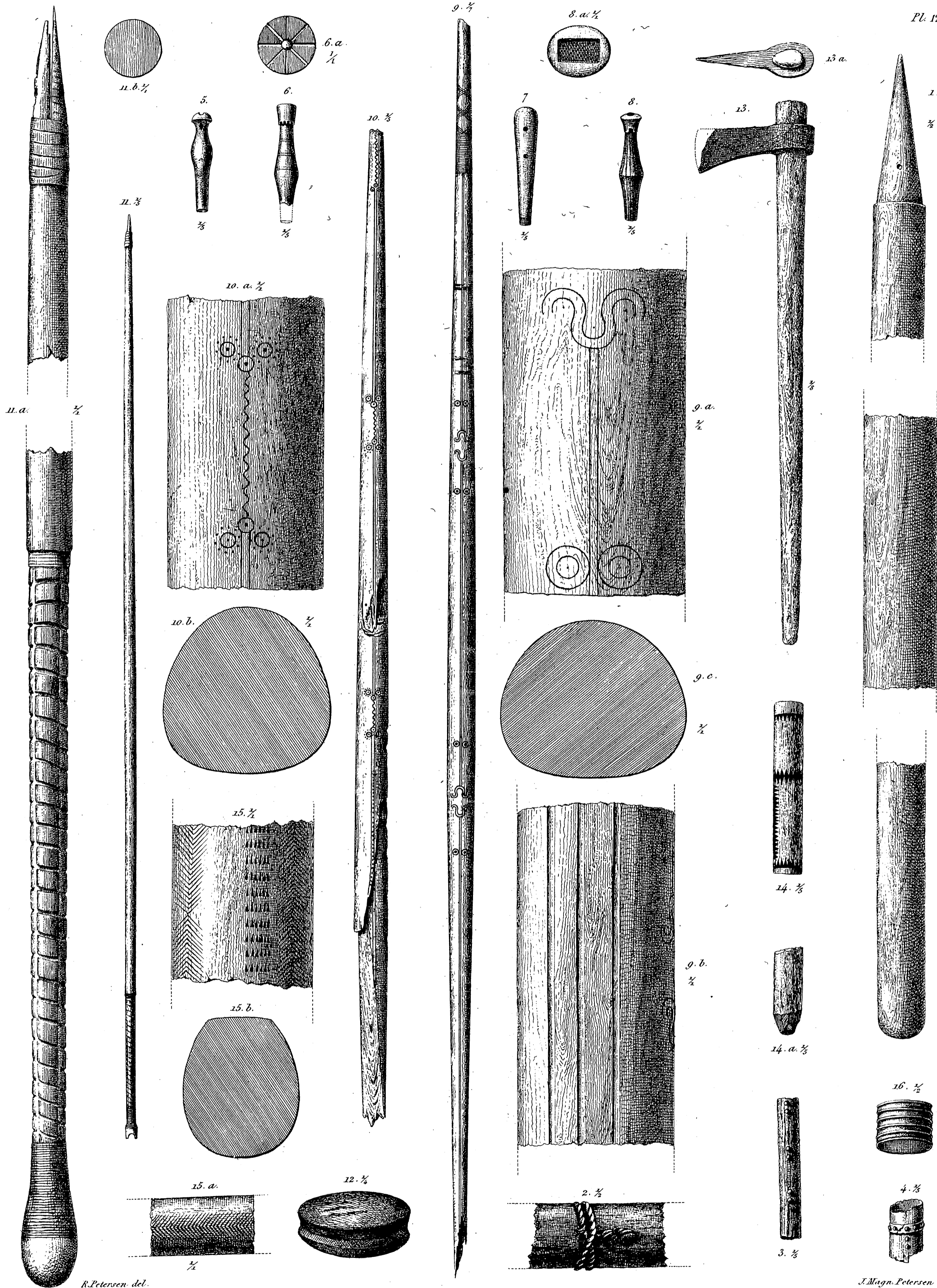

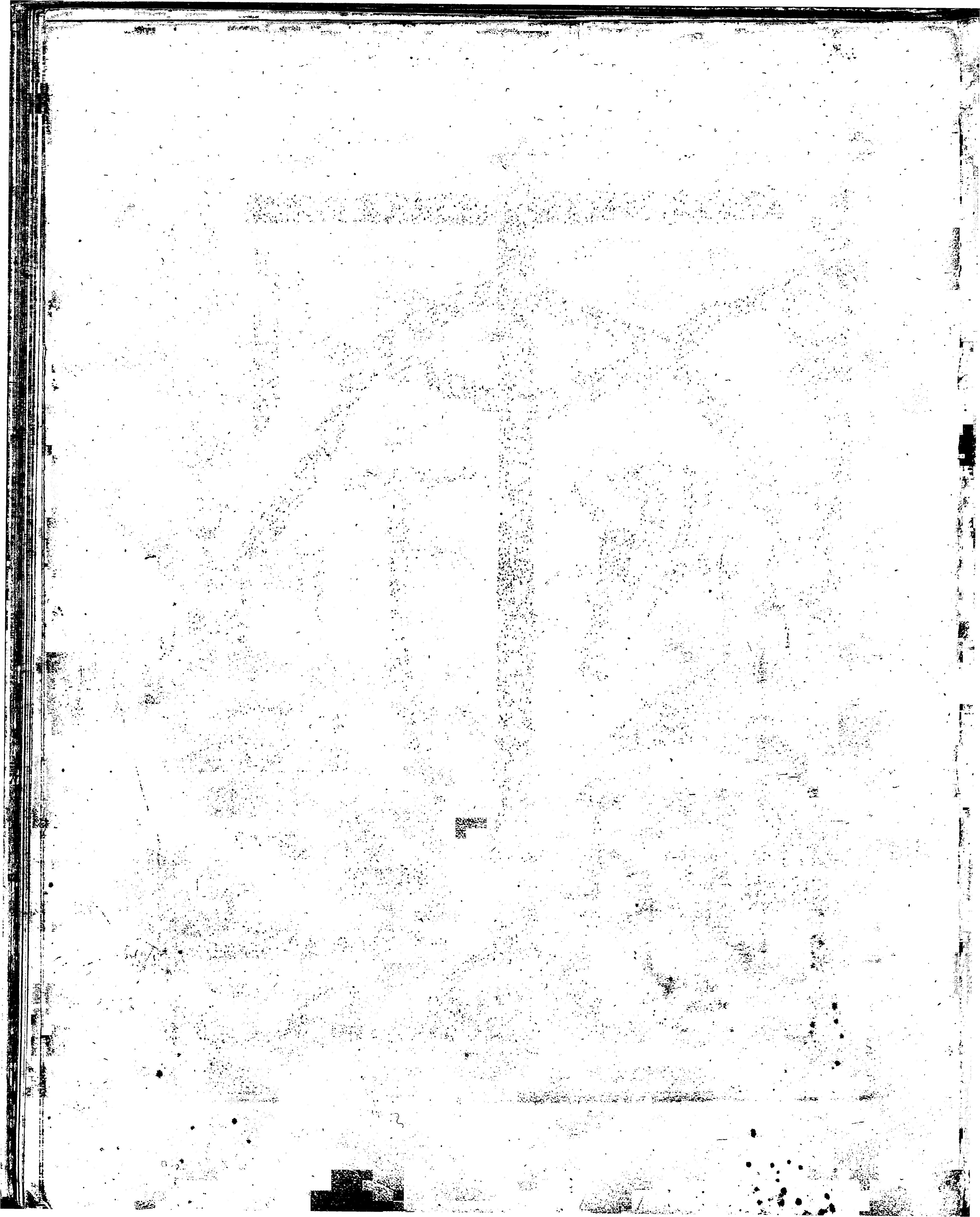
46. $\frac{1}{2}$

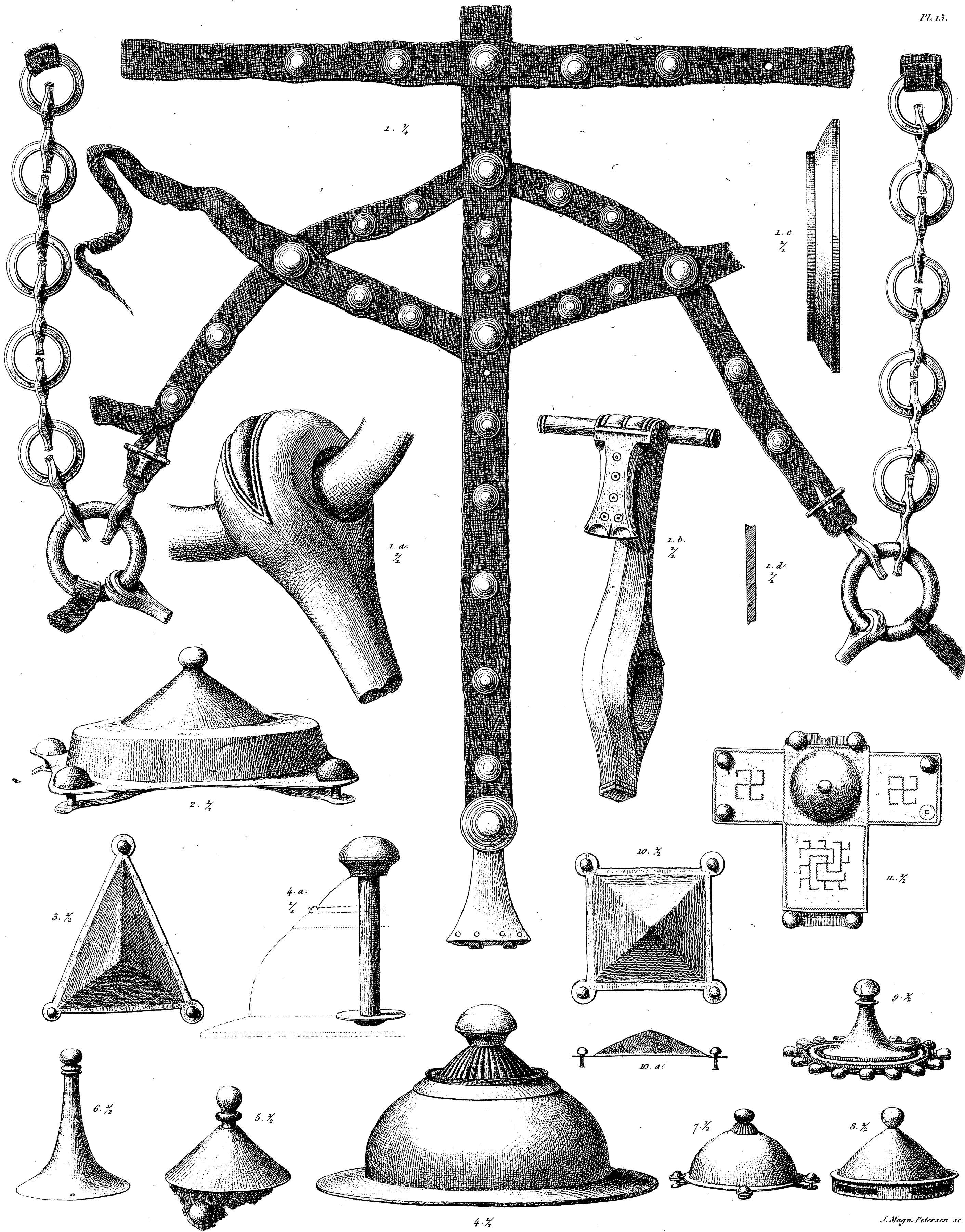

1. 1/2

1. 0 1/2

1. a. 1/2

1. b. 1/2

1. d. 1/2

2. 1/2

3. 1/2

4. a. 1/2

10. 1/2

11. 1/2

6. 1/2

5. 1/2

4. 1/2

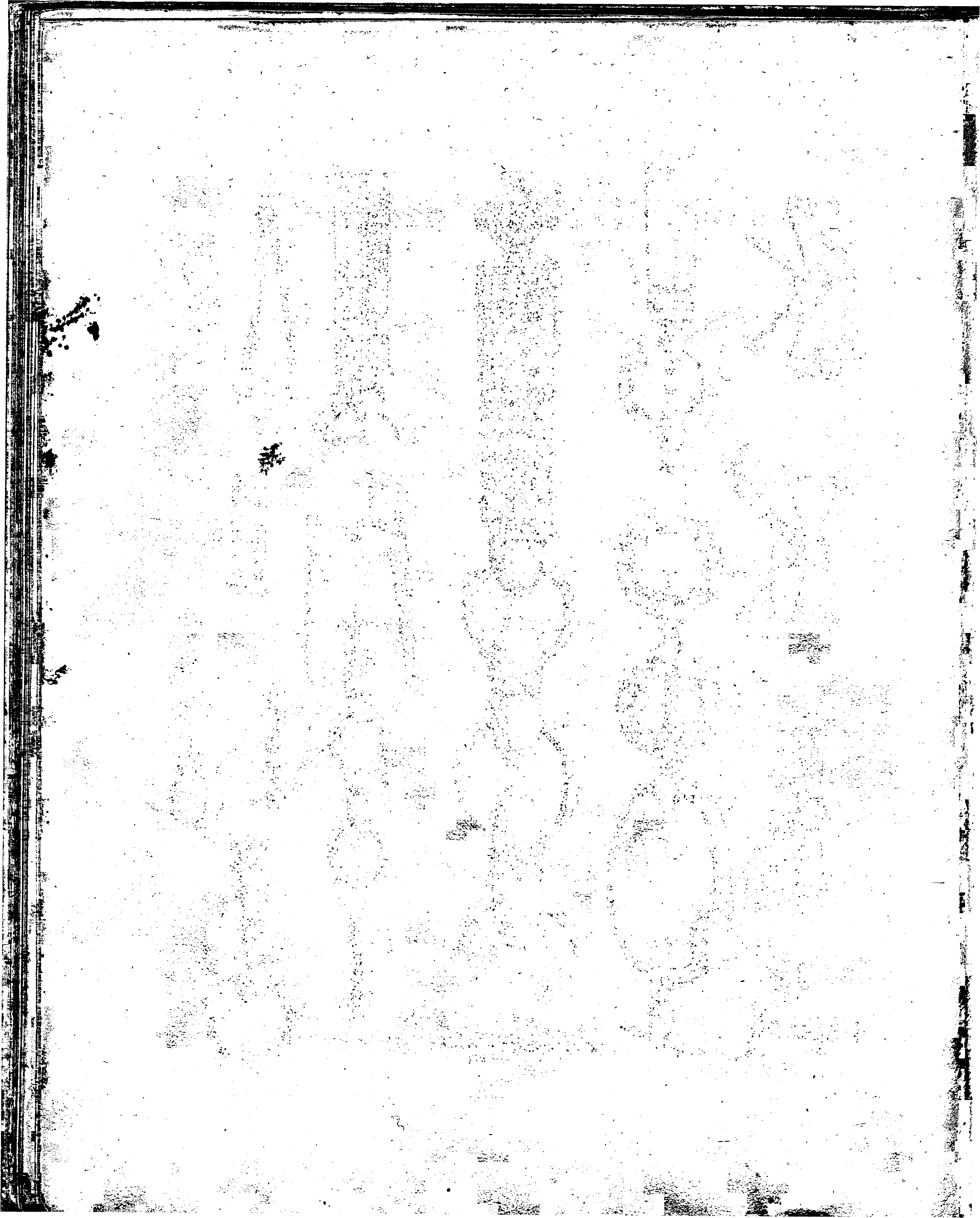
7. 1/2

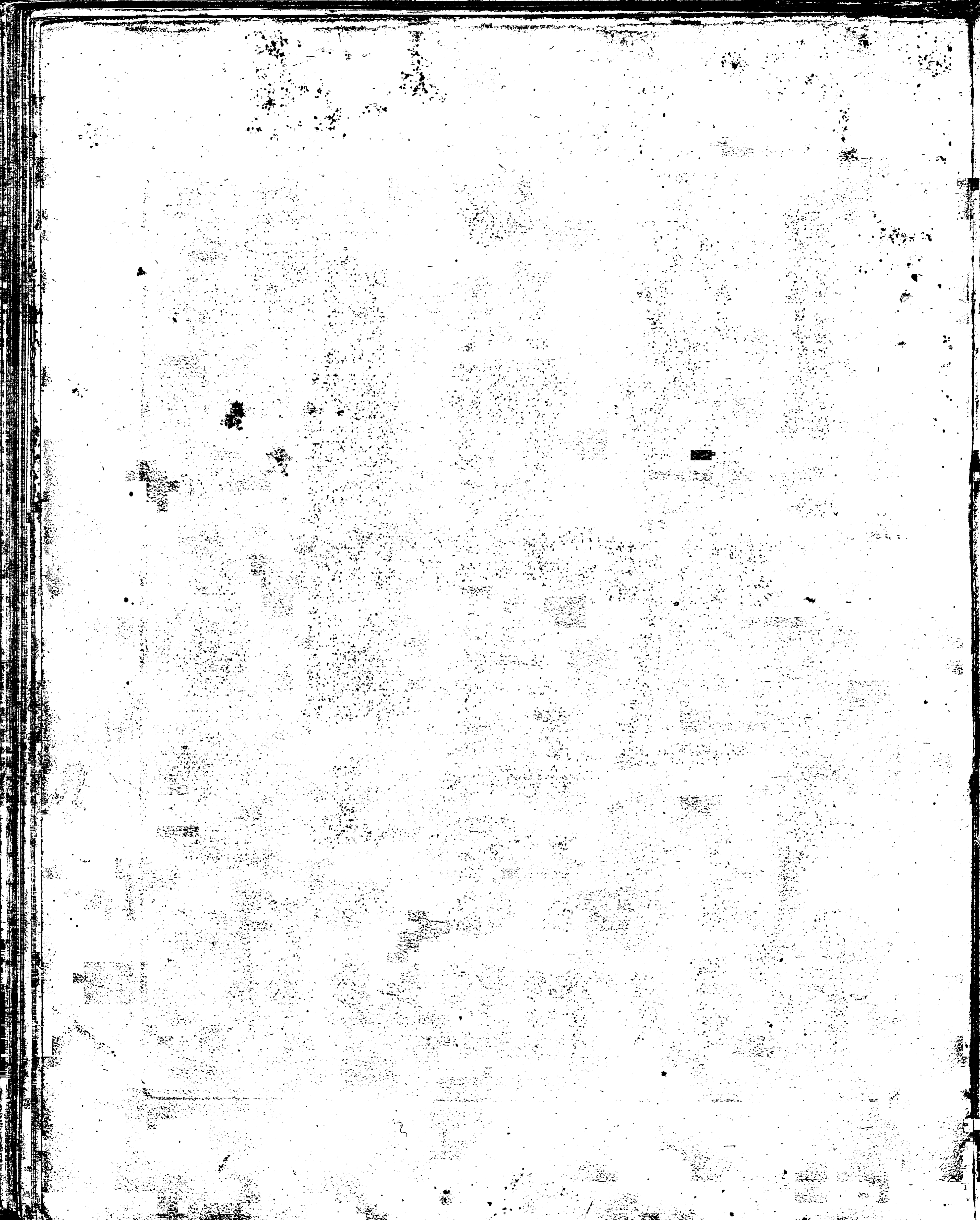
8. 1/2

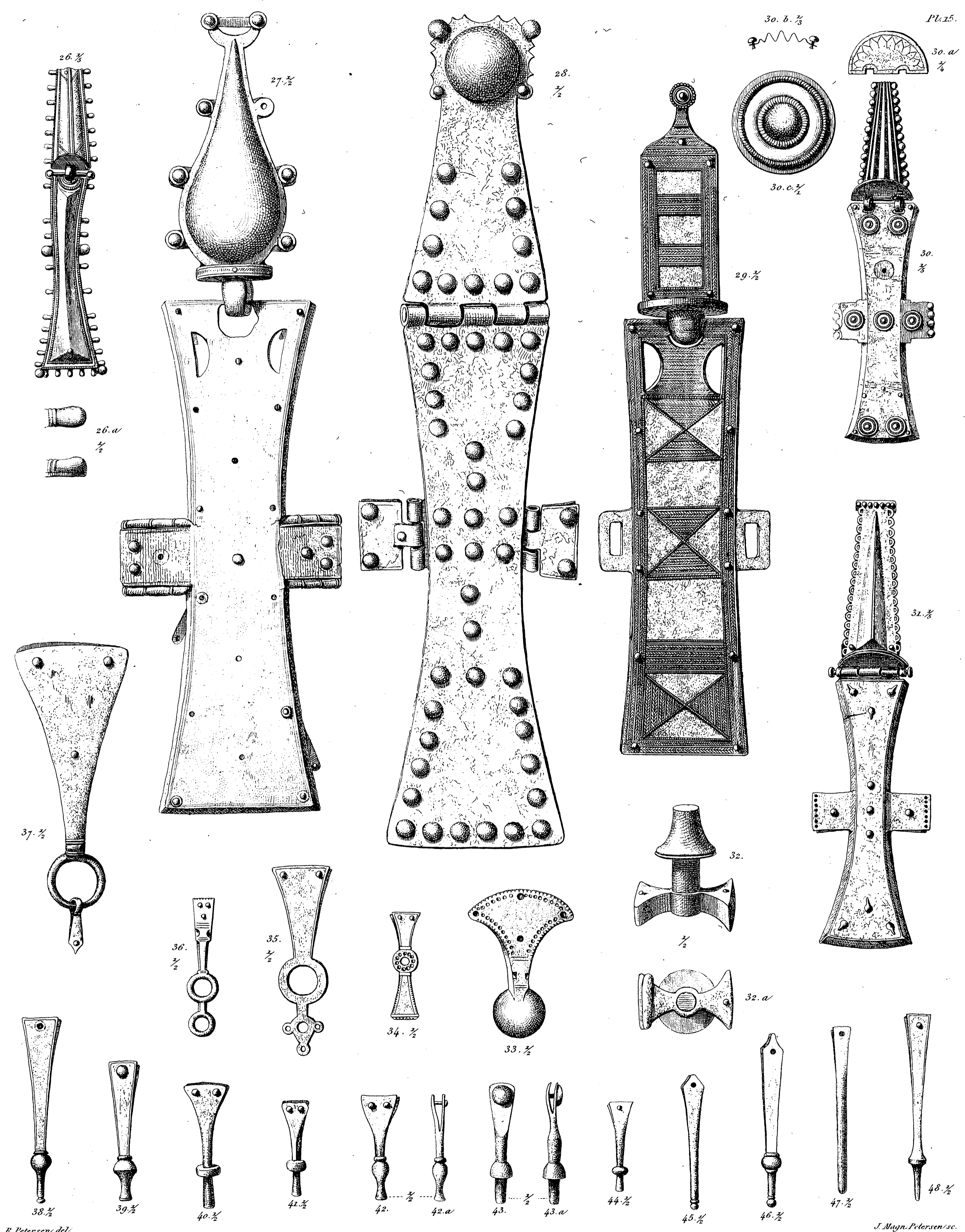
9. 1/2

10. a.

J. Magn. Petersen sc.

R. Petersen del.

J. Magn. Petersen sc.

